ACA
471

3-

VERHANDELINGEN
TER NASPORING VAN DE WETTEN EN GESTELDHEID ONZES VADERLANDS

WAARBIJ GEVOEGD ZIJN EENIGE ANALECTA TOT DEZELVE BETREKKELIJK

DOOR EEN GENOOTSCHAP TE GRONINGEN
PRO EXCOLENDO JURE PATRIO

ACHTSTE DEEL = 1e STUK

•

A. S. DE BLÉCOURT

PRO EXCOLENDO EN DE RECHTSGESCHIEDENIS

J. B. WOLTERS – GRONINGEN, BATAVIA, 1937

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0865 7717

VERHANDELINGEN

TER NASPORING VAN DE WETTEN EN GESTELDHEID ONZES VADERLANDS

WAARBIJ GEVOEGD ZIJN EENIGE ANALECTA TOT DEZELVE BETREKKELIJK

DOOR

EEN GENOOTSCHAP TE GRONINGEN

PRO EXCOLENDO JURE PATRIO

ACHTSTE DEEL = 1e STUK

*

Afb. 1. Frederik Adolf van der Marck (1719—1800), hoogleeraar in de rechtsgeleerde faculteit der Groninger Hoogeschool (1758—1773 en 1795—1800); geestelijke vader van het genootschap Pro Excolendo Iure Patrio.

Naar de gravure van Jacob Houbraken.

ACA
471

PRO EXCOLENDO EN DE RECHTSGESCHIEDENIS

FEESTREDE, OP 25 JANUARI 1936,
DAAGS NA DEN 175EN VERJAARDAG VAN
DE STICHTING VAN DIT GENOOTSCHAP
(24 JANUARI 1761), UITGESPROKEN
TE GRONINGEN

DOOR

A. S. DE BLÉCOURT

MET TWEE BIJLAGEN

UN SOMMAIRE SE TROUVE
À LA FIN DES COROLLAIRES

BIJ J. B. WOLTERS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ N.V.
GRONINGEN — BATAVIA — 1937

BOEKDRUKKERIJ J. B. WOLTERS' U. M.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

E 152 552 782

VOORREDE.

Op 25 Januari 1936 had ik de eer voor het Genootschap *Pro Excolendo Jure Patrio* een feestrede uit te spreken, om te gedenken, dat daags te voren het Genootschap 175 jaar had bestaan. Bij mijn voordracht volgde ik de lijn van het vertoog, dat hierbij wordt gepubliceerd. Verschillende punten echter, die ik bij de mondelinge voordracht slechts aanstipte, vindt men hierachter uitgewerkt. Uit den aard der zaak is van hetgeen in de noten ter documentatie wordt vermeld, op 25 Januari 1936 slechts bij uitzondering iets meegedeeld.

A. S. DE BLÉCOURT.

Nooit wordt een gemeenebest zoo 't onderste te boven gekeert, dat op eenmaal alle wetten afgeschaft en geheel andere in plaats gesteld worden.
A. BRUGMANS, Verhand. P. E. J. P., dl I, voorrede, bl. 4.

Het is mij een voorrecht, als Groninger en als rechtshistoricus, de feestredenaar te mogen zijn van *Pro Excolendo Jure Patrio*, dat voor de rechtsgeschiedenis van ons vaderland zooveel heeft verricht, en zulk een roemrijk verleden achter zich heeft. Dat roemrijk verleden wensch ik aan ons oog te laten voorbijgaan.

Oprichting van P.E.J.P. op 24 Januari 1761.

In den Inventaris van het Archief van *Pro Excolendo Jure Patrio* wordt onder no. 1 een reglement vermeld, getiteld: „Articulen om te dienen ter opregtinge eener particuliere sociëteit in de provincie van Stad en Lande, Pro Excolendo Jure Patrio." Het bevat 23 artikelen, is gedateerd 24 Januari 1761 en eigenhandig onderteekend door: J. R. Wierenga, R. B. Gockinga, C. C. Emmery, T. Tiddens, F. Berghuis, F. A. van der Marck, S. Gockinga, J. Huisinga, E. Ippius, J. Wichers, J. K. van Troyen, N. Engelhard, J. T. Fokkens, H. Tjassens. Dit zijn dus de oprichters. De vereeniging is dus gesticht: 24 Januari 1761.

Namen der oprichters.

Inauguratie van het genootschap op 28 Febr. d. a. v.

Ten onrechte zegt prof. A. Brugmans in de voorrede, die hij maakte voor deel I der Verhandelingen van P. E. J. P. [1]), dat 28 Februari 1761 de stichtingsdag is geweest. Hij telt van den dag af, waarop prof. N. Engelhard zijn nader te vermelden inaugureele rede hield [2]).

[1]) Dat A. Brugmans dit deed, blijkt uit het protocol van het verhandelde in de vergaderingen van P. E. J. P., opgenomen onder no. 7 van den Inventaris. Men zie het verslag van de vergaderingen van 27 Januari en 24 Februari 1770.

[2]) Blijkens het in de vorige noot bedoelde protocol opgenomen verslag van de tweede vergadering van het genootschap, op 28 Februari 1761, hield prof. N. Engelhard een *sermo praeliminaris*, die is gedrukt op p. 3/16 van deel I der

Inmiddels de 1e vergadering en bestuursverkiezing gehouden op 31 Januari 1761. Rangorde der leden.

Den 31en Januari werd de eerste vergadering gehouden, waarin prof. Engelhard voornoemd tot voorzitter werd gekozen en de rangorde der 14 hierboven genoemde leden werd bepaald als volgt: N. Engelhard, F. A. van der Marck, fiscaal E. Ippius [1]), secretaris Gockinga [2]), gezworen Wichers [3]), dr. C. C. Emmery [4]), T. Tiddens, gezworen Gockinga, dr. J. K. van Troyen, olderman F. Berghuis [5]), fiscaal J. T. Fokkens, dr. J. Huisinga, H. Tjassens en J. R. Wierenga.

Lucas Trip.

Toen, kort na de oprichting, in Juni 1761, de raadsheer Lucas Trip [6]), de welbekende dichter, lid werd, plaatste men hem den tweeden in rang, dus tusschen de professoren Engelhard en van der Marck in. Den 2en Januari 1764 evenwel werd besloten, dat de heer ambtman Tjassens [7]) rang zou nemen na prof. van der Marck, maar er werd tevens besloten, dat voortaan voor den rang

Ambtman Tjassens.

Verhandelingen ter nasporing der wetten en gesteldheid onzes vaderlands, door een Genootschap te Groningen, Pro Excolendo Iure Patrio.

[1]) De fiscaal was een stads-ambtenaar, belast met opsporing en vervolging van misdrijven.

[2]) Secretaris Gockinga. Bedoeld is het lid Reneke Busch Gockinga; hij was in 1760 en ook in 1761 secretaris van de Provinciale Rekenkamer. Zie H. O. Feith (II), *Regeringsboek der Provincie Groningen*, tweede stuk, p. 223 en p. 225.

[3]) Gezworen Wichers. Bedoeld is het lid Johan Wichers. Deze was sinds St. Petri 1760 aankomend en sinds St. Petri 1761 continueerend lid der Gezworen Meente van de stad Groningen. Zie Feith, a. w., eerste stuk, p. 237 en p. 239.

[4]) Dr. Emmery. Het is bekend, dat in Stad en Lande, gelijk in andere oostelijke gewesten des lands, advocaten niet met den titel meester, maar met dien van doctor werden aangeduid.

[5]) Olderman Berghuis. De olderman was voorzitter van het Gericht van het Gild-, Water en Stapelrecht (*Korte Schets der Regeeringsform van Stadt en Lande*, p. 30 e. v.).

[6]) Raadsheer Trip. Een raadsheer was een lid van den Raad der Stad, welk college gevormd werd door Burgemeesteren en Raden. De leden van het Provinciaal Hof, of de Hoofdmannenkamer, werden niet als raadsheeren, maar als hoofdmannen aangeduid.

[7]) Ambtman Tjassens. Herman Tjassens was in de jaren 1764/1774 ambtman van 't Gorecht (Feith, a. w., eerste stuk, p. 242, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 255).

alleen de datum van aanvang van het lidmaatschap beslissend zou zijn en dus niet meer het aanzien van het ambt, dat men in de maatschappij bekleedde.

Doel.

Omtrent het doel van de vereeniging leest men in den *Sermo praeliminaris* van N. Engelhard, zijnde het eerste vertoog, dat in de vergaderingen van P. E. J. P. is gehouden, en wel op 28 Februari 1761, dat men samen zou komen uitsluitend de excolendo studio legum tam communium quam cuilibet genti propriarum, uitsluitend ad cogitandum de excolendo iure patrio. En hoezeer hierbij de geschiedenis van het inheemsche, niet-romeinsch-rechtelijke stuk van het toen geldende recht op den voorgrond werd gesteld, blijkt wel uit de voorrede van deel I der Verhandelingen van P. E. J. P., a⁰. 1773, die, zooals gezegd, prof. A. Brugmans heeft opgesteld [1]). In deze voorrede, vertoog no. 59 [2]), leest men, dat het genootschap zoekt in te dringen tot de kennis der gronden van onze regeeringe en vaderlandsche wetten. Vandaar het *excolere*. En dit *excolere* wenschte men niet te beperken tot „staats- en burgerlijk recht van onze en de andere provinciën van het Vereenigd Nederland", maar tot alles, wat „daartoe regtstreeks of ter zijden dienen kan, uit derzelver taal- en oudheidkunde, zoowel als haar physieke historie". Aldus wilde men „den arbeid dier medeleden, welker letteroeffeningen [3]) de regts-

Engelhard's Sermo Praeliminaris.

Bij het excolere werd op den voorgrond gesteld de rechtsgeschiedenis van het inheemsche, niet-rom. rechtel. stuk des rechts.

En wèl van het recht, dat in 1761 gold in Stad en Lande en elders.

Brugmans' Voorrede.

[1]) Zie p. 5, noot 1.

[2]) De vertoogen zijn van de oprichting af voorzien van een doorloopende nummering.

[3]) Over de beteekenis van dit woord in die dagen raadplege men: Huizinga's *Toespraak*, die hij hield als voorzitter van de Mij. van Letterkunde (zie *Handelingen Mij. Lett.*, 1918/19, p. 18/19). Men zal uit de wijze, waarop de woorden letteren, letteroefeningen, enz., ook in Pro Excolendo gebruikt werden, nog in de eerste helft der 19e eeuw, afleiden, dat deze woorden op allerlei studiegebied sloegen, op taalkunde, geschiedenis, recht, theologie, enz. Zoo constateert b.v. H. O. Feith (I) in zijn *Redevoering bij het 25-jarig feest van het Dep. Groningen van de Mij. tot Nut, etc.*, 1819, p. 165, dat er onder de oprichters van P. E. J. P. personen waren, die „in het rijk der letteren" achtbaar waren. En op p. 166 hoopt hij, dat de nieuwe leden van P. E. J. P., aan het „gemeenebest der letteren" veel goed zullen doen.

geleerdheid niet volstrekt bedoelde," mede ten nutte maken. „Ondertussen zullen wij al veelmalen" — zegt Brugmans — „die donkere tijden der onwetenheid moeten raadplegen, om in de wetten, door een meer verligte eeuw geschonken, niet mis te tasten." Men bedenke hierbij, dat het *ius patrium* van die donkere tijden, voorzoover het nog niet afgeschaft of in onbruik gekomen was, nog tot 1809 bleef gelden en de beoefening der rechtshistorie dus groot praktisch nut had.

Het praktisch nut der rechtsgeschiedenis vóór 1809 grooter dan er na.

Zoo luidt dan ook art. 5 van het Reglement van 1777, dat de in de vergaderingen te lezen vertoogen moesten dienen „ter opheldering en bevordering van ons vaderlands recht of daartoe betrekkelijk zijn." Op dit punt, n.l. dat het *ius patrium* in 1761 en nog lang daarna nog altijd was het oude recht, zooals het, zij het niet onveranderd, was blijven gelden, wees H. O. Feith (I) in een in de vergadering van 25 April 1846 behandelde belangrijke Memorie, van zijn hand, die aldus besluit: „De oude werkkring van *P. E. J. P.*, die waarlijk nog niet geacht kan worden gesloten te zijn, blijve behouden, hoezeer het ius patrium, dat er bij deszelfs oprigting bestond, is weggenomen en daardoor het praktisch nut grootendeels is verloren gegaan."

Art. 5 van het Reglement van 1777 wijst ook op de rechtsgeschiedenis van het nog altijd geldende recht. Rede van H. O. Feith (I) in 1846. Ook hij maakt hierop opmerkzaam.

In 1849 hebben eenige leden, die op wijziging van het reglement aandrongen, er op gewezen, dat men, om het debiet van de werken der Vereeniging te verhoogen, meer zijn toevlucht moest nemen tot behandeling van zulke onderwerpen van oud recht, die thans nog practisch nut hadden, zooals grondrenten, tienden, heerlijke rechten. En in het rapport van de commissie voor de loopende zaken, die hierover had te rapporteeren, d.d. 27 Nov. 1849, leest men [1]): Wat is *ius patrium?* Wat: *ius patrium*

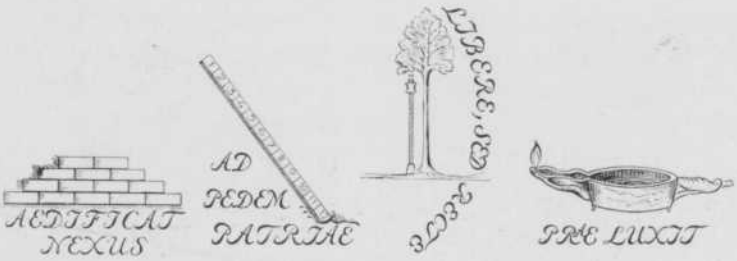
Leden, die in 1849 wijziging in het reglement voorstelden. Zij vroegen speciaal aandacht voor oud recht, dat was blijven gelden. Rapport hierover. Wat is ius patrium?

[1]) Als ik meedeel wat in Pro Excolendo is geschied, en er niets bij is vermeld, heb ik het ontleend aan het protocol van het in de vergaderingen verhandelde. Vroeger sprak men van resolutieboeken, sinds de helft der 19e eeuw spreekt men van notulenboeken. Pro Excolendo spreekt van het protocol. Bekend

Afb. 2. De bokaal van het genootschap Pro Excolendo Iure Patrio.

Zilveren bokaal met deksel, in rococostijl bewerkt. Op het deksel een Minervabeeld, in een cartouche de woorden: „Intus habet quod poscis", in den voet van het deksel: „I. Ceser fecit" en verschillende merken. Rondom den kelk gegraveerd het embleem van het genootschap (de zijderups) met de spreuk: „Ducit de pectore filum quod tegat ac foveat", en het opschrift: „Der vad'ren grijze wetten, gekuischt van rach en stof, / In nieuwen dach te zetten, verdient der vrijheids lof". Daaronder, in drijfwerk, een wolkenrand, waaruit een gouden zon straalt. Daaronder, eveneens in drijfwerk, een hoorn des overvloeds met veld- en boomvruchten, een waterspuwende vogel [1]), een vlam en een zonnebloem; daartusschen in cartouches gegraveerd: een stuk muur met: „Aedificat nexus", een maatstaf met: „Ad pedem patriae", een boom met daarbij opgestelden maatpaal met: „Libere sed recte", en een Romeinsch lampje met: „Praeluxit".

Op den knop onder den kelk de wapens van den Erfstadhouder Prins Willem V en van de Provincie Stad en Lande, elk met een gouden kroon. Op den rijk met drijfwerk versierden voet staat gegraveerd: „Ex aere societ[atis] pro Iure Patrio etc. praeside viro nobiliss[imo] grav[issimo] S. H. ab Idsinga supr[emae] curiae provinc[iae] senatore a[nn]o MDCCLXVIII." Binnen in den voet een vergulde druiventros met drie zilveren druivenbladen.

De bokaal is in bruikleen afgestaan aan het Groningsch Museum.

---

[1]) Volgens vriendelijke mededeeling van Prof. Dr. P. J. Enk, Groningen, moet men hierin waarschijnlijk een fontein zien: de levenwekkende, bevruchtende fontein als symbolische voorstelling van de zegenrijke kracht van het Recht. De vogel is vermoedelijk een aan de klassieke Oudheid ontleende waterspuwer; men denke b.v. aan het bekende beeld van den kleinen Amor, die een gans in zijn arm houdt, uit wier bek het water stroomt. Op dit gebied kende de Oudheid ook *alleenstaande* figuren van dieren. Waarschijnlijk heeft de ontwerper van den bokaal hier echter zijn eigen fantasie laten werken, want een prototype van den alleenstaanden *vogel* was Z. H. G. niet bekend.

excolere? Gaat het *pro ipso excolendo studio antiquitatum iuris patrii, i. e. imprimis Urbis et Provinciae Groninganae?*

Wets-(reglements)wijziging in 1854: beoefening van voormalig en hedendaagsch recht.

Sinds 1854 luidt dan art. 1 van de Wet van het Genootschap: „Het Genootschap heeft ten doel de beoefening van het vaderlandsche regt, zoowel het voormalige als het bestaande." En zoo luidt de omschrijving van het doel nu nog.

In de jaren 1761—1809 het niet-romeinsch rechtelijk deel van het oude recht vooral in 't oog gevat.

Dat men bij de oprichting in 1761 en men kan zeggen zoolang het oude recht nog gold, dus tot op de invoering van het Wetboek Napoleon, ingericht voor het Koningrijk Holland, vooral het oog had gevestigd op die stukken van het *ius patrium*, die vrij waren van romeinsch-rechtelijke bestanddeelen, staat wel vast.

Zeker bedoelde dit de „aanstichter" tot de oprichting van P. E. J. P.

Niet den minsten twijfel hieromtrent laat de lectuur van hetgeen de aanstichter van de oprichting van *P. E. J. P.* hieromtrent verkondigde. Maar over hem en over dit onderwerp straks nader.

Beroemdheden, die lid waren van P. E. J. P.

Onder de leden van *P. E. J. P.* treft men in den loop der jaren allerlei beroemdheden aan. Zoo: F. A. van der Marck, 1761 [1]); Lucas Trip, 1761; S. H. van Idsinga, 1762; D. F. J. van Halsema, 1762; J. de Rhoer, 1768; T. Modderman, 1774; A. J. de Sitter, 1777; H. L. Wichers, 1778; H. D. Guyot, 1784; R. K. Driessen, 1784; H. O. Feith (I), 1804 [2]), N. Westendorp, 1807; R. Westerhoff, J. H. Philipse, 1829; T. P. Tresling, 1836; A. Modderman, 1836; J. J. Cremers, 1837; R. van Bonefal Faure, 1849; B. D. H. Tellegen, 1849; W. J. A. Jonckbloet, 1855; G. Diephuis, 1856; S. M. S. Modderman, 1859; B. J. Gratama, 1859; S. van Houten, 1861; W. Modderman, 1866; J. Oppenheim, 1873; W. Tonckens J.L.zn, 1874; Seerp Gratama, 1885; N. K. F. Land, 1889; P. G. Bos, 1905.

Beroemdhe-

Ook onder de z.g. buitenleden, n.l. dezulken, die buiten het

---

is het verschil tusschen resolutiën en notulen. In notulen vindt men nevens hetgeen besloten is, ook de beraadslagingen, die er toegeleid hebben.

[1]) De jaartallen duiden aan de jaren, waarin het lidmaatschap van het desbetreffend lid is aangevangen.

[2]) De drie heeren Feith, grootvader, vader en zoon, die in allerlei functiën elkander zijn opgevolgd, worden aangeduid als: H. O. Feith (I), H. O. Feith (II) en J. A. Feith.

den, die buitenlid waren van P.E.J.P.

gewest woonden, treft men er aan, zoo: G. F. thoe Schwartzenberg en Hohelandsberg, M. van Wicht, H. Schomaker, L. P. van de Spiegel, P. Bondam, A. Kluit, S. Binkes, J. W. te Water, G. Dumbar, D. van Alphen, E. Luzac, P. Paulus, T. D. Wiarda, P. van Spaan, P. Brantsma, W. A. Alting, M. Hettema, H. W. Tijdeman, P. Wierdsma, J. W. Racer, H. van Wijn, J. Scheltema, J. M. Kemper, J. D. Meyer, A. R. Falck, J. J. Raepsaet, I. A. Nijhoff, M. C. van Hall, J. C. de Jonge, J. R. Thorbecke, J. J. Grimm, L. A. Warnkoenig, C. A. den Tex, K. von Richthofen, B. J. L. de Geer van Jutphaas.

Enkele bijzonderheden van sommigen hunner. De „aanstichter" tot de oprichting: F. A. van der Marck.

Van sommige der hierboven genoemde leden wensch ik in 't kort iets mee te deelen. Over dengene der ledenoprichters, dien ik beschouw als den aanstichter tot de oprichting, en dus eigenlijk als den geestelijken vader van Pro Excolendo Jure Patrio, over Frederik Adolf van der Marck, spreek ik straks in ander verband. De rangorde der leden in acht nemende, begin ik met D. F. J. van Halsema. Zijn verdiensten voor Pro Excolendo en voor de vaderlandsche rechtsgeschiedenis bestaan hierin, dat hij een ijverig beoefenaar was van oud-friesch recht, in het bijzonder het oud-friesche publiek recht, dat hij steeds er op uit was gedenkstukken der oudheid te bemachtigen en voor ondergang te behoeden en dat de vruchten van zijn werkzaam leven te vinden zijn, 1°. in zijn hoofdwerk over *Staat en Regeringsvorm der Ommelanden*, opgenomen in deel II van de *Verhandelingen*, en 2°. in de uitgaven van oude wetsteksten, die straks ter sprake komen. Hij stierf in 1784 [1]). Hij is, voorzoover mij bekend, het oudste specimen van een genus, dat vooral na 1848 in de Ommelanden welig heeft getierd, n.l. dat van den landman, die ook over het meest alledaagsche in zwaarwichtige vergadertaal spreekt en schrijft. Dr. R. Westerhoff heeft dien stijl van Halsema overgenomen en is het model geworden voor de landslieden, die na 1848 in Staten, Gemeenteraden, Nut en Nijverheid

Het lid D. F. J. van Halsema, kenner van oud-friesch publiek recht, verzamelaar van m. s. Zijn hoofdwerk: Staat, etc. Zijn uitgeven van oude rechtsbronnen.

Zijn schrijftrant, die school maakte via Westerhoff in de Ommelanden na 1848.

---

[1]) Men kan meer over hem vinden in het Nieuw Biographisch Woordenboek, deel VIII.

in dat taaleigen gorakeld hebben. Ik heb er velen gekend. Met het opkomen van het snelverkeer is deze plechtige breeedsprakigheid zoo goed als verdwenen. Hier en daar treft men nog een nabloeier aan.

Ook niet-juristen lid van P.E.J.P.

Het is u bekend, dat van ouds naast juristen ook theologen, historici, linguisten, medici en beoefenaren der wis- en natuurkundige wetenschappen lid zijn geweest van het Genootschap.

J. de Rhoer, theoloog, literator, historicus, rechts-historicus.

Jacobus de Rhoer was aanvankelijk predikant en werd later te Deventer hoogleeraar in de geschiedenis, en vervolgens in 1768 te Groningen in de klassieke talen, wat niet wegnam, dat èn theologie èn geschiedenis èn rechtsgeschiedenis zijn aandacht bleven trekken. Pro Excolendo plukte hiervan de vruchten. Men sla er de Verhandelingen op na. Ook stelde hij belang in dialectstudie. In de vergadering van 24 April 1784 drong hij aan op het verzamelen van oude provinciale woorden. Een commissie bracht op 29 Mei 1784 daarover rapport uit en den 28en Maart 1789 werd besloten een boek daarvoor aan te leggen [1]). Op enkele zijner werkzaamheden kom ik straks terug. Hij overleed 12 December 1813 te

Dringt aan op verzameling van oude provinciale woorden.

Overleed in

---

[1]) Ik heb inlichtingen ingewonnen, of dit boek nog bestaat. Doch zonder resultaat.

Ook prof. van Eerde wijdde zich aan deze studie. Hij stelde een *Ontwerp-Idioticon van Groningen* samen en men verzocht hem er mede voort te varen. Dit ontwerp ontbreekt in de collectie Vertoogen, omschreven in den *Catalogus der handschriften van P. E. J. P.*, onder no. 11. Het had in de onder no. 11 opgenomen lijst van Vertoogen moeten voorkomen als no. 325. Ik merk nog op, dat in de vergadering van 26 Februari 1850 prof. Star Numan de vraag stelde, hoe het gekomen is, dat de friesche taal, vroeger de taal van het Oldambt, daar is verdwenen. Huizinga behandelde deze vraag voor ruimer gebied in zijn bekend opstel: *Hoe verloren de Groningsche Ommelanden hun oorspronkelijk Friesch karakter* (*Driem. Bladen*, 19 14, p. 1e. v.). Dat Numan de vraag voor beperkter gebied stelde, is te verklaren uit het feit, dat kort te voren, n.l. in 1846, in deel VI van *P. E. J. P.*, H. O. Feith (I) en J. S. G. Koning oldambster rechtsbronnen, waaronder er waren, die in 't friesch gesteld waren geweest, publiceerden. Zie hierover mijn *Oldambt en Ommelanden*, p. 50 e. v.

1813, 90 jaar oud.

Groningen, nog altijd lid van het genootschap, in den ouderdom van 90 jaar.

H. L. Wichers.

Over H. L. Wichers zeg ik straks in ander verband iets. Ook hij is afzonderlijke vermelding waard.

H. D. Guyot, theoloog, lid van P.E.J.P.

Er zijn weinig personen, wier naam in zulk een gezegende herinnering voortleeft als die van het lid, dat ik nu ga noemen: Henri Daniël Guyot. Geen rechtgeaard Groninger, die zich het voorrecht kan veroorloven legaten aan nuttige instellingen te vermaken, vergeet daarbij het Doofstommeninstituut, Guyot's stichting.

De gouverneur-generaal W. A. Alting aanvaardt het lidmaatschap en schenkt f 200.

Ik wil thans een lid afzonderlijk gedenken, van wiens werk op het gebied van dit genootschap niet blijkt, maar die vermelding verdient om de wijze waarop hij het hem aangeboden lidmaatschap aanvaardde. Ik bedoel den Gouverneur-Generaal W. A. Alting. Van hem werd op een vergadering in 1792 meegedeeld, dat Zijn Hoog Edel Gestrenge had verklaard, dat hij „onder de gevoeligste aandoening over de soete erinnering" aan zijn geboorteplaats, die hij ruim 41 jaar geleden had verlaten, nog het genoegen mocht smaken lid te worden van dit genootschap. Hij zond, waar hij aan het werk van P. E. J. P. niet kon deelnemen, bij de aanvaarding van het lidmaatschap een geschenk, n.l. 200 gulden.

R. K. Driessen, schrijver van de Monumenta Groningana, etc.

R. K. Driessen is een van die leden van P. E. J. P., die zeer veel voor de geschiedenis van de provincie Groningen hebben gedaan, al was het alleen maar omdat hij de *Monumenta Groninga veteris aevi inedita* (in de jaren 1822/1830) uitgaf en deze monumenten der oudheid voorzag van zeer geleerde noten, die soms tot heele verhandelingen zijn uitgedijd.

H. O. Feith (I), een der allerverdienstelijkste leden van P.E.J.P. Zijn Beklemrecht, met aanteekeningen; zijn bronnenpublicaties;

In nog sterkere mate is H. O. Feith (I), de oudste van het drietal archivarissen Feith in dit gewest, een man van beteekenis geweest in en voor P. E. J. P. Zijn wetenschappelijke beteekenis blijkt vooreerst uit de toelichtingen op allerlei gebied, waarvan hij de bronnenuitgaaf van het Beklemrecht deed vergezeld gaan (deel I, 1828; deel II, 1837). Verder door de publicatie van nog te vermelden

rechtsbronnen, die hij van aanteekeningen voorzien deed opnemen in de werken van dit genootschap. Maar bovenal blijkt zijn geleerdheid uit zijn opstel over den ongehuwden staat der friesche priesters, opgenomen in deel VI der Verhandelingen van Pro Excolendo (1846), ongetwijfeld het beste vertoog, dat P. E. J. P. uitgegeven heeft. Hij stierf den 27 Maart 1849, op 70-jarigen leeftijd. Ten slotte wil ik afzonderlijk vermelden den geleerden G. Acker Stratingh, wiens zaakkundige opstellen over de geschiedenis van ons gewest voor het meerendeel zijn verschenen in de z.g. *Groninger Bijdragen* [1]).

zijn opstel over den ongehuwden staat der friesche priesters.

Stierf in 1849.

G. Acker Stratingh.

Volgens art. 22 van de in 1761 opgestelde wet was er op den eersten Maandag na Nieuwjaar „resignatie" der functiën en aanstelling van nieuwe functionarissen, nazien der protocollen en rekening. Het artikel eindigde met de mededeeling: „vervolgens zal de avond met een ordentelijk soupee worden gepasseert."

De vergadering op den 1en Maandag na Nieuwjaar. Bestuursverkiezing, etc. Souper.

Men vergaderde volgens de oudste wet op een publieke plaats, 's avonds van 5 tot 8 uur, en wel den laatsten Zaterdag van elke maand, behalve in Juli en Augustus. In de wet van 1827 staat in plaats van Zaterdag: Dinsdag en is het van 5 tot 8 geschrapt. Juli en Augustus zijn later met Mei en Juni als vacantiemaanden aangevuld. Nog altijd vergadert men des Dinsdagsavonds, nog altijd is de buitengewone vergadering voor verkiezing en diner in Januari. Elke eerste vergadering des jaars opende de President met een gepaste aanspraak.

Vergadering van 5 tot 8.

Vacanties. Nieuwjaarsrede.

Volgens de oudste wet moesten de leden, zoo ras de klok 5 sloeg, waarvan de bode den President kennis gaf, zich volgens hun rang om een tafel scharen, moest vervolgens eerst het protocol der vorige vergadering gelezen worden en daarna het vertoog. De werkzaamheden moesten met den klokslag half 7 geeindigd zijn, „wanneer

De bode waarschuwt om 5 uur; om de tafel zich scharen in rangorde; vertoog.

---

[1]) Als *Groninger Bijdragen* pleegt men aan te duiden het tijdschrift, dat in de jaren 1864/1873 verscheen onder den titel: *Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde, inzonderheid van de provincie Groningen* (10 deelen).

Conversatie, lafenis.

de president de besoignes zal doen ophouden, opdat een jeder vrijheid van conversatie en discours werde gegeven." Het is waarschijnlijk niet vermetel te veronderstellen, dat dan eenige lafenis werd rondgediend. De verteringen werden uit de gemeene kas betaald.

De „crisis".

Aanvankelijk moest een of ander lid, daartoe te voren aangewezen, een beoordeeling („crisis") schriftelijk inleveren op het, eveneens te voren reeds schriftelijk ingediend, te lezen vertoog. Dit gebruik werd op 24 Mei 1769 afgeschaft. In art. 11 van het reglement van 1761 stond: „De aanmerkingen gelezen zijnde" (de crisis n.l.), „sal de deducent, op wiens vertoog deselve zijn gemaakt, bij vriendelijke samensprekinge met den opsteller, de zwarigheden uit den weg zoeken te ruimen." Er heeft ook nog een „omvrage" plaats, waarbij eveneens zwarigheden uit den weg worden geruimd.

Sinds 1769 geen „crisis" meer. De „vriendelijke samensprekingen" de „omvrage" en de zwarigheden".

Extra diners of soupers. De reviseurs te gast.

Gelegenheden om eens een extra culinair onthaal te genieten werden gretig aangegrepen. Daartoe gaven *soms* aanleiding de behandelingen van processen in grootrevies. *Soms*, n.l. alleen dan als er onder de reviseurs, die uit andere provincies overkwamen, zich personen bevonden, die buitenlid waren van P. E. J. P. [1]). Dan begaf zich bij hun aankomst de president van het Genootschap naar hen toe, om hen te complimenteeren en uit te noodigen tot bijwoning van een extra-ordinaire vergadering, die dan met „een vriendelijk en aangenaam soupee" werd beeindigd. Zoo b.v. op 20 Juni 1771 en 19 Juni 1773.

---

[1]) Over revies en groot revies kan men raadplegen — n.l. voor de periode na 1749 — *de Ordonnantie, waarna geprocedeert zal worden in revisie van sententiën van Lieutenant en Hooftmannen van de Hooge Justitiekamer van Stad en Lande.* Over het hier ter sprake gebrachte groot revies zie de artikelen 27 e.v. dezer ordonnantie, die men gedrukt kan vinden in de *„Verzameling van Reglementen, Instructiën en Dispositiën, gestatueert door Zijne Doorlugtigste Hoogheid W. C. H. Friso"*, etc. etc. *„en vervolgens door Haare Koninklijke Hoogheid Mevrouwe de Princesse Gouvernante,"* etc. etc. Te Groningen, bij Jacob Bolt, provincie-boekdrukker, 1761.

Beide keeren trof dit de heeren van Hasselt en Perrenot. Men vindt hen vermeld onder de oudste buitenleden in de lijst, opgenomen in deel I der Verhandelingen.

Collation tot afscheid in 1773 van F. A. van der Marck.

Op 18 Mei 1773 besloot men den op zoo schandelijk onbillijke wijze uit zijn ambt verdreven F. A. van der Marck op den d. a. v. Zaterdag een afscheidscollation aan te bieden. Dit was een daad, die niet alleen getuigde van dankbaarheid jegens den man, aan wiens bezieling Pro Excolendo zoo veel te danken had, maar een daad bovendien van moed, om aldus kritiek te oefenen op handelingen, ondernomen door zeer invloedrijke regeeringspersonen van Stad en Lande, die deel uitmaakten van het Curatorium der Universiteit [1]).

Daad van dankbaarheid. en van moed.

„Vriendelijk soupee" bij 't verschijnen van dl. II der Verhandel.

Den 13en Juni 1778 werd vastgesteld, dat er een „vriendelijk soupee" zou worden gehouden ter eere van het verschijnen van het tweede deel der Verhandelingen [2]). En den 5en Januari 1779 viel het besluit, om op 29 Januari d. a. v. het Tweede Eeuwfeest van de Unie van Utrecht te herdenken en dien ten believe de gewone vergadering naar een Vrijdag te verschikken, naardien 29 Januari, de dag „van de publicatie van het Ver-

Viering van het Tweede Eeuwfeest van de Unie van Utrecht.

---

[1]) Over van der Marck zal nog uitvoerig worden gehandeld. Het proces, dat leidde tot zijn ontslag, vindt men beschreven in Jonckbloet, *Gedenkboek der Hooge School te Groningen*, a⁰ 1864, p. 127 e. v. Zie vooral ook de fraaie levensschets van W. B. S. Boeles, over van der Marck, achter in dit gedenkboek opgenomen, op p. 82/83.

[2]) Ter gelegenheid van het in druk verschijnen van het derde deel der Verhandelingen, in 1781, bleek dat de Erfstadhouder Willem V deelen I en II nog niet had. Dit gaf aanleiding tot een zeer omslachtig verhaal, hoe men het aan zou leggen, om door bemiddeling van burgemeester A. A. van Iddekinge, die in den Haag vertoefde, den Prins te „persuadeeren" de 3 deelen in eens te aanvaarden en hoe men den hoogedelgestrengen heer van Iddekinge vriendelijk zou solliciteeren, dat het „Z. H. Ed. Gestr., als een waar Maecenas en hoogschatter van konsten en wetenschappen, behagen moge zijn goede diensten bij Zijn Doorluchtige Hoogheid aan te wenden ten faveure van ons Genootschap en ter bekoming van Hoogst Derzelver gunstige protectie voor hetzelve" (Protocol van de Vergaderingen, 9 Januari 1782).

bond" was en deze datum dit jaar op een Vrijdag viel[1]).

Tweede Eeuwfeest der Reductie van Gron. Wichers.

Op 23 Juli 1794 werd het tweede Eeuwfeest van de Reductie van Groningen gevierd. Prof. de Rhoer hield een doorwrochte rede en Wichers bood zijn rijk gedocumenteerd boek, *Verklaring van het Tractaat van Reductie*, aan. Men eindigde met een souper.

In 1811 herdenking van het 50 jarig bestaan van P. E. J. P.

Op 28 December 1810 werd besloten, om den 28en Februari 1811 het halve eeuwfeest van *P. E. J. P.* te vieren, „zijnde den dag der oprigting en instandbrenging van dit genootschap." Hierboven is reeds opgemerkt, dat dit de dag was van de *Sermo praeliminaris* van Engelhard, doch dat de stichting viel op 24 Januari. Aangezien echter op 28 Februari de installatie der „nieuwe tribunaalen en ambtenaren", in gevolge de in te voeren fransche rechterlijke organisatie zou plaats hebben, werd men den 25en van Sprokkelmaand te rade, om op 26 Maart 1811 dit halve eeuwfeest van *P. E. J. P.* te vieren. Gelijk geschiedde.

J. de Rhoer. hield een aanspraak.

De grijze de Rhoer hield ook toen een aanspraak. Ik vergun mij een citaat uit de *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1811, no. 20, p. 308/309: „De vergadering werd gehouden des middags om 12 uren, en geopend door het oudste lid van dit genootschap, den heer Jacobus de Rhoer." „Deze grijsaard, welke kort te voren in zijn negentigste jaar was getreden" — wat niet klopt met andere opgave, volgens welke hij toen 88 moet geweest zijn[2]) — „hield een zeer toepasselijke redevoering: *Over de oprigting, lotgevallen en werkzaamheden van deze Sociëteit.* Het was aandoenlijk den verdienstelijken man in zijnen hoogen ouderdom met al het vuur der jeugd

---

[1]) De Secretaris van den Raad van State had een exemplaar van het naar het origineele h.s. der Unie gedrukte stuk ter beschikking van Pro Excolendo gesteld (Protocol van de Vergaderingen, 29 Januari 1779).

[2]) Boeles, *Levensbericht*, achter Jonckbloet's *Gedenkboek*, p. 91/93, volgens wien de Rhoer geboren werd in 1723 en op 90-jarigen leeftijd den 12 December 1813, stierf. In 1811 kon hij dus nog geen 90 jaar geweest zijn, als Boeles' opgaaf juist is.

Afb. 3. Lakafdruk van het zegel van het genootschap Pro Excolendo Iure Patrio. (Het oorspronkelijke cachet is verloren gegaan.)

Afb. 4 en 5. De wapens van den Erfstadhouder Prins Willem V en van de Provincie Stad en Lande op den knop van den bokaal van het genootschap Pro Excolendo Iure Patrio.

te hooren spreken over een Genootschap, waarvan hij reeds meer dan veertig jaar lid was geweest en waarin hij zooveel gewerkt, zoo veel schoons en nuttigs geleverd had. De liefde voor de wetenschappen scheen hem te verjongen en zijne vermaningen, om toch door alle tijden heen standvastig te blijven voortwerken, en de zoo oude als nieuwe vaderlandsche regten vlijtig te blijven beoefenen, vloeiden uit een vol gemoed en droegen alle den stempel van een rein gevoel en van eene warme zucht voor het welzijn van dit genootschap. Een maaltijd van de binnenlandsche leden, waarbij broederlijke eensgezindheid en vroolijkheid voorzaten, volgde op de redevoering, terwijl het overige gedeelte van den dag op eene aangename wijze werd doorgebragt.

R. de Rhoer Ottens droeg een vers voor.

Bij het rondgaan van den fraaien zilveren beker der Sociëteit las onder anderen de heer mr. R. de Rhoer Ottens een schoon latijnsch vers voor.... „Dat dit Genootschap eens zijn Eeuwfeest viere, is zeker de vurige wensch van allen, die de Kunsten en Wetenschappen liefhebben." Deze wensch is meer dan in vervulling gegaan, nu reeds het Tweede Eeuwfeest in het verschiet komt.

In 1861 A. Modderman, in 1911 S. van Houten feestredenaar.

Bij het Eeuwfeest in 1861 was feestredenaar de bekende A. Modderman, lid van *P. E. J. P.*, vader van den niet minder bekenden advocaat, wethouder en vervolgens burgemeester S. M. S. Modderman, en bij het 150-jarig bestaan in 1911 was het S. van Houten, oud-Minister van Binnenlandsche Zaken, oud-lid van *P. E. J. P.*

De zilveren beker van Pro Excolendo Jure Patrio en zijn emblemen.

Ik moet u nu eenige oogenblikken bezig houden met eenige roerende goederen, die, behalve één, nog alle in wezen zijn. Den 29 November 1768 werden de leden van Idsinga, Trip en van der Marck — v. I. wordt het eerst genoemd, omdat hij dat jaar voorzitter was — verzocht en gecommitteerd, om „een silveren bekertje tot een insigne societatis uit de gemene cassa tegens aanstaande extra-ordinaris bijeenkomste te laaten verveerdigen." En den 27en Januari 1770 houdt prof.

de Rhoer, als voorzitter, een aanspraak over de emblemata van dezen beker.

Men vindt op dezen beker vooreerst op de bovenste helft van den kelk een zijdeworm, met het omschrift: „Ducit de pectore filum, quod tegat ac foveat", door H. O. Feith (I) in zijn na te melden redevoering van het jaar 1819 vrij, doch zeer fraai, aldus vertaald: „Ik dek en koester mij met den draad, dien ik uit mijn eigen boezem spin."

Op den bovenrand leest men:

„Der vad'ren grijze wetten, gekuischt van rach en stof,
In nieuwen dach te zetten, verdient der vrijheids lof."

Direct onder den kelk: de wapens van Stad en Lande en van den Erfstadhouder.

Op den voetrand: Ex aere societatis Pro Jure Patrio, etc., praeside viro nobiliss., grav. S. H. ab Idsinga, Supr. Curiae Provinc. Senatore, a°. MDCCLXVIII.

Verder op de onderste helft van den kelk eenige rijen op elkaar gemetselde steenen, met het onderschrift: aedificat nexus (de band, de kalk, m. a. w., bouwt); een in tien, met cijfers 1—10 ingevulde, vakjes verdeelde maatstok, met bijschrift: ad pedem patriae; een boom met stut, waarbij de woorden: libere sed recte, en een lampje, met onderschrift: praeluxit.

Op het deksel staat nog: Intus habet quod poscis.

Lucas Trip. Ik meen in al deze symbolen en spreuken, zeker althans in den zijdeworm en in het vers op den bovenrand des bekers, de hand van Lucas Trip, een van de leden der commissie ad hoc, te herkennen. Want vooreerst in zijn *De zijdeworm.* dichtbundel *Tijdwinst in ledige uren* treft men een vers *Het wapen.* aan, dat aan den zijdeworm is gewijd. Daarbij komt, dat hij den 27en November 1769 heeft voorgesteld en ter vergadering overgegeven: een wapen en zinnebeeld, en dat het volgend jaar, op 4 Januari 1770, werd besloten

een zegel van staal te snijden. Mij is gebleken, dat dit zegel in het ongereede is geraakt. Maar H. O. Feith (I) heeft in zijn bekende Redevoering, die hij in 1819 hield bij het 25 jarig bestaan van het Departement Groningen van 't Nut, meegedeeld, dat wij in het blazoen van *P. E. J. P.* den zijdeworm zien „zich weven in zijn eigen spinsel, met een latijnsch opschrift", dat hij vertaalde, zooals hierboven is aangegeven, en waarin de spreuk, die op den beker van 1768 voorkomt, is te herkennen. Van het zegelstempel, dat, gelijk gezegd, in het ongereede geraakt is, bevindt zich een lakafdruk in het archief [1]).

Vertaling van de zinspreuk betreffende den zijdeworm.

De reeds meermalen genoemde professor de Rhoer sprak in 1796 op de zinnebeelden en de inscriptie, die men op den drinkbeker en op het tafelkleed van P. E. J. P. vond. Ook op dit tafelkleed vindt men, gelijk u bekend, den zijdeworm.

J. de Rhoer spreekt op de zinnebeelden van beker en tafelkleed.

Die zijdeworm heeft brein en gemoed van Lucas Trip en ook van andere leden van P. E. J. P. uit de 18e eeuw nog na Trip's dood vervuld. Terecht zag Feith t. a. p. in het zinnebeeld en in de daarbij gevoegde spreuk een geestige zinspeling op de werkzaamheden van het Genootschap, hetwelk „de oude vaderlandsche regten, gewoonten en herkomsten wenschte toe te lichten en datgene wat wij op het moederland zelve geteeld en niet van vreemden bodem gehaald hebben, uit het stof en de duisternis der vorige eeuwen weder aan het licht te brengen."

De zijdeworm.

In de vergadering van 26 October 1841 besloot men een

Het lessenaartje.

---

[1]) De soort van emblemen hebben mij op de gedachte gebracht, dat hier een vrijmetselaar de liefde voor bouwkundige symbolen, zijn Sociëteit eigen, heeft aan den dag gelegd. Ik heb mij dus gewend tot den secretaris van de Vrijmetselaarsloge te Groningen, met de vraag, of kon worden nagegaan, of Lucas Trip lid van die loge is geweest. De secretaris, de heer Heres Diddens, was zoo vriendelijk een uitgebreid onderzoek in te stellen, doch zonder resultaat. Ik maak van deze gelegenheid gebruik hem mijn erkentelijkheid voor de moeite, die hij zich heeft gegeven, te betuigen.

lessenaartje aan te schaffen, waarachter de leden hun vertoogen konden voorlezen, hetzelfde waarschijnlijk, waarachter ik mij thans bevind.

Rooken in de vergaderingen in 1841 nog niet toegelaten.

Het was in diezelfde vergadering, dat het lid T. P. Tresling voorstelde, dat er gedurende de vergaderingen zou worden gerookt, welk voorstel met eenparige stemmen werd afgestemd.

Casueele praestaties, bij ververving, overdracht en huwelijk („geschenken") ook buiten het beklemrecht. B.v. bij veerrecht (overzetveren en snikbeurten).

Groningen is het land van de „geschenken". Dit erfpachtsinstituut is overal elders zoo goed als in onbruik geraakt, maar is in het beklemrecht een van de grondpijlers van deszelfs bestaan geworden en gebleven. En het is eigenaardig, dat men het stelsel van casueele praestatie in geld + naturalia, of zonder deze „toehaken"[1]), ook op andere rechtsverhoudingen dan die van landgebruik onder beklemming is gaan toepassen. Ik gaf daarvan voorbeelden in mijn twee opstellen, gewijd aan het veer te Garnwerd, 1923 en 1934, voorbeelden, waaruit blijkt, dat zoowel bij dit overzetveer als bij beurtveren (snikbeurten) [2]) in geval van overgang krachtens vererving of van overdracht onder de levenden evenzeer als bij huwelijk van den veergerechtigde geschenk moest worden betaald aan den eigenaar.

„Geschenken", in P. E. J. P. geheven bij huwelijk, promotie en opzegging.

Pro Excolendo entte deze vrucht op haar stam, door te bepalen (in 1761), dat naast de jaarlijksche contributie van 4 ducatons betaald moesten worden bij trouwen of bij promotie tot hooger ambt: 6 ducatons, dus $1^1/_2$ geschenk, bij opzegging van het lidmaatschap, wegens exue, pro exitu, zooals men zei, 8 ducatons (dus dubbel geschenk; men sprak van: dubbel „fournissement").

Rechtsquaesties hierover.

En er ontstonden evenzeer als in het beklemrecht allerlei rechtsvragen over de zich voordoende gevallen. B.v. was

---

[1]) Over dit woord raadplege men: R. P. Cleveringa, *Rechtspraak van de Hoofdmannenkamer over huur en beklemming aan het einde der 16e eeuw, in Tijdschr. voor Rechtsgesch.*, X, 1930, p. 335 e. v.

[2]) Opgenomen in *Tijdschr. voor Rechtsgesch.*, V, p. 57 e. v. en XIII, p. 405 e. v., het laatstbedoelde opstel ook, met geringe wijziging, opgenomen in mijn *Oldambt en Ommelanden*, p. 169 e. v.

op 30 Mrt. 1776 van Geuns benoemd tot professor in de medicijnen te Harderwijk. Moest hij nu 6 ducatons betalen? Ja. Daarna werd hij tot buitenlid aangenomen. M. a. w. de promotie geschiedde tijdens zijn gewoon lidmaatschap. Geen pardon, al verliet hij de stad. *Voorbeelden.*

Den 13en Januari 1824 besliste men, dat de heer H. J. H. Modderman zoowel voor zijn huwelijk als pro exitu moest betalen. Hij trouwde, verliet de stad en werd geen buitenlid.

In 1827 was volgens het toen vigeerende reglement, art. 14, de contributie / 12,60; de exue, volgens art. 15, was eveneens / 12,60; naar art. 16 werd wegens verkrijgen van een voordeelgevende betrekking gelijkelijk / 12,60 betaald en op grond van art. 17 bij huwelijk ook / 12,60. *Tempering der geschenken.*

Den 10en Januari 1835. T. Sijpkens was benoemd tot lid van de Eerste Kamer. Beslissing: vrij van geschenk, want hij geniet als zoodanig slechts reis- en verblijfkosten en geen wedde.

Den 26en Februari 1839 niet minder dan 5 gevallen: T. Sijpkens was procureur-crimineel, werd president van het Provinciale Hof. In eerstgemelde betrekking, had hij ook het opzicht over de politie en hooger traktement dan als president. Beslissing: vrij van betaling. De Rhoer Ottens kreeg in gelijken rang een ander ambt, met hooger salaris. Beslissing: geen promotie, dus vrij. M. S. Gratama werd van substituut-officier rechter. Moet niet betalen. H. de Ranitz tot wethouder der stad benoemd. Er was een antecedent; vroeger was H. Trip dit overkomen en hij was vrij gebleven. Desniettemin besliste men nu: de Ranitz moet betalen en deze zelf meende dat ook. J. S. G. Koning was burgemeester van Vlagtwedde geworden. Wordt vrijgesteld, want zijn zoogenaamd traktement is slechts een schadevergoeding. *Vervolg der voorbeelden nopens de geschenken.*

Den 9en Januari 1847. Dezelfde heer J. S. G. Koning vrij van geschenk, trots zijn aanstelling tot procureur; Schaap dito. Koning ook vrij, ofschoon tot schoolopziener benoemd. Koning nogmaals vrij 25 Januari 1848; hij was

tot notaris benoemd. Het notariaat werd dus niet als een voordeelgevende post beschouwd. Maar U. W. F. van Panhuys, tot gedeputeerde benoemd, moest geschenk betalen. Zoo ook J. E. van Panhuys, omdat hij hertrouwde (25 Jan. 1848).

In 1854 wordt de contributie ƒ 8. Alle geschenken zijn verdwenen, behalve dat wegens verwerving van voordeelig ambt.

De mislukte pogingen in die richting in 1849 aangewend.

Gestrenge invordering der boeten.

In 1854 is de contributie op ƒ 8 gesteld en zijn alle geschenken verdwenen, behalve dat wegens den voordeelgevenden post. Deswege bleef men enkel geschenk ƒ 8, verschuldigd. Maar ook dit geschenk zou verdwijnen. Reeds in 1849 was er aan het geschenkenstelsel gemorreld. Den 30en October van dit jaar kwam in behandeling een schriftelijk voorstel van A. Modderman, A. Oudeman en G. Acker Stratingh. Zij vonden de contributie, die toen nog ƒ 12,60 was, te hoog en wezen er op, dat deze vermeerderd werd door de betaling bij het verkrijgen van een voordeel gevend ambt en het aangaan van een huwelijk en door boeten, die „met onverbiddelijke gestrengheid, ook bij de aanwezigheid van de meest verschoonende omstandigheid, hun toepassing vinden." Maar de voorstellen tot wijziging van deze drie heeren werden toen verworpen. In 1854 gelukte het wijziging te krijgen, doch, gelijk gezien, het geschenk wegens den voordeel gevenden post bleef. In 1874 is ook dit verdwenen.

Voorbeelden. van hooge boeten, zonder pardon ingevorderd. De onpasselijkheid van Berchuis geen excuus.

Ik kom nu op de opmerking nopens de met onverbiddelijke gestrengheid geinde boeten. Deze waren soms zeer hoog. B.v. krachtens de in 1761 ingevoerde regeling 4 ducatons wegens het niet tijdig inleveren of het niet houden van een vertoog. Zoo leest men op 27 Maart 1762: „De heer Berchuis wegens onpasselijkheid belet zijn discurs te kunnen inleveren, is dezelve gecondemneert in 4 ducatons ingevolge de wet." Den 4en Januari 1783 werd aan 2 advocaten procuratie gegeven, om 8 leden in rechte te vervolgen voor contributies, geschenken en achterstallige boeten. De contributies en boeten dienden — vergeten wij het niet — vooral voor den aankoop van boeken en handschriften, niet in de eerste plaats voor de diners en soupers.

Vervolging in rechte wegens onbetaald gebleven contributies en boeten.

Sinds 1920 is de contributie op *f* 5 's jaars gesteld en in de gansche wet van dit jaar wordt het woord boete niet vermeld.

Wet van 1920; contributie f 5; geen boeten.

Natuurlijk bracht 1795 ook in Pro Excolendo een anderen geest, althans bracht het gedurende een paar jaar een ander (het bekende) vocabulaire. De medeleden zijn nu *medeburgers*. De geleerde oranjegezinde Hendrik Ludolf Wichers voelde zich tusschen de brallende Bataafsche Burgers klaarblijkelijk niet behagelijk en bedankte (mededeeling in de vergadering van 26 Februari 1795). Voorzoover ik kon nagaan werd hij nimmer opnieuw lid. Pennevruchten op rechtshistorisch gebied verschijnen na dien van zijn hand niet meer. Post et propter? Het zou vereerend zijn voor Pro Excolendo als beide vragen met ja te beantwoorden vielen. En laat ons dus op dezen feestdag zeggen: ja! Nadat Wichers eenige jaren ambteloos had geleefd, trad hij, na zich van de instemming van den gewezen Erfstadhouder verzekerd te hebben, weer in het openbare leven door onder Schimmelpenninck zitting te nemen in den Raad van State. Voortaan neemt het openbare leven hem oogenschijnlijk geheel in beslag. Onder Lodewijk Napoleon is hij Landdrost van Groningen en onder het Fransche Keizerrijk Prefect van den Westereems) [1]).

P. E. J. P. en de Bataafsche Vrijheid.

Medeburgers.

H. L. Wichers bedankt. Hij schrijft nadien niet meer. Post of propter? De hooge betrekkingen, die hij daarna bekleedde. Zijn nagelaten handschriften. Zijn beteekenis.

Het verlies, dat Pro Excolendo in 1795 leed, door

De aanwinst van Bataven, o. a. Bacot.

[1]) Hoe jammer dat zulk een man, die gedurende 1770/1820 ambten bekleedde, geen mémoires heeft nagelaten. Al zouden zij dan allicht naar den vorm vervelend geweest zijn, de inhoud zou belangrijk hebben kunnen zijn. Hij schreef, zooals bijna alle leden uit den aanvang van Pro Excolendo's bestaan, vervelend. Maar een man van beteekenis was hij. Hij was geboren 10 Februari 1747 en overleed 13 Mei 1840, op 93-jarigen leeftijd. Hij liet veel manuscripten na. Ongetwijfeld is hij iemand, die een uitgebreide monographie, geschreven door een rechtshistoricus, zou verdienen.

Over Hendrik Ludolf Wichers vindt men eenige levensbijzonderheden in de *Handelingen van de Mij. van Letterk.*, 1840, p. 37 e. v. Uitvoeriger over hem H. O. Feith (I) in de *Groninger Courant* van 19 Mei 1840.

het vertrek van Wichers uit zijn midden, werd niet opgewogen door de aanwinst van onvervalschte Bataven, zooals de uit den patriottentijd bekende predikant van Eenrum G. J. G. Bacot en dergelijke luidruchtige medeburgers.

Uitzuivering voorkomen. P. E. J. P. moest sociëteit van een- en ondeelbaarheid worden, met afkeer van stadhouderschap, etc., doch nam dit kalm op.

Het zou bijna tot een uitzuiveren gekomen zijn. Vóór 1795 zou men in de politieke taal der Ommelanden van „uitmonsteren" gesproken hebben. Den 25en Februari 1798 deelde de President mede, dat hij van het Intermediair Administratief Bestuur van Stad en Lande een brief had ontvangen, houdende, dat als de Sociëteit *P. E. J. P.* zich niet reorganiseerde tot sociëteit van een- en ondeelbaarheid, met uitdrukkelijke verklaring van onveranderlijken afkeer van het stadhouderschap, de aristocratie, het federalisme en de regeeringloosheid, zij binnen 24 uur ontbonden zou zijn. De sociëteit — het zij ter eere van de toenmalige leden gezegd — nam de zaak kalm op. Men besloot, dat, aangezien de insinuatie slechts „aan den burger Damste" was gedaan, te wiens huize men vergaderde, en niet aan den President, men zich er niets van had aan te trekken, zoolang men zich niet aan de sociëteit zelf adresseerde. Men ging schuil achter den kastelein.

P. E. J. P. een „maatschappij van geleerdheid".

Bovendien overwoog men, dat deze sociëteit niet onder de desbetreffende uitgevaardigde publicatie viel, omdat zij was een „maatschappij van geleerdheid."

Alles bleef zooals het was.

Alleen het lid Offerhaus was van andere meening. Z. i. had de publicatie vereenigingen zooals P. E. J. P. wèl op het oog. *Le bien ne fait pas de bruit et le bruit ne fait pas de bien.* Kalmte deed in dit geval wèl goed; men hield zich stil en hoorde verder niets. Zoo zijn wij dus in staat heden terug te zien op een onafgebroken bestaan van 175 jaar.

Enthousiasme voor de Bataafsche Vrijheid luwt.

Onder den indruk en den druk van de eischen, die aan de offervaardigheid der Bataven werden gesteld, luwde het enthousiasme voor de Bataafsche Vrijheid. Al vóór 1801 was men reactionnair geworden.

Terugkeer van Van der Marck.

Intusschen er valt voor Pro Excolendo in deze periode een aanwinst te boeken: In de vergadering van 26 September 1795 werd mededeeling gedaan, dat bij resolutie van de Provisioneele Representanten van het Volk van Stad en Lande van 20 Maart 1795 professor van der Marck was hersteld in zijn ambt van hoogleeraar in het natuur-, volken- en vaderlandsche recht. Gememoreerd werd, dat hij medeoprichter was van dit genootschap, sinds 5 Januari 1773 honorair lid, sinds 4 Januari 1774 buitenlandsch lid. Van der Marck dan, „thans in dese stadt zijnde gereverteert en op kennisgeving van den heer Voorzitter door den boode ter vergadering verschenen, is deselve met een gepaste aanspraak door den heer Praeses verwelkomt." Van der Marck heeft op „gratieuse" wijze geantwoord en verklaarde nog in termen van beraad te zijn, of hij zou opteeren voor een zetel in het Hof te Utrecht of voor een hervatting van zijn werk te Groningen aan de Universiteit. Wij weten, dat zijn besluit in laatstgemelden zin is uitgevallen.

Boeken en handschriften van P.E.J.P.

Voortdurend is het Genootschap van de eerste dagen van zijn bestaan er op uit geweest niet alleen om een belangrijke bibliotheek van gedrukte werken te verkrijgen, maar ook om zeldzame handschriften te verzamelen en deze van den ondergang te redden. Op beide punten slaagde het uitnemend. Dit zal vooral te danken zijn geweest aan den ijver, de waakzaamheid en de kennis van de bibliothecarissen, onder wie met eere de drie Feithen, grootvader, vader en zoon, zijn te noemen. Den 9en Januari 1836 is H. O. Feith (I) bibliothecaris van P. E. J. P. geworden. Hij stierf 27 Maart 1849, 70 jaar oud, en werd opgevolgd door zijn zoon, H. O. Feith (II), benoemd in de vergadering van 30 October 1849. J. A. Feith werd het in 1889; hij bleef het tot 1905.

De bibliothecarissen. De drie Feithen.

De bibliotheek gaat naar De Bibliotheek, in 1853.

Nadat steeds meer kasten tot berging van den schat van boeken en handschriften waren aangeschaft, werd 29 October 1850 besloten, om ze te laten ten huize van wijlen de weduwe Kuilenberg, bij wie men toenmaals

vergaderde. Men was van plan te gaan vergaderen in den Toelast, doch was van oordeel, dat er voor betere huisvesting en ook voor assurantie tegen brandgevaar gezorgd moest worden. Den 29en Maart 1853 viel het heilzame besluit: de bibliotheek gaat naar De Bibliotheek (n.l. die der Universiteit, waar men haar nu nog vindt). Wie kent niet het stempel S.P.E.I.P.?

Het geval-du Cloux.

Was dit 25 jaar eerder geschied, het geval-du Cloux zou zich niet hebben voorgedaan.

Alphonse Pierre Antoine du Cloux, geboren 25 Mei 1808, was in 1832 predikant te Vierhuizen, in 1837 te Losdorp, waar hij zijn schoonvader N. Westendorp, lid van Pro Excolendo, opvolgde, in 1851 te Oldebroek, in 1856 te Oud Alblas, in 1857 te 's Grevelduin-Kapelle, in 1864 te Spijk; in 1872 werd hij emeritus. Het was een bekend prediker, en een eenigszins zonderling man, over wien in mijn jeugd veel werd gesproken. Het geval-du Cloux komt in 't kort hierop neer: In 1851 constateerde men, dat no. 1 der h.s., *Chronica des Freeszen*, zoek was. Het had, blijkens de er in voorkomende handteekening, toebehoord aan T. D. Wiarda. Westendorp had het geleend van P. E. J. P. en het — bewijsbaar — gebruikt voor de samenstelling van zijn bekend *Jaarboek*. Nu zeide du Cloux, dat hij het h.s. gekocht had op de auctie van boeken en handschriften, aan zijn schoonvader toebehoord hebbende. Du Cloux vroeg er geld voor, n.l. *f* 340, zeggende dat dr. Westerhoff er al *f* 80 voor geboden had. Een uit den boezem van 't genootschap benoemde commissie was van oordeel, dat du Cloux niet de waarheid sprak en in deze zaak te kwader trouw was. De leden dier Commissie hadden een conferentie met hem gehad en één hunner had hem bij die gelegenheid onder het oog gebracht, dat het in het belang van den goeden naam, dien hij bij het Genootschap zou achterlaten, zou zijn, als hij deze zaak regelde, waarop du Cloux zeide, dat hij, na al den smaad, die hem van 't Genootschap was aangedaan, onverschillig was voor de reputatie, die hij bij 't Genootschap had. Ten slotte beloofde hij het h.s. aan het lid J. J. Cremers te zenden. Hij deed dit intusschen niet en vertrok naar zijn nieuwe standplaats. De commissie was van oordeel, dat een revindicatie kans van slagen had, maar dat het instellen daarvan onpractisch zou zijn zoolang du Cloux het h.s. onder zich had en het kon vernietigen. Als het onder een derde was, stond het geval anders; dan kon men derden-arrest leggen. Den 2en December 1856 kwam de zaak weer ter sprake. Een familielid van du Cloux

had het *Letterkunde* te Leiden te koop aangeboden en toen was *Pro Excolendo* gewaarschuwd. Hoe het verloren schaap in den schaapskooi is teruggekeerd, weet ik niet, ook niet of de terugkeer door geldelijk offer is verkregen. Zeker is dat het thans als no. 88 in den catalogus der te Groningen in de Bibliotheek *aanwezige* handschriften staat vermeld. Zeker is ook, dat er weinig genootschappen zijn, die zulk een belangrijke collectie boeken en handschriften bezitten.

Correspondeerende Genootschappen.

Reeds in de vroegste periode van zijn bestaan blijkt, dat het Genootschap correspondentie had met andere soortgelijke Genootschappen, zoo met de *Haarlemsche Maatschappij der Wetenschappen* (sinds 1773) en met het *Zeeuwsch Genootschap* (sinds 1775).

De bode.

Pro Excolendo had een bode. Aan dezen werd volgens de wet van 1761 toegekend: 12 gl. en 12 st. per jaar en van elk nieuw lid 1 gl. en 10 st. bij zijn entree. De bode moest aanwezig zijn in het huis, waar en als er vergaderd werd. Den 31en Januari 1761, in de constitutieve vergadering, werd behalve een bestuur ook een bode benoemd.

De bode's waren „procureur". Dit echter een ander ambt dan in Holland. Procureurs in Stad en Lande waren lasthebbers.

Als zoodanig werd toen aangesteld de procureur G. Schram, die in 1775 overleed en vervangen werd door den procureur Brouwer, die in 1809 ontslag vroeg en verkreeg. Toen werd in zijn plaats de procureur Leeninga benoemd.

In Bijlage 5 van mijn *Beklemrecht en Stadsmeierrecht* vindt men op p LXXV, LXXVII, LXXX de procureurs Brouwer en Leeninga genoemd, te wier overstaan openbare verkoopingen van vaste goederen geschiedden. Men moet de groninger procureurs niet gelijk stellen met die, welke men b.v. in Holland aantrof. Het werk der hollandsche procureurs verrichtten in Groningen de advocaten. De groninger procureurs waren lasthebbers, die zich zelf procureurs noemden [1]).

---

[1]) Bevestiging van hetgeen ik hier zeg, kan men vinden in: *Ommel. Lande.*, 1601, I, artt. 35, 36, 37; *Ord. op de playdoyen der adv. en procureurs binnen Gron.*, van 6 April 1623. Hier proponeeren de *advocaten* exceptiën en niet de procureurs. Advocatenwerk en procureurswerk wordt hier niet gesplitst. In *Old. Landr.*, 1618; I, 23, wordt verklaard, dat alle procuratoren, die uit eens anders naam compareeren, schriftelijke volmacht moeten hebben. Hieruit blijkt afdoende, dat niet bedoeld zijn onze procureurs, maar gewone gemachtigden, lasthebbers. Het *Selw. Landr.*, 1674, I, 46, 47, 48, 49, 86 bevat bepalingen, die met het voorafgaande kloppen. Men consulteere verder de *Instructie der*

Pro Excolendo Jure Patrio is het oudste genootschap in zijn soort in ons vaderland. De soort wordt bepaald uit het doel van het genootschap.

Brugmans, hoogleeraar in de wijsbegeerte en in de wiskunde, doch die de rechtsstudie ook binnen den kring zijner belangstellling trok, zegt in de Voorrede van deel I der *Verhandelingen* (fo. 2): „De geletterde [1]) Genootschappen zijn in deze eeuwe zoo zeer vermenigvuldigd, dat de bedilzugt de onze voor overtollig zonde kunnen rekenen. En zij had gelijk, liep ons werk over dezelve schijven en bragten wij niets nieuws voort. Dan dit meenen wij, dat ons bevoorregt: Ons bestek is het eenigste in zijn soort, en het oirsprongelijke in ons vaderland." .... „Ons Genootschap is enkel bepaald aan ons vaderland". Brugmans — uit hetgeen vooraf gaat en volgt blijkt het — bedoelt hiermee: Het Genootschap bemoeit zich niet met het Romeinsche Recht. Hij laat er op volgen (fo. 2 vso.): „Het zoekt in te dringen tot de kennis der gronden van onze regeeringe en vaderlandsche wetten. Hiervan draagt het den titel van Sociëteit pro Jure *Patrio* excolendo, welken wij niet alleen bepaalen tot het onderzoek van het staats- en burgerlijk *recht* van onze en de andere Provintiën van het Vereenigd Nederland, maar uitstrekken tot alles, wat daartoe regtstreeks of ter zijden dienen kan uit derzelver *taal- en oudheidkunde*, zoowel

Hoofdmannenkamer, 1749, artt. 106, 107, 108 en de *Ord. op de salarissen der advocaten*, van hetzelfde jaar. In al deze geciteerde plaatsen kan men zien, dat de advocaten ook procureurswerk verrichten. Men zie verder nog de *Ordre ter redres van mesuses in procedures in civiele zaken voor Burg. en R. in Gron.*, van 7 Dec. 1772, waar de eed en iura van advocaten worden vermeld en waar gesproken wordt van hun salaris aan de rol (de advocaten nemen dus de rol waar, zuiver procureurswerk). Eindelijk de *Ordre tot verkorting der processen in den Oldambte* van 21 Febr. 1775, artt. 19, 21, 23, 24, 26, 30, 31, 36, uit welke artikelen valt te concludeeren, dat het woord *procureur* wordt gebezigd in den zin van *gemachtigde, lasthebber*, dat wèl het salaris van de advocaten wordt geregeld, doch over procureurs-salarissen wordt gezwegen, dat het rolgeld van de advocaten wordt vermeld en dat de advocaten de rol waarnemen, dat enkel van eed en iura van advocaten wordt gewaagd, dat onder het salaris der advocaten ook hun rolgeld is begrepen, dat over eed, salaris, taak van procureurs volstrekt wordt gezwegen.

[1]) Zie p. 7, noot 3.

als haare *physique historie*, om ons dus den arbeid dier medeleden, welker letteroefeningen[1]) de regtsgeleerdheid niet volstrekt bedoelen, mede ten nutte te maaken."

Brugmans is dus van oordeel, dat *P. E. J. P.* het oudste gezelschap van dezen aard in ons vaderland is.

Volgens Brugmans is P. E. J. P. het oudste in zijn soort in ons vaderland.

Stouter vlucht nam destijds de president Engelhard, de eerste voorganger van Brugmans als president en als deze, hoezeer wiskunde en wijsbegeerte doceerende, belangstellende in de rechtsstudie. In zijn reeds geciteerden *Sermo praeliminaris* zegt hij (p. 6): Sinds lang hadden in verschillende landen samenkomsten plaats van menschen, die van gedachten wisselden over wetenschappelijke onderwerpen. Hij haalt dan voorbeelden aan uit de klassieke oudheid. Van Homerus gaat hij naar Mersenne en du Thou, gedenkende (p. 7) de mannen, die sinds 1610 ten huize van Mersenne nu en dan vergaderden ter bespreking van allerlei onderwerpen, voorts het gezelschap (p. 8), dat sinds 1616 bij Thuanus, president van het Parlement van Parijs, voor dergelijk doel placht bijeen te komen. Ten slotte vermeldt hij allerlei voorbeelden uit andere landen. Maar (p. 9) een genootschap, zich toeleggende op de studie der wetten, zoowel degene, die allen gemeen als die elk volk eigen zijn, zulk een gezelschap bestaat er nergens. Zooals uit zijn rede verder genoegzaam blijkt, bedoelt hij met het recht aan allen gemeen niet het romeinsche maar het natuurrecht. Hij besluit met deze ontboezeming: „Quare vos, viri consultissimi, summam laudem meremini merito apud omnes, quod, de excolendo iure patrio cogitantes, singulis mensibus una saltem vespera certo die et loco symbolas vestras conferre decreveritis.

Engelhard noemt het het oudste in zijn soort op de geheele wereld.

Pro Excolendo dus niet alleen het oudste gezelschap van dezen aard in ons vaderland, maar zelfs in geheel Europa, ja in de geheele wereld! Engelhard was een nauwgezet man en een wetenschappelijk man. Hij gaf

Aannemelijk dat Engelhard gelijk heeft.

[1]) Zie p. 7, noot 3.

Als n.l. P. E. J. P. beschouwd wordt als uitsluitend zich met het zuiver inlandsche, niet rom. rechtel., deel des rechts te bemoeien.

zijn verzekering „*nergens* is er een gezelschap als dit" niet op lossen grond. Waartoe dus hem te bedillen en een nieuw onderzoek hieromtrent ingesteld? Gedragen wij ons op een feestdag als dezen, in rechtmatigen trots en zonder kritiek, naar het woord van den waardigen oudsten president van het oudste rechtsgeleerd genootschap van dezen aard ter wereld! Ik geloof trouwens, dat, als wij letten op de beperking in de definitie van Engelhard, die geheel is in den geest van de zoo even geciteerde voorrede van Brugmans, het aannemelijk is, dat Engelhard gelijk heeft. Dan n.l. is het aannemelijk, dat hij gelijk heeft, als wij Pro Excolendo beschouwen als een genootschap ter beoefening van de geschiedenis van het niet-romeinsch rechtelijk bestanddeel van het vaderlandsche recht. En dat dit het eigenlijke doel van de oprichting van het genootschap geweest is, blijkt duidelijk. Engelhard, in 1761 in zijn *Sermo Praeliminaris*, Brugmans, in 1773 in de *Voorrede*, zullen opzettelijk eenigszins vaag zijn geweest op dit punt, om de romanisten niet tegen zich in het harnas te jagen [1]). Maar een onvoorzichtig en onstuimig man als van der Marck, *de aanstichter van de oprichting van* Pro Excolendo, wond er geen doekjes om en zei het openlijk, dat daarop aangestuurd moest worden. Hij ging zelfs zoover de subsidiaire kracht van het Romeinsche Recht, als aanvullende het Vaderlandsche Recht, te ontkennen.

Engelhard en Brugmans vaag hieromtrent. Geheel anders een onvoorzichtig en onstuimig man als v. d. March. Hij ontkende zelfs de subs. kracht v. h. Rom. Recht.

Argumenten voor de stelling: P. E. J. P. is het oudste genootschap in

Als wij nu er op letten: Dat *Pro Excolendo* eigenlijk zijn geesteskind is, dat de vervanging van het romeinsche recht door het natuurrecht zijn streven was. Dat ook Engelhard in zijn *Sermo Praeliminaris* op het natuurrecht nevens het eigen vaderlandsche recht den nadruk

---

[1]) De volgende ontboezeming van Brugmans in die *Voorrede*, fo. 3, is m. i. uit die voorzichtigheid geboren: „Ons te verdenken van een bijzonder stelzel in het voorstaan van betwiste begrippen omtrent het gezach van in- en uitheemsche wetten, zou vooroordeel zijn van onkunde of eigenbelang."

legt. Dat Brugmans in zijn Voorrede het romeinsche recht zelfs niet noemt. Dat de in Pro Excolendo gehouden vertoogen zoo goed als nooit over romeinsch recht handelen. Dat van der Keessel, ofschoon in de periode 1762/1770 hoogleeraar te Groningen, geen lid van Pro Excolendo was en later stelling nam tegen van der Marck's beschouwingen over het romeinsch recht. Dat Bavius Voorda, die buitenlid was, bedankte, omdat hij meende, dat het Romeinsche Recht in dit Genootschap in oneer was. Dat het antwoord, dat hij op zijn desbetreffenden brief kreeg, wel is waar inhield, dat dit onjuist was, maar toch de mededeeling bevatte, dat men het vaderlandsche recht niet wenschte op te offeren aan het romeinsche. Dat de hierboven besproken emblemen en spreuken van den zilveren beker van het Genootschap, in 1768 vervaardigd, kort na de oprichting, en ook het wapen van *P. E. J. P.*, de zijdeworm, die door eigen spinsel wordt beschermd, wijzen in de richting van uitsluitend beoefenen van inheemsch recht. Als wij op dit alles letten, dan is er reden het Engelhard na te zeggen: Pro Excolendo is het oudste in zijn soort, nergens vond men vóór de oprichting van dit Genootschap een ander, dat zich uitsluitend met het op eigen bodem ontstaan recht bemoeide[1]).

zijn soort op de gansche wereld.

Over de houding van *P. E. J. P.*, vooral in de eerste halve eeuw van zijn bestaan aangenomen met betrekking tot het romeinsche, het inheemsche en het natuurrecht, nog enkele mededeelingen, die ter bevestiging kunnen strekken van hetgeen reeds zooeven is gezegd.

P. E. J. P. in zijn verhouding tot het romeinsche, het inheemsche en het natuurrecht.

De oorsprong van het Genootschap beschrijft Brugmans in zijn meer geciteerde *Voorrede* (fo. 5 vso.), als volgt: „De heer F. A. van der Marck, hoogleeraar in het staats-, natuur- en volkerenrecht aan deze Hoogeschoole, gaf in het jaar 1760 lessen over het ius patrium, een tak van

Oorsprong van P. E. J. P. De colleges van v. d. Marck over ius patrium, in 1760 gegeven.

---

[1]) Over veel van hetgeen op p. 30/31 is meegedeeld, kan men in bijlage I documentatie vinden.

wetenschap, waarin te voren weinig of niets gedaan was. Deze lessen wierden bijgewoont door verscheide aanzienlijke toehoorders, waaronder eenige advocaten voor den Hove zowel als de Raad [1]). Dit gaf gelegenheid, dat eenige leden van vernuft en geboorte zich zogten in de kunde van ons Vaderlandsch Regt te bekwaamen, door zelve hand aan 't werk te slaan."

F. A. van der Marck dus de aanstichter tot de oprichting van P.E.J.P. De beteekenis van v. d. Marck. Zijn schrijftrant.

Ook Brugmans geeft te kennen, dat Pro Excolendo het inheemsche, het niet-romeinsche stuk van het geldende recht, tot voorwerp van onderzoek en beoefening koos en dat van der Marck niet slechts één der medeoprichters van het Genootschap, maar de aanstichter tot deszelfs oprichting is geweest. Hij is de man geweest, die, zij het ook zijnerzijds met overdrijving, gewezen heeft op het nadeel, dat voortvloeide uit het feit, dat in de collegezaal uitsluitend en in de pleitzaal bijna uitsluitend aan het romeinsche recht aandacht werd geschonken. Waarschijnlijk sprak hij met gloed en overtuiging en is er van hem bezieling uitgegaan op zijn gehoor. Want anders is niet te verklaren, dat ook advocaten en andere oud-studenten zijn colleges volgden. Als wij zijn geschriften, latijnsche en nederlandsche, nu lezen, valt het ons moeilijk te begrijpen, hoe die soms gewrongen, en veelal breedsprakige vertoogen zooveel indruk hebben kunnen maken. Maar wat zal men over 175 jaar van onze pennevruchten zeggen?

Hij zocht belangstelling te wekken voor het natuurrecht en voor de niet-rom. rechtel. deelen des rechts. Zijn rede van 28 Maart 1761.

Uit al zijn geschriften blijkt, dat hij belangstelling zocht te wekken voor het natuurrecht en voor de niet-romeinsch-rechtelijke grondslagen van het te zeer veronachtzaamde eigen vaderlandsche recht. Hooren wij hem zelf er van getuigen in het eerste vertoog, dat hij in Pro Excolendo voordroeg op 28 Maart 1761, aan welk vertoog het nummer 2 is gegeven. Het draagt tot titel: „Van de hinderpalen, die zig bij het naspeuren en het verklaren onzer vader-

[1]) Het Hof is het Provinciale Hof, de z.g. Hoofdmannenkamer; de Raad is de Raad der stad Groningen, die immers behalve de zaken van politie ook die van justitie behartigde.

landsche regten ontmoeten en van de beste wijze hoe dezelve uit de weg te ruimen zijn." Onze vaderlandsche rechten zijn tot nog toe,,verduisterd" gebleven, omdat men niets anders noodig heeft dan kanoniek en romeinsch recht (geestelijke of goddelijke en wereldlijke rechten genaamd), om tot doctor in de beide rechten te worden verklaard. Maar dan weet men nog niets van eigen vaderlandsche rechten.

Een doctor utriusque iuris kent slechts rom. en kanoniek recht.

Vaak moeten deze doctoren nog van de procureurs [1]) leeren wat het vaderlandsche recht is. Op onze hoogescholen hapert het aan kennis op dit stuk. Het verval van onze vaderlandsche rechten is te wijten aan onze hooge scholen, die in den smaak der geestelijken zijn ingericht. Alle andere faculteiten ondergingen in den loop der eeuwen verbeteringen; alleen de rechtsgeleerde faculteit niet. ,,Dit warbegrip van een gemeen beschreven regt over de romeinsche wetten opgevat hebbende," vervalt daardoor de noodzakelijkheid van ,,het regt der natuur in den burgerstaat". Ook op het natuurrecht past men toe het: ,,Quod Principi placuit legis habet vigorem". Dat mag niet. (Het is alsof men Krabbe de rechtssouvereiniteit tegenover de aanmatiging van den wetgever hoort verdedigen.) Het is een fout van Hugo de Groot, dat hij zijn *Inleiding* indeelde naar romeinsch-rechtelijk model. Alle juristen volgden hem [2]). Toch openbaarde hij in zijn *De Iure Belli ac Pacis* veel verhevener gedachten. Het is dwaasheid ons eigen recht te willen afleiden van dat der Grieken en Romeinen.

Gebrekkige kennis van inheemsch recht bij de rechtsdoctoren.

De verouderde juridische faculteiten.

Het natuurrecht kan niet Souverein worden terzijde gesteld.

De foutieve systematiek onzer handboeken.

---

[1]) Vgl. hierboven p. 27, en noot 1 aldaar. Het is duidelijk, dat hier gedoeld wordt op de procureurs, zooals deze buiten de provincie van Stad en Lande bestonden, de domini litium, die zorgden voor den geregelden gang van de processen, onze tegenwoordige procureurs. Het is bekend, dat zij practici waren, die geen academische opleiding hadden genoten. Tot op de invoering van het vrije procuraat in 1876 is deze toestand bestendigd in ons land, ofschoon er vóór 1876 ook reeds mrs. in de rechten tot procureur benoemd werden.

[2]) Zie hierover p. 34, noot 2.

Het beste middel, om deze academische hinderpalen nopens onze vaderlandsche rechtsgeleerdheid uit den weg te ruimen, zou zijn, dat mannen, kundig in het vaderlandsche recht, terzijde stelden elke vooropgezette meening omtrent de grootere voortreffelijkheid der vreemde wetten, en zich met vereende krachten er mee gingen bemoeien, om aan eigen vaderlandsche wetten hun behoorlijken luister wederom bij te zetten" [1]). „Dit is het prijselijk doelwit van ons edele genootschap Pro Iure Patrio." Ons ius patrium — nog altijd geef ik weer wat van der Marck betoogt — vloeit uit het ius patrium publicum voort, heeft in statu rei publicae interno immers zijn grond. Deze status internus verschilt overal en dus zijn de wetten van den eenen burgerstaat niet over te brengen op den anderen [2]).

Het edel doelwit van P. E. J. P.

Onderlinge verhouding van vaderlandsch, romeinsch, kanoniek en natuurrecht.

[1]) Over de toepasselijkheid van vaderlandsch, romeinsch, kanoniek en natuurrecht, over de onderlinge verhouding dezer rechten, vooral over de wijze, waarop en den omvang, waarin het romeinsche recht is gerecipieerd, is veel getwist en geschreven. Men zie daaromtrent de voorrede van den herdruk der beide nader te bespreken dissertaties van H. Fagel (1727) en van J. C. van der Hoop (1763), waar men aldus leest:

„Quantae iam per duo et quod excurrit saecula" (dit werd geschreven in 1779) „de recepta in his regionibus Romanorum iurisprudentia ortae fuerint controversiae, nemo, nisi in arte nostra plane hospes, ignorat." Mij bepalende tot de geschriften, die binnen onze landpalen in de 18e eeuw en later zijn verschenen, zal ik daarvan in bijlage I een chronologisch ingerichte catalogus laten volgen, die echter, vooral voor de 19e eeuw, geenszins voor een volledige mag worden gehouden. Wie den inhoud der in dien catalogus opgenomen geschriften overziet, zal ervaren, hoe in dien strijd over het romeinsche recht de persoon en de geschriften van Van der Marck een tijdlang in het middelpunt hebben gestaan. Hij zal ook ervaren, dat zijn bestrijders evenals hij (v. d. M.) de ware verhoudingen der dingen uit het oog verloren. Onder hen, die hun kalmte er bij wisten te bewaren, blinken uit de bekende geleerden L. P. van de Spiegel en P. Bondam. In dien catalogus is niet opgenomen wat vóór de 18e eeuw werd gepubliceerd. Naar die vroegere geschriften echter verwijzen de wèl er in opgenomene herhaaldelijk.

[2]) Deze stelling, ook voorkomende op p. 65/66 zijner Institutiones van 1761 (zie bijl. I, hierachter), is m. i. moeilijk houdbaar. Er zijn algemeen geldende leerstukken, die best uit de wetten van

Hij prijst dan het verzamelen en bestudeeren van de beste handschriften onzer eigen oude wetten aan, gaat de rechtsbronnen van Stad en Lande na, en toont dat deze hem volstrekt niet vreemd zijn. Ook dringt hij aan op de beschrijving van de geschiedenis der tot standkoming van het *Ommelander-* en van het *Oldambtster Landrecht*. Deze verdienstelijke daad van Van der Marck kan men niet hoog genoeg aanslaan. Hij is in Stad en Lande de eerste geweest, die — voor zoover mij bekend — op het redden van de onschatbare manuscripten de aandacht heeft gevestigd en als men let op den oogst, die Pro Excolendo heeft ingehaald, is zijn stem niet die eens roependen in de woestijn geweest.

Van der March dringt aan op het verzamelen en bestudeeren van de beste handschriften onzer oude wetten.

---

een vreemd volk kunnen worden overgenomen. Ook hier weer stuiten wij op een van de overdrijvingen van Van der Marck. Trouwens van weinig meer waarde en ook niet vrij van overdrijving is zijn stelling, die ook nu nog wel wordt verdedigd, dat men een leerboek over eigen inheemsch recht niet behoort in te deelen, naar romeinsch-rechtelijk model, zooals de Groot deed in zijn *Inleiding*. Zelfs al zou men, met van der Marck, de kracht van het romeinsche recht zoo goed als geheel negeeren voor ons recht, dan nog zou ik, om een overzicht van den inhoud van dit recht te geven, althans wat het materieele privaatrecht betreft, geen betere indeeling weten dan de gebruikelijke, hoofdzakelijk aan de Instituten ontleende indeeling. Immers in Nederland en in andere landen van West-Europa hield en houdt men rekening met personen- en familierecht, kende en kent men intestaat en testamentair erfrecht, had en heeft men zakelijke rechten evenzeer als de Romeinen die hadden, al letten zij meer op de acties, die deze rechten gaven en al spraken zij niet van iura in re; wij hadden en hebben in West-Europa verbintenissen, die gevolg zijn van overeenkomsten en andere, die uit delicten voortvloeien; wij kenden en kennen het onderscheid tusschen eigendom en bezit en hadden en hebben de modus acquirendi dominii, waarvan de Instituten spreken. Door de ervaring van eeuwen geleerd, heeft men die indeeling deugdelijk bevonden en, geleid door de ervaring, er enkele wijzigingen in aangebracht.

Systematiek der handboeken foutief?

Het spreekt vanzelf, dat hetgeen ik hier betoog, reeds eeuwen geleden is opgemerkt in den strijd over de beteekenis van het romeinsche recht voor de rechtsontwikkeling in West-Europa. Ik verwijs naar de bijlage I, hierachter, b.v. naar de dissertatie van J. C. v. d. Hoop (1763) en naar den Brief van een Groninger Rechtsgeleerde (a⁰. 1765).

Het inheemsche recht is aan te vullen niet uit het Rom. Recht, maar uit het Natuurrecht, leert v. d. Marck.

De quintessence van het stelsel van geldend recht, dat van der Marck ontvouwt, is: de vaderlandsche wetten en de vaderlandsche gewoonten, aangevuld door het natuurrecht en dus niet aangevuld door het romeinsche recht. Men kan dit nagaan èn in zijn *Oratio de libertate rei Publicae*, gehouden bij de overdracht van het rectoraat te Groningen, op 3 September 1761, èn in zijn *Nadere verklaring over de vrijheid van den Burgerstaat van Groningerland*, 1762, Februari 12, behelzende een omstandig antwoord (te omstandig) op vragen (te omstandige vragen ook), door Elie Luzac in 1761 gesteld in de *Nederlandsche Lettercourant*. Eveneens in zijn *Commentatio de iure Groninganorum consuetudinario maxime fictitio, qua ex ipsa consuetudinis indole ac Rei publicae Groninganо-Omlandicae constitutione luculenter ostenditur: Ius Romanum apud Groninganos vim iuris consuetudinarii habere vix posse*, 1762, Augustus 27.

Kanoniek en Romeinsch Recht gelden niet tenzij ze op Natuurrecht steunen.

Op p. 18 van het in de tweede plaats genoemde geschrift zegt hij: „Men heeft alzo gene meerdere oorzaak het romeinsche recht op te volgen als het kanonyke recht in onze pleitzalen in te voeren. Beide deze rechten, in zoverre dezelve niet op algemene grondbeginzelen des rechts der Natuur, maar op bijzondere redenen gegrond en dus gestelde of willekeurige wetten zijn, hebben bij ons de gedaante van vreemde wetten. Het gebruik daarvan is zeer luttel, als alleen, dat beide deze wetboeken zomtijds verstrekken tot opheldering van de geschiedenis onzer eigen vaderlandschen wetten, die in een of ander stuk, voornamentlijk in latere tijden, daaruit schijnen opgemaakt te zijn. Inmiddels zien wij doch dagelijks het romeinsche recht in onze pleitzalen bovendrijven en het kanonyke recht genoegzaam uit onze rechtsoeffening verbannen. De redenen daarvan wil ik niet onderzoeken, omdat ze misschien wat hatelijk voor den dag zouden komen. Nochthans durf ik wel staande houden, dat de kennis van het kanonyke recht meerder tot verklaring van de geschiedenis onzer eigen vaderlandsche wetten kan

verstrekken als de kennis des romeinschen rechts."

Ieder uwer merkt onmiddellijk op, dat hier het gebouw wat scheef wordt getrokken. Van der Marck negeert volkomen de rechtsvormende kracht van de jurisprudentie in den loop der eeuwen.

Van der Marck, ziet in zijn overdrijving de kracht der jurisprudentie voorbij. Rom. Recht is in het latijn geschreven en nooit afgekondigd en mist dus z. i. kracht van wet.

Van der Marck heeft nog twee andere argumenten, die men vindt op p. 77 van zijn in 1761 verschenen *Institutiones*: 1°. Het romeinsche recht, als in het latijn geschreven, kan geen kracht van wet hebben bij ons volk, dat die taal niet verstaat; 2°. Een wet, die niet behoorlijk is afgekondigd, is niet bekend en behoeft niet gehoorzaamd te worden; het Corpus Iuris Romani is nooit afgekondigd, ergo, etc. Aldus t. a. p. in zijn werk, welks volledige titel aldus luidt: *Institutiones iuris civilis privati communis et Rei Publicae Groningano-Omlandicae proprii, deel I*; het tweede deel verscheen nimmer.

Van der Marck, schoon vreemdeling, legt zich terstond op het recht van deze provincie toe.

Het is merkwaardig voor dien tijd, dat van der Marck aan de Groninger Universiteit, als vreemdeling in dezen oord, verbonden, zich van stonde aan toelegde op de kennis van het inheemsche recht van zijn nieuwe woonplaats en provincie [1]).

Andere hoogleeraars plachten zich van groninger stadsrecht, van ommelander, oldambster recht, enz. enz., niets aan te trekken.

Kenschetsend citaat uit v. d. Marck. Met een handigheidje rom. recht toch erkennen zonder het te bekennen.

Ik veroorloof mij een ander kenschetsend citaat uit zijn *Institutiones*, I, p. 83, waar hij zegt: deficientibus nostrae civitatis legibus positivis minime recurrendum esse ad peregrinas leges positivas alienae civitati proprias, sed unice confugiendum esse ad ius naturale externum, seu, quod idem est, ad ius omnibus civitatibus commune." Het natuurrecht = het gemeene recht. Men kon met eenige handigheid bij deze belijdenis toch nog veel romeinsch

---

[1]) Hij was in 1719 geboren, den 9en Maart, en aanvaardde in Groningen het hoogleeraarschap den 12en December 1758, dus op 34-jarigen leeftijd.

recht als aanvullend recht binnensmokkelen door de toegepaste romeinsch-rechtelijke plaatsen tot natuurrecht te verklaren [1]). het romeinsche recht dus te erkennen als geldend recht, zonder het te bekennen, dat men dit deed. Nuchter en ter snede stelde Luzac, in het hierboven ter sprake gebracht artikel in de *Lettercourant* van 1761, van der Marck de vraag: Wat doet het ertoe, of men het recht bij een schakel van redeneering uit het natuurrecht haalt of dat men het uitgedrukt vindt, als het maar bruikbaar is. M. a. w. als ons lacuneus recht aanvulling noodig heeft uit het natuurrecht en gij vindt dit natuurrecht in teksten van het *Corpus Iuris* belichaamd, neem die teksten, dan hebt gij zelf niets meer bij redeneering uit het natuurrecht zelf af te leiden.

Luzac's rake opmerking hieromtrent.

Niet het Justiniaansche recht — zegt v. d. M., — *Inst.*, p. 87 — heeft de wetgever op het oog, als hij spreekt van gemeene, rechten, beste rechten, gemeene keizerlijke rechten, want het Justiniaansch recht is geen ius commune, maar een ius positivum. De gemeene rechten, dat is het ius gentium of ius naturale. Wie zich hiervan wil overtuigen, hem raadt v. d. Marck het *Drentsche Landrecht* van 1712 op te slaan, I, 24, want daar is het al zeer duidelijk, dat de term *gemeene rechten* niet kan beteekenen het romeinsche recht. Het gaat in het geciteerde artikel over personen, die „naar gemeene rechten" het recht hebben om onder eigen zegel volmacht te geven. Op dit punt heeft van der Marck, *wat dit artikel betreft*, gelijk, maar de andere artikelen, die hij uit andere stad- en landrechten op p. 87 e. v. citeert, zijn minder concludent.

De gemeene rechten. Van Peer over deze uitdrukking contra van der Marck.

Romeinsch recht en natuurrecht.

[1]) Marckart in zijn in 1734 gehouden *Disputatio* (zie Bijlage I) wees er op, dat men dikwijls zuiver rom. rechtelijke bepalingen voor natuurrechtelijke liet doorgaan. Er is dan ook, als men dit doet, slechts een schijn van verschil tusschen v. d. Marck en zijn wederpartijders. Hugo de Groot hebben vele auteurs nagezegd, dat het R. R. wijsheid en billijkheids vol is, m. a. w. vol is van natuurrecht. Deze lof komt dan volgens sommigen het R. R., volgens anderen het natuurrecht, volgens nog anderen beide, R. R. en natuurrecht, ten goede.

Zoo was ook de meening van H. L. A. van Peer, die in 1765 in zijn geschrift over *Old. Landr.*, I, 107, de bedoelde uitdrukkingen der landrechten opvatte als te beteekenen het Romeinsche Recht [1]).

Intusschen, het is mij er niet om te doen van der Marck te bestrijden op de punten, waar hij overdrijft, doch slechts om, uit hetgeen hij zegt, argumenten te putten voor het bewijs van wat, naar mijn meening, het doel is geweest, dat hij en zijn medestanders bij de oprichting van *P. E. J. P.* in het oog hebben gevat [2]).

---

[1]) Zie hierachter bijl. I, passim, b.v. 1710, Bijnkershoek, *Praefatio*, etc.

[2]) Dat men aan het R. R. veel te veel plaats had ingeruimd en het ook wel toegepast heeft in strijd met geldende regelen van inheemsch recht, die vóór hadden moeten gaan, staat vast. Ook, dat de eenzijdige voorliefde voor het R. R. de ontwikkeling van het eigen inheemsche recht schade heeft berokkend. Ook dat het verwijt van onzekerheid, dat men adresseerde aan het inheemsche en het natuurrecht, niet zonder reden ook kon worden geadresseerd aan het romeinsche recht of liever aan het mixtum compositum van inheemsch en romeinsch recht, dat hier te lande werd toegepast. Men heeft dit wel willen verbloemen en niemand minder dan Bijnkershoek deed hieraan mee, bewerende, dat men in het R. R. alle oplossingen kon vinden, die men in het inheemsche tevergeefs zocht; latere schrijvers evenwel hebben met klem van redenen dit bestreden. Ik noem Marckart, Schorer, van de Spiegel. (Men zie bijl. I.) Zij drongen op codificatie aan, m. a. w. achtten, dat de bestaande codificaties, door v. d. Marck om haar kortheid zoo geprezen (in zijn Oratio de libertate, 1761, zie bijl. I), te onvolledig waren. Dit was eigenlijk niet tegen te spreken. Men neme onverschillig welken titel van welk landrecht uit de 17e of 18e eeuw en legge dien naast den overeenkomstigen van ons Burg. Wetboek, en ziet de lacunes met een oogopslag. Aanvulling was dus noodig. En met Bijnkershoek moest men wèl zeggen: Waar van daan de aanvulling te halen zoo niet uit het R. R.? Zie hierachter Bijl. I, 1710. Of men kon, een eindweegs met v. d. M. meegaande, de opmerking van Elie Luzac (zie hierachter bijl I, 1761) herhalen: als de aanvulling van het natuurrecht moet komen, put haar dan uit de teksten van het Corpus Iuris.

Romeinsch recht.

Bijnkershoek en het Romeinsche Recht.

Onvolledigheid van het vaderlandsche recht.

Men zie over de onvolledigheid der inheemsche wetgeving ook nog: Marckart (bijl. I, hierachter, 1734; *Brief van Gron. Rechtsgel.*, 1765; v. d. Keessel, *Oratio*, 1770; Bondam, *De subsidiis*, etc., 1773; Schorer, *Vertoog*, etc., 1775.

Van der Keesseltegen van der March.

Tegen van der Marck richtte zich zijn jongere ambtgenoot, de bekende D. G. van der Keessel, die in Groningen van 1 October 1762 tot in den aanvang van 1770 het recht doceerde en behalve het romeinsche recht ook het romeinsche en het vaderlandsche in onderlinge vergelijking behandelde. Van der Keessel richtte zich tegen van der Marck in de oratie, waarmede hij 12 Maart 1770 het hoogleeraarsambt te Leiden aanvaardde, getiteld: *De legislatorum Belgarum in recipiendo iure romano prudentia.* Ik mag hiervoor naar bijlage I verwijzen.

Bavius Voorda bedankt voor P. E. J. P. en waarom hij dit deed.

Bavius Voorda was hoogleeraar te Leiden gedurende de jaren 1765/1788 en 1795/1799. In 1774 bedankte hij voor P. E. J. P. Misschien deed hij dit onder invloed van zijn leidschen ambtgenoot van der Keessel, die, als oud-hoogleeraar te Groningen, hem over den anti-romanistischen geest in den boezem van dat Genootschap kan hebben ingelicht. Wij zeiden immers reeds, dat van der Keessel, die tegelijk met van der Marck in Groningen fungeerde, geen lid van P. E. J. P. was.

Het antwoord, dat P.E.J.P. hem gaf, is kenschetsend voor den geest door v. d. March gekweekt.

Toen Voorda bedankt had, besloot men hem van zijn voornemen af te brengen. Wij lezen in het protocol der vergaderingen van P. E. J. P. op 4 Januari 1774 ‚dat er bij resumtie gedelibereerd was over de missive van prof. Voorda, die ontslag had verzocht. Men besloot hem de verzekering te geven, dat dit Genootschap „gelijk voor alle wetenschappen, zoo ook voor het Romeinsche Recht" de „behoorlijke agting" had. Men wilde zich echter niet „ontveinzen, de eerwaardij van Z.W.Ed.'s professie als hoogleeraar in het Romeinsche Recht niet te konnen of mogen verheffen op de verlaaginge van ons Vaderlandsch Recht." Dit antwoord van P. E. J. P. aan Voorda is kenschetsend voor den geest, die van der Marck in Groningen had wakker geroepen. De brief scheen er meer op aangelegd, hem er uit te houden dan om hem tot terugkeer over te halen. Hij keerde dan ook niet terug. In deel II der Verhandelingen van

P. E. J. P., verschenen in 1778, komt hij onder de buitenlandsche leden niet meer voor.

Schrale oogst van juridische geschriften in Groningen vóór van der March's optreden aldaar.

Als men de juridische werken, die behalve aan R. R. ook aan inheemsch recht aandacht schonken en die vóór het optreden van F. A. van der Marck, als hoogleeraar te Groningen, door hoogleeraren of andere inwoners dezer stad waren geschreven, gaat verzamelen, dan is de oogst zeer schraal. Van algemeene hand- of leerboeken, in den geest van de Groot of van Leeuwen of Huber, geen sprake. Men behelpt zich met deze en andere werken uit andere provinciën. Op de codificaties van eigen stad en gewest vindt men geen commentaar. En toch mochten deze er zijn, als men haar vergelijkt met de wetboeken van andere steden en provinciën. Behalve op in vergetelheid geraakte elucubraties van vergeten professoren der Universiteit van Stad en Lande, betreffende romeinsch recht, kan men wijzen op de bekend gebleven boeken van Barbeyrac, hoogleeraar in Groningen in natuur- en volkenrecht, (1717/1744), over wien te consulteeren de pas verschenen belangrijke biographie van Ph. Meylan, *Jean Barbeyrac*. Voorts op het verwarde geschrift van S. H. van Idsinga, een ongeordend pakhuis gelijk, verschenen in 1758/1765, vervolgens op het als een catechisatieboekje met vragen en antwoorden ingerichte, naamloos verschenen, handboekje van P. Laman, *Anleiding*, etc., dat 3 drukken beleefde (1e druk 1749, 3e druk 1778). Daarnaast wat dissertaties, waaronder niet veel bijzonders schuilt.

Van der March's Institutiones, en het nut er mee gesticht.

M. i. deed van der Marck een nuttig werk met de uitgave van zijn *Institutiones* van het recht van Stad en Lande. Al kan men het niet als een meesterwerk betitelen, al schuilt er overdrijving in, het heeft, door nadruk te leggen op het inheemsche recht, ongetwijfeld in de rechtsstudie te Groningen een frisch element gebracht, waaraan behoefte was.

Na 1761 grootere belangstelling voor het eigen

Na 1761 — het jaar, waarin de *Institutiones* verschenen — is een grootere belangstelling merkbaar bij de promovendi voor onderwerpen, die geen verband houden met het

inheemsche stuk van het recht.

romeinsche, maar die het zuivere inheemsche recht betreffen. Ik heb alle juridische dissertaties, die van de oprichting der Universiteit af in Groningen zijn verdedigd, voorzoover ze nog voorhanden waren, nagegaan. Een zeer groot percentage behandelt uitsluitend romeinsch recht, zelfs zonder eenig verband met de vraag in hoever het in de dissertatie behandelde nog kracht had als subsidiair geldend recht. Daarnaast enkele, die wèl dit verband leggen tusschen het heden en het verleden, het oude en het hedendaagsche Romeinsche Recht. Aanvankelijk treft men zeer weinige dissertaties aan, die, zij het ook slechts terloops, het inheemsche recht, voorzoover dit eigen, van het romeinsche recht afwijkende regeling mocht bevatten, in de beschouwingen betrekken. Dissertaties, die uitsluitend of in hoofdzaak dit eigen recht behandelden, vindt men vóór 1761 zeer weinig. Het is opmerkelijk, hoe de promovendi het inheemsche recht, al of niet met romeinsch recht vermengd, bijna volstrekt negeeren. Bewijs, dat het onderwijs beperkt bleef tot het romeinsche en, maar waarschijnlijk zeer spaarzaam, tot het kanonieke recht, en dat alle stad- en landrechten en costumiere rechten van het eigen vaderland klaarblijkelijk zoo goed als nooit werden geciteerd. Het aantal studenten, uit vreemde landen afkomstig, was soms zeer groot. Hun ten gerieve zal men ook al over deze, hun geen belang inboezemende, rechtsstof gezwegen hebben. Maar dan had men toch wel voor de vaderlandsche studenten afzonderlijke colleges kunnen geven. In bijlage II geef ik een lijst van aan de Universiteit van Groningen sinds haar oprichting verdedigde juridische dissertaties, voorzoover deze in meerdere of mindere mate aandacht schenken aan in- of uitheemsch recht, dat niet aan romeinsch of kanoniek recht ontleend was. Men zal daaruit kunnen afleiden, dat na de komst van Van der Marck de belangstelling herhaaldelijk gericht blijkt te zijn op het eigene in het recht van de verschillende rechtskringen der Republiek van de Vereenigde Nederlanden

Sinds de komst van van der Marck in Groningen worden daar herhaaldelijk dissertaties verdedigd over onderwerpen van inheemsch recht.

en in dat van streken buiten ons vaderland gelegen. Betrof het geschrift zulk recht buiten het territoir onzer Republiek, dan was de promonendus een vreemdeling, die over het inheemsche recht van zijn eigen vaderland schreef.

Ik zal de laatste zijn te beweren, dat er onder de in de lijst opgenomen dissertaties meesterwerken schuilen, maar goede zijn er onder.

Het ontslag van Van der Marck in 1773.

Het is niet noodig het onverkwikkelijke krakeel te behandelen, naar aanleiding van eenige theses van een promovendus van Van der Marck ontstaan, dat tot zijn ontslag leidde. Theologische, politieke en romanistische tegenstanders intrigeerden te zamen en in vereeniging hem weg. Men kan daarover Jonckbloet's *Gedenkboek*, p. 127 e. v., raadplegen. Den 2 Februari 1773 werd hij gedwongen zijn ambt vaarwel te zeggen, na dus gedurende ruim 14 jaar dit te Groningen te hebben bekleed en de belangstelling voor het inheemsche recht voor goed wakker te hebben gemaakt. Gelijk gezien, keerde hij in 1795 terug; hij stierf in 1800, op 81-jarigen leeftijd.

Het incident-Schukking in 1764. Chevallier contra van der Marck.

Reeds 9 jaar vóór zijn ontslag was er een storm tegen hem opgestoken, dat echter vrijwel in een glas water besloten bleef, dank zij Curatoren, die toen verstandiger optraden dan 9 jaar later. Den 28en Juni 1764 promoveerde de candidaat L. M. Schukking, een Drent, over de stoklegging. Onder zijn theses bevond zich er één, waarin hij rechtskracht aan het Corpus Iuris Romani ontzegde voor de Landschap Drente. Prof. Chevallier, theol. professor, rector, beval die stelling weg te laten. Hierover was prof. van der Marck, promotor van Schukking, en geestelijke vader van die these, gebelgd. Curatoren wisten ten slotte Chevallier en van der Marck te verzoenen. Het geval illustreert de positie van Van der Marck met betrekking tot de romanisten [1]).

[1]) Want men mag veronderstellen, dat de rector Chevallier, theoloog, tot zijn optreden in deze zaak eenigen drang heeft ondergaan van de zijde van juridische professoren en mogelijk van andere juristen ook nog. Over dit geschil kan men met vrucht

Van der Marck man van invloed en van beteekenis.

Moge van der Marck al geen ster onder de juristen zijn geweest, wat hij in Groningen heeft tot stand gebracht, is toch van dien aard, dat hij een man van invloed en van maatschappelijke beteekenis is geweest. Op zijn leerlingen oefende hij grooten invloed uit, maar deze strekte zich verder uit dan tot den kring zijner leerlingen. De geschiedenis van Pro Excolendo Jure Patrio is daar, om het te bewijzen.

Wat hij deed voor de beoefening van de Stad- en Landrechten. De proefschriften onder hem verdedigd. Het enthousiasme in P. E. J. P.

Groot is zijn verdienste geweest voor de beoefening van het inheemsche recht en zijn geschiedenis. Vóór hem werd naar stad- en landrecht bijna niet omgekeken; nauwelijks zijn zijn *Institutiones* verschenen en is Pro Excolendo opgericht, of het regent in de vergaderingen van dit Genootschap vertoogen over artikelen van de *Groninger Stadsrechten* of van het *Ommelander Landrecht* of van andere *Landrechten*. Ik noem nogmaals de op zijn instigatie bewerkte proefschriften over zuiver vaderlandsch-rechtelijke onderwerpen. Men bladere het Protocol van de Handelingen van P. E. J. P. van 1761 af eens door, om zich te overtuigen van het enthousiasme voor het eigen inheemsche recht, dat uit elke bladzijde nu nog tot ons spreekt [1]).

De voortreffelijkheid van Jonckbloet's Gedenkboek.

raadplegen p. 129 e. v. van Jonckbloet's *Gedenkboek*, dat altijd weer treft door zijn degelijke bewerking en door de onderhoudende manier, waarop allerlei quaesties, vaak buiten het terrein van het studievak van den schrijver gelegen, met duidelijkheid worden uiteengezet.

F. A. van der Marck en zijn verhouding tot natuurrecht en romeinsch recht.

[1]) Het is bekend genoeg, dat ook elders de belangstelling voor het eigen inheemsche recht in den tijd, waarin van der Marck te Groningen kwam, levendig werd, met meer of minder verzet tegen een te ruime toepassing van het Romeinsche Recht. Maar onder leiding van Van der Marck nam te Groningen deze aanwakkering van de studie van het eigen inheemsche recht een zeer specifiek en bijzonder strijdlustig karakter aan, omdat er mee gepaard ging een felle, overdreven, bestrijding van het romeinsche recht en een eveneens overdreven taxatie van de kracht van het natuurrecht. In de natuurrechtelijke beschouwingen geraakten van der Marck en zijn leerlingen op theologisch terrein en toen brachten de Voetiaansche theologanten hem ten val. Over van der Marck, als leeraar van natuurrecht, kan met

De bibliotheek van boeken en handschriften.

Voeg daarbij, dat hij, en zijn medestanders onder zijn aanvoering, den grondslag hebben gelegd van die kostbare bibliotheek van juridische en historische boeken en van die nog kostbaardere verzameling handschriften, die voor ondergang zijn behoed en grootendeels door den druk tot gemeen goed zijn gemaakt van de „ware liefhebbers der letteroeffeningen".

De geestdrift door hem gewekt, was er nog toen hij terugkeerde in 1795.

De geestdrift was, toen van der Marck in 1795 in triomf terugkeerde in de vergaderingen van P. E. J. P., nog onverflauwd. Men leze al wederom het protocol over de periode 1761/1795 door, men lette op hetgeen P.E.J.P. uitgaf, ook nadat van der Marck was vertrokken, n.l. in 1778 het tweede, in 1781 en 1791 de twee stukken van het derde deel, terwijl kort na zijn terugkeer, in 1796, het eerste stuk van het vierde deel, dat reeds lang in bewerking was, en in 1809 het zeer belangrijke tweede stuk van dit deel verscheen.

Voor de keuze gesteld tusschen Utrecht en Groningen, koos hij deze laatste stad.

Na lange afwezigheid, in 1795 voor het eerst weer een vergadering van zijn geliefd genootschap bijwonende, trof hij er den ouden door hem gekweekten geest aan bij de oude leden, die hij nog kende en bij de nieuwe, die na zijn vertrek waren opgegroeid. Nog was, zooals hij toen meedeelde, zijn keus niet bepaald. Vermetel is het niet te veronderstellen, dat het vooral de avond, doorgebracht

---

vrucht geraadpleegd worden.: W. J. Goslinga, *De rechten van den mensch en van den burger*; diss. Vrije Universiteit, 1936, hoofdst. III, p. 37 e. v. en het résumé op p. 164 e. v. Hij verwijst naar vroegere literatuur over van der Marck, b.v. naar Boeles, *De patriot* H. Swildens (1884); Knappert, *Het zedelijk leven onzer vaderen in de 18e eeuw* (1910) en Wille, *De literator van Goens en zijn kring* (diss. Leiden, 1924). Van der Marck was een Duitscher en stond sterk onder den invloed der duitsche schrijvers over natuurrecht. Hij is geboren in 1719 te Hatnegge (in de graafschap Mark), studeerde te Duisburg, was advocaat bij den Hove in Gelderland, te Arnhem (1748/1758), hoogleeraar te Groningen (1758/1773), te Lingen (1773/1783), te Deventer (1783/1787), te Steinfurt (1787/1796) en te Groningen (1796/1800). In 1800 overleed hij te Groningen, 81 jaar oud, als dienstdoend hoogleeraar.

in Pro Excolendo, geweest is, die de schaal deed doorslaan, zoodat hij opteerde voor zijn ouden leerstoel in Groningen en niet voor het Hof te Utrecht [1]).

Vruchten van P. E. J. P.

Aan de vruchten kent men den boom. Bezien wij thans wat nader de vruchten van den boom. Deze zijn vele en velerlei.

Rechtsbronnen, door P. E. J. P. uitgegeven.

In de werken van P. E. J. P. zijn de volgende rechtsbronnen uitgegeven [2]):

Het *Stadboek van Groningen van 1425*, in deel V, voorzien van aanteekeningen van wijlen J. de Rhoer. Deze overleed in 1813, deel V verscheen in 1828.

De *Willekeuren van Langewold van 1207*, de *Nieuwe Willekeuren van Langewold van 1282* en *Ongedateerde Willekeuren van Langewold*, alle in deel I, in 1773 gepubliceerd.

De *ongedateerde Willekeuren van Vredewold*, in deel IV, 1e stuk, ten jare 1796 verschenen.

Het *Hunsingoëer Landrecht van 1252*, uitgegeven door Halsema, ten jare 1778, in deel II.

Van der Marck als feminist.

[1]) In zijn *Schets over de Rechten van den Mensch* (a⁰. 1798), vertoont van der Marck zich (p. 181) als feminist. Trots zijn hoogen ouderdom had hij de denkbeelden van den nieuwen tijd; en hier zelfs was hij zijn tijd vooruit. Hij zegt t. a. p.

P. 181: „Nu heb ik, dunkt mij, genoeg gezegd ter verbetering van opvoeding der academische jeugd en doctoraale promotiën; dog geen één woord daarbij gesproken van de schoone sexe. Ik zie egter niet, waarom men die geheel en al zoude uitsluiten van de academische opvoeding. De vrouwen zijn tog zo wel als de mannen redemagtige wezens, inboorlingen van dit heelal en schepselen van God; bij gevolg liggen zij onder dezelfde verpligting, als de mannen ter uitbreiding van weetenschappen, ter meerdere beschaving van het gezellig leeven der menschen en ter vrije uitoefening van waare religie of redelijke vereering Gods, waartoe zij dus ook hetzelfde onvervreemdbaare recht van den mensch verkreegen hebben. Waarom zoude men dan ook niet de dames op academiën tot doctoressen in de vroedkunde openlijk mogen promoveeren?"

Van der Marck was zijn tijd wèl ver vooruit op dit punt, want in het eind van de 19e en bij het begin der 20e eeuw vond men het studeeren van meisjes aan de Universiteit nog min of meer vreemd.

[2]) Ik laat ter zijde, dat er van sommige door P. E. J. P. uitgegeven rechtsbronnen later nieuwere uitgaven zijn verschenen, die soms naar betere teksten gedrukt, soms ook aan de uitgave van P. E. J. P. niets ter verbetering toe te voegen hadden.

Het *oudste Dijkrecht van Humsterland*, uitgegeven door J. de Rhoer, in dl. III, en met aanteekingen voorzien.

Warfsconstitutiën en -oordeelen, uitgegeven door H. O. Feith (II), in deel VII, in het jaar 1863, ongetwijfeld de belangrijkste bron voor de kennis van het middeleeuwsche recht, zoowel privaat- als publiekrecht, uit Hunsingo, Fivelgo en uit die landschapjes, die men gezamenlijk in later tijd als het Westerkwartier pleegt aan te duiden.

Het *Landrecht van het Oldambt en van het Vijfde Deel van Reiderland*, uitgegeven door H. O. Feith (I) en J. S. G. Koning, in 1846 uitgegeven, in deel VI. Een h.s., dat niet op alle punten betrouwbaar, toch een der merkwaardigste bronnen voor de kennis van het recht dier streek, vooral op privaatrechtelijk gebied, is. Is de tekst niet steeds betrouwbaar, de uitgave zelf geschiedde met zorg en de heeren Feith en Koning gaven er zeer waardevolle toelichtingen bij. Zij hebben, gesteund door P. E. J. P., zich veel moeite gegeven, vooral de heer Feith, om oorspronkelijke exemplaren van deze landrechten te verkrijgen, waartoe P.E.J.P. in 1843 zelfs bij advertentie belooningen uitloofde voor dengene, die ze mocht verschaffen.

De *Costumen van de Oldambten*, in 1571 aan Alva opgezonden, gedeeltelijk opgenomen in deel VI, bezorgd door dezelfde bewerkers. (Zie mijn *Oldambt en Ommelanden*, p. 60/61.)

Het *Landrecht van Westerwolde* van 1470 en dat van 1566/67, dit laatste van een vertaling voorzien; waarbij gevoegd aanteekeningen en een verklarende woordenlijst, alles bewerkt door A. Q. van Swinderen, waarbij nog gevoegd een topographie van Westerwolde, Bellingwolde en Blijham, van de hand van J. de Rhoer; dit alles in deel IV, 2e stuk, verschenen in 1809.

Constitutie der Meene Meente van Selwerd van 1482; Landrecht van Selwerd van 1529; Gerichtsordonnantie van Selwerd van 1546; Costumen en Ordonnantiën van Selwerd van 1571. Dit alles in deel VI, uitgekomen in 1846 en bezorgd door H. O. Feith (I), die het geheel van een toelichtende inleiding voorzag.

Ordelboek van den Etstoel van Drenthe, in deel VII, 2e stuk, uitgegeven ten jare 1870 door H. O. Feith (II), zeer belangrijke uitgave, vervolgd in 1886 en 1890 door Seerp Gratama, met een zeer belangrijke toelichting, het laatste *Vertoog* door P.E.J.P. uitgegeven (1886).

Het zijn leden van P. E. J. P., die, zij het niet in de Werken der Vereeniging zelf, oorkondenboeken van dit gewest hebben uitgegeven. Driessen deed dit in de jaren 1824/1830, in zijn *Monumenta Groningana*, Blok, J. A. Feith, S. Gratama en andere leden en niet-leden van P. E. J. P., gaven in 1896

en 1899 het Oorkondenboek van Groningen en Drente uit. Reeds ter vergadering van 6 Januari 1807 had H. O. Feith (I) de uitgave van een charterboek, vanwege het Genootschap P. E. J. P. te bezorgen, aanbevolen.

Het zijn eveneens leden van dit Genootschap, die de belangrijke *Kloosterkroniek van Wittewierum* publiceerden, n.l. de heeren H. O. Feith (II) en G. Acker Stratingh, in 1866, in de Werken van het Historisch Genootschap, terwijl H. O. Feith (II) mede de bekende *Kroniek van* Johan Rengers van ten Post uitgaf (in 1851/1853). Zonder nu alle kronieken, op dit gewest betrekking hebbende, die door leden van P. E. J. P. en anderen zijn uitgegeven, te vermelden, noem ik nog de *Kroniek* van E. E. Phebens, die H. O. Feith (II) uitgaf, in 1867 in de Werken van het Hist. Gen.; vervolgens die van Sicke Beninghe, door P. J. Blok en J. A. Feith, in 1887 in diezelfde Werken bezorgd, eindelijk de *Kroniek van* Abel Eppens, mede in die Werken verschenen, en uitgegeven door J. A. Feith en H. Brugmans in 1911.

Wat de *Kroniek*-Phebens betreft: het Genootschap P.E.J.P. had zich veel moeite gegeven, om een h.s. van de kroniek van Phebens machtig te worden. Het plaatste daartoe een advertentie in de nieuwsbladen. In de notulen van 17 Juni 1841 is die advertentie ingeplakt. In de reeds vermelde advertentie van 1843, strekkende tot verkrijging van een exemplaar van een in 't friesch gesteld *Oldambster Landrecht*, werd nog eens moeite gedaan ook Phebens in handen te krijgen. Dit gelukte veel later, onafhankelijk van deze advertentie. Onder de in 1863 geveilde papieren van den bekenden A. J. de Sitter, lid van P. E. J. P., bleek een exemplaar zich te bevinden, dat Feith zich toen haastte door den druk gemeen te maken. Het mislukte tot dusver helaas een friesche tekst van het Oldambster en Reiderlander Landrecht te verwerven.

Lust bij de leden van P. E. J. P. tot uitgaaf van rechtsbronnen.

Ik kan hier niet de overige rechts- en geschiedbronnen noemen, die door leden van P. E. J. P. bewerkt, niet in de Werken van dit Genootschap, maar elders zijn gepubliceerd. Zooveel is zeker, dat de lust en ijver, om dergelijk tijdroovend, nauwkeurigheid en geduld vereischend werk te verrichten, voortdurend in den boezem van Pro Excolendo Jure Patrio aanmoediging vonden. *Ducebat de pectore filum.*

Een afstammeling van Phebens zou op het Zuiderdiep wonen (1841).

Niet alleen voor de kronieken en de kroniekschrijvers ook voor derzelver afstammelingen interesseerde men zich in den boezem van Pro Excolendo. Den 17en Juni 1841 kwamen die pogingen, om Phebens' geschrift te bemachtigen ter sprake. In diezelfde vergadering deelde M. S. Gratama mede, dat hij

vernomen had, dat er nog een afstammeling van deze familie Phebens op het Zuiderdiep woonde. Gratama kreeg toen opdracht daarnaar onderzoek te doen. Of hij toen op de koffie geweest is op het Zuiderdiep bij dien afstammeling of die afstammelinge, en hoe het hem daarbij is vergaan, melden de annalen van dit Genootschap niet.

De verhandelingen („vertoogen"), die P. E. J. P. in druk heeft uitgegeven.

Van de in de door Pro Excolendo Jure Patrio uitgegeven Verhandelingen, in 7 deelen, zal ik nu een overzicht geven, voorzoover betreft de eigenlijk gezegde *verhandelingen* of *opstellen* („*vertoogen*"). Immers de in die 7 bundels uitgegeven *rechtsbronnen* vermeldde ik reeds.

Deel I, verschenen in 1773, bevat een Vertoog over den invloed van onze moedertaal op onze vaderlandsche rechtsgeleerdheid. Het is onderteekend: M. L. = Meester Lucas (n.l. mr. Lucas Trip)[1]; het is van weinig belang. Verder een opstel van T. van Swanevelt, over de verdeeling van nalatenschappen tusschen zoons en dochters; een artikel van S. H. van Idsinga, over Selw. Landr., II, 29, betreffende het maken van een bondig testament door iemand, die niet in zijn vier palen ligt; voorts een vertoog van E. Ippius ter inleiding van de verklaring van het Omlander Landrecht; een vertoog van J. de Rhoer over het heimaal, na doodslag; een van J. van Lier over Drentsch Landr. IV, 39, over het uitschelden voor dief, moordenaar, weerwolf, toovenaar; een van A. Brugmans, de monumentis variarum mutationum, quas Belgii Foederati solum aliquando passum fuit; een gedachtenisrede van denzelfden op wijlen N. Engelhard. Van groot belang is geen dezer opstellen. Opmerking verdient, dat ze alle buiten het Romeinsch Recht om gaan.

Deel II, verschenen in 1778, bevat den reeds geciteerden verdienstelijken arbeid van Van Halsema, zijn welbekende verhandeling over „Staat en Regeringsvorm der Ommelanden".

Deel III, 1e stuk, verschenen in 1781, bevat een verhandeling van G. W van Oosten de Bruin over de verboden graden etc., naar de Politieke Ordonnantie van 1580 van Holland; een verhandeling van J. J. van Hasselt over het laatste oordeel op de Veluwe (betreft het leerstuk van verstek en contumacie); een opstel van A. Q. van Swinderen, over het contract van beklemming.

[1]) Zie hierover: G. Acker Stratingh, *Levensbericht van* Lucas Trip, opgenomen in Gron. Volksalmanak van 1846, p. 201 e. v.; over de beteekenis van de letters M. L. zie aldaar, p. 218. Ten overvloede blijkt het uit het Protocol van de Verhandelingen van P. E. J. P. en uit het Register der Vertoogen van P. E. J. P., dat dit vertoog, geteekend M. L., afkomstig is van Lucas Trip.

Deel III, 2e stuk, verschenen in 1791, bevat een verhandeling van J. W. Knoop over Landrecht van Overijsel, deel II, tit. 21, art. 7 en art. 8, over dreiging met ontzegging, en over de competentie der drosten; voorts een opstel van T. D. Wiarda, de iure warfico; dan een verhandeling van H. L. Wichers over oude groninger munten; vervolgens een andere verhandeling van denzelfden over het voorrecht van sommige stadsgroninger geslachten, om het brouwersgild met 14 butkens te winnen.

Deel IV, 1e stuk, verschenen in 1796, bevat een artikel van J. de Rhoer, over de halsstraffen der Germanen, een van G. W. van Oosten de Bruin over het recht der natuurlijke kinderen in de Nederlanden, een vertoog van A. J. de Sitter over de venen.

Deel IV, 2e stuk, verscheen in 1809, bevat rechtsbronnen, voorzien van toelichtingen van A. Q. van Swinderen en J. de Rhoer, hierboven reeds besproken.

Deel V, verschenen in 1828, bevat het Stadboek, reeds besproken.

Deel VI, verschenen in 1846, bevat een opstel van N. Westendorp, over de romeinsche oudheden in de Noord-Nederlanden, een vertoog van T. A. ten Berge, over de onkosten bepalende wetten, en het geleerd en gedocumenteerd betoog van H. O. Feith (I) over den ongehuwden staat der friesche priesters, verder de reeds besproken selwerder en oldambtser rechtsbronnen, met de daarbij gevoegde toelichtende opstellen van H. O. Feith (I).

Deel VII, verschenen in 1863 en 1870, 1e en 2e stuk, bevat de op p. 47, bovenaan en onderaan, besproken rechtsbronnen; in 1886 en 1890 verschijnen in dit deel VII twee supplementen op het Ordelboek van den Etsoel, met een inleidend opstel van Seerp Gratama.

Geen rom. recht in dezen catalogus, van gedrukte vertoogen.

Het is opmerkelijk, dat in de jaren vóór onze codificatie, zoolang het Romeinsche Recht nog subsidiair gold, dus vóór 1809, niettemin aan dit recht blijkens dezen catalogus van gedrukte vertoogen geen aandacht is geschonken.

Groninger Volksalmanakken; Gron. Bijdragen.

Ongetwijfeld hebben de samenkomsten der leden van Pro Excolendo inspireerend gewerkt op diegenen onder hen, die stukken inzonden in de oude serie der Groninger Volksalmanak (1837—1851), in de z.g. Groninger Bijdragen (1864—1873) en in de nog steeds verschijnende nieuwe serie der Groning*sche* (helaas: *sche*) Volksalmanak (1890 aangevangen), alle periodieken, in welker redactie leden van Pro Excolendo zitting hadden en hebben.

Ongedrukt gebleven vertoogen.

Van de in de vergaderingen van het Genootschap gehouden vertoogen zijn er verscheiden ook buiten de zeven deelen der Verhandelingen gedrukt. Toch zou het overweging verdienen na te gaan, of er onder de niet in druk verschenen vertoogen

niet zijn, die publicatie verdienden. Het is bekend, dat de secretaris de ingeleverde vertoogen, van een volgnummer voorzag. Onder deze trokken mijn aandacht:

No. 5. J. Wichers, Over het ius reservati dominii (1761).

No. 14. H. Tjassens, Beslechting van geschillen tusschen gewesten (1762).

No. 18. V. d. Marck, Over arbitraire straffen (1763); verschillende nrs. van verschillende leden, die zich gaven aan de exegese van artikelen uit de landrechten, speciaal het Ommel. Landr.

No. 50. V. d. Marck, Over moetsoenen (1767), wat aanleiding zal gegeven hebben tot de dissertatie van Van Omphal, over de soeninge.

No. 53. Van Halsema, Bloedwraak (1768).

No. 90. A. Brugmans, Oorsprong en aanwas der Z. Zee (1774).

No. 105. A. Q. v. Swinderen, Over de laatgoederen (1777, met vervolgen in latere jaren).

No. 187. R. K. Driessen, Over de vormen van volksrepresentatie in Gron. (1786).

No. 300. Dezelfde, Over de kerke- en pastoriegoederen.

Eindelijk nog een ongenummerd vertoog van A. J. de Sitter, Over het onstraffelijk zegel.

Geen rom,. recht.

Ook onder de ongedrukte vertoogen vindt men zelden iets wat op het romeinsche recht betrekking heeft.

Vertoogen niet meer in te leveren sinds 1836.

Het was H. O. Feith (I), die op 23 Februari 1836 zijn voorstel aangenomen zag, dat voortaan de vertoogen niet meer behoefden te worden ingeleverd. Men ziet dan ook, dat de onder no. 11 van den Catalogus der handschriften omschreven serie ophoudt met het jaar 1834. Men scheen dus al vóór 1836 in dit opzicht aan het wettelijk voorschrift niet meer de hand te houden.

De feestredenaar waagt het boetprediker te zijn. Oorsprong dezer onbescheidenheid.

„Gij, die bij vreemde lieden koomt,
Het is u nut te zijn beschroomd."

Al heb ik het voorrecht velen uwer te kennen, er is toch aanleiding voor mij, om deze les van Cats ter harte te nemen. Het is dan ook niet dan na rijp beraad, dat ik mijn schroom heb weten te overwinnen, om te doen, wat ik nu onderneem, n.l. om, ofschoon als feestredenaar te zijn begonnen, als boetprediker te eindigen. Ik zou niet gaarne vernemen, dat hierin een onbescheidenheid werd gezien. Want wat ik nu ga zeggen spruit voort uit eerbied voor de traditie, uit liefde voor het gewest mijner geboorte,

Commissie tot de drukpers.

uit bewondering voor uw eerwaardig genootschap. De in uw vergaderingen te houden vertoogen mogen zoowel de rechtshistorie als het nog geldende recht betreffen. Gij beschikt volgens uw jongste wet nog altijd over een *commissie tot de drukpers*, die toezicht houdt op de vanwege *P. E. J. P.* uit te geven werken. Nu is het een prijselijk streven overtollig drukken tegen te gaan. Reeds de Prediker riep in vertwijfeling uit: „Van vele boeken te maken is geen einde en veel lezen is vermoeiing des vleesches"! Wat zou hij wel uitgeroepen hebben, als hij zijn oog had kunnen laten gaan over onze angstig aanzwellende openbare bibliotheken? Men mag inderdaad toegeven, dat het wenschelijk ware, dat er wat minder gedrukt, dat er goed, rustig en met mate gelezen en meer gelezen dan gedrukt werd! Dat ook de schrijvers zelf zich wat minder op schrijven, wat meer op lezen, dat zij, die gewoon zijn te spreken, zich ook eens op luisteren naar anderen gingen toeleggen. Maar overdrijft uw Genootschap de deugd der onthouding niet? *Omne nimium vertitur in vitium*! Het laatste werk, dat van uw pers kwam, is van 1890. Nog vier jaar en de commissie tot de drukpers kan het *Halve Eeuwgetij van haar sluimer* gedenken. Stond het nu zoo, dat het materiaal op het gebied der rechtshistorie van Stad en Lande als uit de steenen gehaald moest worden, men zou de sluimerende commissie gerustelijk den doodslaap kunnen doen ingaan en haar ontbinden. Maar zoo staat het niet. Een uwer verdienstelijkste leden, die ik reeds meermalen noemde, H. O. Feith (I), gaf in 1846 te kennen, dat hij vermoedelijk het verschijnen van een 7e deel der Verhandelingen niet meer zou beleven, gelijk hij het inderdaad niet beleefd heeft. In een uitvoerige memorie gaf hij nu aan, wat er voor *P. E. J. P.* nog te doen stond. De memorie werd gelezen in de vergadering van 25 April 1846. Veel van het werk, dat hij daar in uitzicht stelde, is sindsdien verricht, bezorgd door leden van uw Genootschap en door anderen, doch slechts weinig

De Prediker over het boeken maken en lezen.

Onze aanzwellende bibliotheken.

De veelschrijverij. Lezen en luisteren.

P. E. J. P. overdrijft op dit gebied de deugd der onthouding.

De Memorie van H. O. Feith (I) van 1846. Veel van het daarin verlangde ging in vervulling.

er van kwam in het door u uitgegeven 7e deel terecht.

Zijn oordeel over het onontbeerlijke van de rechtsgeschiedenis. Brugmans over continuatie in het objectieve recht; A. de Tocqueville over hetzelfde verschijnsel.

In diezelfde memorie zei deze geleerde: zonder de geschiedenis is de studie van het positieve recht niet grondig te behandelen." In dezelfde lijn ligt de gedachte, door Brugmans in zijn herhaaldelijk reeds geciteerde Voorrede geuit: „Nooit wort een gemeenebest zoo 't onderste te boven gekeert, dat op eenmaal alle wetten afgeschaft en geheel andere in plaats gesteld worden." De beroemde Alexis de Tocqueville heeft, in zijn meesterwerk *L'Ancien Régime et la Révolution*, dezelfde leer verkondigd en de juistheid er van gedocumenteerd met betrekking tot de wetten van zijn eigen land vóór en na de Fransche Revolutie.

Een wensch van H. O. Feith (I) in herinnering gebracht.

Feith gaf in deze memorie den wensch te kennen, dat dit vaderlandsch Genootschap waardiglijk den rang blijve bekleeden, welke aan hetzelve in en buiten ons vaderland wordt toegekend. Ik acht het een goed voorteeken, dat ik dezen wensch, aan den avond van zijn welbesteed leven geuit, in herinnering mag brengen, nu zijn achterkleinzoon voorzitter van Pro Excolendo is[1]).

Het roemrijk verleden van P. E. J. P. op het gebied der rechtsgeschiedenis.

Dien rang nam Pro Excolendo in op grond van hetgeen naar buiten van zijn werk bleek. Uw roemrijk verleden ligt op het gebied der rechtsgeschiedenis. Wie voor geschiedenis voelt, voelt voor traditie, voor loffelijke costumen en voor handhaving er van!

Thorbecke over P. E. J. P.

Thorbecke, die ook op rechtshistorisch gebied zich bewogen heeft, schreef, toen hij in 1836 het hem aangeboden buitenlidmaatschap van uw Genootschap aanvaardde: „Tot het zoo achtbaar en verdienstelijk Genootschap *P. E. J. P.* te behooren, reken ik mij tot een bijzondere eere." En dan memoreert hij in dien brief het „echt vaderlandsch en wetenschappelijk doel" van dit genootschap, dat „in onzen tijd vooral behartiging waard is." Schrijvende met het oog op de vruchten, waarin hij den boom herkende, doelde Thorbecke in dezen brief op wat Pro Exco-

[1]) Jhr. Mr. W. W. Feith, rechter in de arr. rb. te Groningen.

lendo gedaan had voor de rechtsgeschiedenis van ons vaderland!

Er is meer te doen.

Ik zeide reeds, dat van het door H. O. Feith (I) in uitzicht gestelde werk veel reeds is verricht. Het is in het voorafgaande hier en daar ter sprake gekomen. Maar er is meer te doen! Zelfs al zouden wij ons bepalen tot de rechtsgeschiedenis van dit gewest Groningen. Er is reeds buiten hetgeen in die memorie genoemd werd veel op dit gebied gedaan. Ik zal slechts pro memorie uittrekken wat leden van *P. E. J. P.* in de 19e eeuw over het beklemrecht hebben gepubliceerd [1]). Nog in den allerlaatsten tijd schreef uw verdienstelijk medelid R. P. Cleveringa Pz. twee boeken, die, in de serie uwer *Verhandelingen* opgenomen, den roem eener schooner traditie zouden gehandhaafd hebben.

P. J. E. P. en het beklemrecht.

Het lid R. P. Cleveringa Pz. deed veel.

Groningen en Normandië.

Belangrijkheid der groninger rechtsbronnen.

De provincie Groningen neemt op het gebied der rechtsgeschiedenis in Nederland dezelfde plaats in als Normandië in Frankrijk. Het heeft de belangrijkste rechtsbronnen. Waar vindt men een verzameling oorkonden, die ook voor het privaatrecht zooveel bevatten, als die, welke zijn opgenomen in het *Oorkondenboek van Groningen en Drente?* Welke collectie jurisprudentie is te vergelijken met die der Warven? Welke oude wetten bevatten zooveel belangrijks als die, welke betreffende het Oldambt zijn uitgegeven door H. O. Feith (I) en J. S. G. Koning in *P. E. J. P.*, door Hettema elders.

---

[1]) Onder dit beklemrechtelijk koren schuilt echter kaf. Ik wil echter niet onvermeld laten de voortreffelijke opstellen van W. Tonckens J. J.zn., in Pro Excolendo gelezen en vervolgens gedrukt in *Rechtsgel. Mag.*, 1884 en 1885. En natuurlijk moet het werk van Gratama genoemd worden en onder de vóór Tonckens verschenen geschriften enkele van de opstellen van J. J. Cremers, een van de scherpzinnige leden van Pro Excolendo uit het midden der 19e eeuw. Zijn opstel over het *Jagtregt* en dat over de *Ommelander Kas* zijn ook merkwaardig. Ik verwijs overigens naar de literatuur betreffende beklemrecht, vermeld in mijn *Beklemrecht en Stadsmeierrecht*, D. IX/XVI. Sindsdien verschenen nog eenige artikelen in periodieken.

Laat mij nu aangeven welke bronnen voor uitgave in aanmerking komen: Broodnoodig is een vervolg op het *Oorkondenboek*, noodig een hernieuwde en vermeerderde uitgave van de *Warfsconstitutiën en -oordeelen*. Voor de publicatie van het oudste protocol, dat er van eenige hoogelandster (fivelgoër) rechtstoelen is overgebleven, ligt de kopij in Leiden, vervaardigd door eenige studenten, gereed. Ook zulk een uitgaaf komt mij gewenscht voor. Er is meer, doch ik laat het voorloopig hierbij.

Wat zou nog gedaan kunnen worden? Vervolg-Oorkondenboek; nieuwe vermeerderde uitgaaf der warfsordelen; oudste redgersprotocol.

Ik begrijp zeer goed, dat de onkosten, aan zulke uitgaven verbonden, de draagkracht van *P. E. J. P.* verre te boven gaan. Maar *Pro Excolendo* beschouw ik ook niet als den financier, den rijken Maecenas, maar als den wetenschappelijken leidsman suo iure van diergelijke werken. Het geld moet van elders komen, en dat komt er ook wèl door „vriendelijke inductiën en persuasiën".

Hoe de kosten te bestrijden.

Moge dus korten tijd na dit feest uw commissie tot de drukpers uit den sluimer verrijzen, uw Genootschap het boetekleed aantrekken en een dezer werken aanvatten. Toen in 1777 prof. J. de Rhoer vernam, dat er „zekere entreprise" was te verwachten van iemand buiten deze provincie, om het geschreven *Stadboek van Groningen* te laten drukken, achtte hij daardoor de eer van Pro Excolendo in gevaar! „Moest dit gezelschap niet met hoog appui van de Regeering dit praevenieeren?", zoo vroeg de wakkere man in de vergadering van 31 Mei 1777. De zaak ging op rapport! Men heeft het gepraevenieerd! Geholpen door de Rhoer zelf, gaf *P. E. J. P.* zelf het *Stadboek* uit. De waardige grijsaard beleefde de voltooiïng niet meer. Hoevele „entreprises" zijn op uw eigendommelijk terrein sindsdien ten uitvoer gelegd, geheel buiten u om, ook door eigen leden van uw Genootschap, ik noem Seerp Gratama en R. P. Cleveringa Pz.

Uitlating van J. de Rhoer in 1777 over een „entreprise", om buiten P. E. J. P. om het Stadboek van Groningen uit te geven.

Verzuimde „entreprises" SeerpGratama en R. P. Cleveringa Pz.

Dus tot voortzetting van den ouden roem — te lang reeds onderbroken — het werk hervat! Die roem is wèl

zoo groot, dat gij er nog op kunt teren, en heden uw feestkleed vroolijk dragen.

Zoo eindig ik dan toch weer als feestredenaar. Ik dank den Voorzitter, dat hij mij niet tot de orde heeft geroepen, omdat ik ultra petita ben gegaan.

Moge uw feestredenaar op het Tweede Eeuwgetij, in 1961, kunnen wijzen op een hervatting der schoone traditie in het dan verloopen kwartaal, waarvan wij nu aan het begin staan.

Voor deze nu aangevangen periode wensch ik imo ex pectore uw roemrijk Genootschap toe:

Ducat de pectore filum, quod tegat ac foveat!

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

Chronologische lijst van geschriften betreffende de onderlinge verhouding van vaderlandsch, romeinsch, kanoniek en natuurrecht en betreffende de wijze waarop en den omvang waarin het romeinsche recht is gerecipieerd.

K. van Alkemade, *Behandeling van 't kamprecht.* A°. 1702.
Hierin (p. 186 e. v.) wordt betoogd, dat de inheemsche rechtsregelen den voorrang hebben en behooren te hebben boven de romeinsche.

J. Pronck, *Animadversiones oft Opmerckingen over het Landrecht van Veluwen en Veluwenzoom.* A°. 1705.
In de opdracht vóórin, fo. 3 vso., zegt hij 't eens te zijn met L. Goris, die in zijn, in 1632 verschenen, Adversarionum iuris subsidivorum tractatus, IV, § 1, art. 2, zegt: „Quod si igitur definienda sit aliqua controversia, hunc ordinem servabis: primo, inspicienda est consuetudo, si qua in scriptum redacta; secundo, eadem non existente, recurrendum ad eam quae non scripto constat; tertio, subeat analogum consuetudinis; quarto, si singula haec deficiant, succedat Ius Civile Romanorum." *Beschreven gewoonte; onbeschreven gewoonte; analoge gewoonte; Ius Civile Rom.*

C. van Bijnkershoek, *Observationes Iuris Romani Praefatio.* A°. 1710.
Dat het R. R. van ouds in Holland werd toegepast, heeft men vaak verkondigd. Ik geloof niet, dat vóór Karel den Stoute het R. R. veel gezag in Holland heeft gehad[1]); de Instructie voor het Hof van Holland van 1462 bepaalde in art. 42, (G. P., III, 635), dat men recht moest doen naar *geschreven rechten* en bij mijn weten is dit de oudste vermelding in eenige rechtsbron van Holland. Dat nu het R. R. als gemeen recht gerecipieerd is, kan men lezen in ordonnantiën van de latere graven, van Karel V en Philips II vooral, en ook in die van de Staten van Holland; ze verwijzen, bij gebreke van eigen wetten, naar de *geschreven* of *gemeene rechten*, met welke beide uitdrukkingen zonder eenigen twijfel bedoeld wordt het R. R. En beide Hoven (= Hooge Raad *Sinds wanneer hier te lande R. R. toegepast?*

De beteekenis van de uitdrukking „geschreven of gemeene rechten". Het R. R. toepasselijk bij gebreke van eigen recht, tenzij Staatsbelang of ge-

[1]) Van de Spiegel heeft bezwaar tegen dit zinnetje van Bijnkershoek, zooals straks zal blijken.

woonte zich verzet. en Hof) passen dit stelsel toe, tenzij er zich het onweersprekelijk belang van den Staat of het gezag van een langdurige gewoonte tegen verzet.

Het lacuneuze en onzekere der eigen wetten. *Het R. R. is niet onzeker.* Dat onze eigen wetten meestal ons in den steek laten, dat erkennen zelfs zij, die er het best mee bekend zijn. Hoe vaak doen zich niet gevallen voor, die men daarin vergeefs zoekt en die men niet tot oplossing kan brengen zonder het R. R. er bij te halen. En hoe vaag, onzeker, duister is niet het vaderlandsche recht! Tot hoevele twistvragen geeft het niet aanleiding! Als men dezelfde opmerking zou willen maken met betrekking tot het R. R., dan is dat omdat men die schoone wetenschap niet behoorlijk kent; zelfs vuur en water is onnut voor hen, die er niet mee kunnen omgaan. Er zijn wel menschen op rechterstoelen geplaatst, die, onkundig met het R. R., den indruk wekken het op het verderf er van toe te leggen en die *naar billijkheid* gaan vonnissen, met terzijdestelling van het recht, dat in het R. R. geschreven, te vinden is; zij weten niet of zijn vergeten, dat zij rechters en geen wetgevers zijn en dat het hoogste goed der menschen nooit meer gevaar loopt dan als er naar een *iurisprudentia cerebrina* en niet volgens recht, maar naar eigen inzicht recht gedaan wordt. Want wat de *billijkheid* betreft: als allen gelijk dachten, hadden wij geen wetten noodig, maar wat Maevius billijk vindt, dat acht Titius onbillijk.

Gevaar eener iurisprudentia cerebrina.

A°. 1717. J. O. Westenberg, *De iurisprudentia rationali*, inaug. oratie, te Franeker gehouden.

Het R. R. in 't natuurrecht gegrondvest. Hij spreekt in deze oratie voortdurend van *ons recht*, bedoelende het romeinsche, welks grondslag z. i. is de natuurlijke billijkheid en de gezonde redelijkheid, natuurrecht in één woord. De Overheid, zegt hij op p. 40, ontleent haar rechtsgezag aan een verbond met de onderdanen, door trouwbelofte bevestigd. Hoe diep deze regel van natuurrecht omtrent de goede trouw in het privaatrecht is gegrond, weet ieder, die zijn ius civile kent. Hoe dit te rijmen met de nuda pacta, die zonder actie waren? Het natuurrecht geeft algemeene regels. Bijzonderheden regelt de Overheid, die, dit doende, soms iets aan 't natuurrecht ontneemt.

Afwijking er van.

A°. 1727. H. Fagel[1]), *De origine et usu iuris romani in Hollandia;* diss. Utrecht[2]).

---

[1]) Dit is Fagel, die het ambt van griffier der Staten Generaal, dat sinds 1670 in zijn familie was en er tot in 1795, in bleef, bekleedde gedurende de periode 1744/1790. In laatstgemeld jaar werd hij door zijn kleinzoon en naamgenoot er in opgevolgd. Deze was de laatste griffier der Fagels; hij bediende het ambt tot in 1795.

[2]) Het proefschrift van Fagel is tezamen met het nog te bespreken van J. C. van der Hoop (1763) herdrukt in 1779.

Is het R. R. door gewoonte of door wetsduiding ingevoerd?

Schrijver merkt op, dat in de *Instructie voor het Hof*, van 1462, art. 42, wordt verwezen naar de beschreven rechten, i. e. het rom. recht (G. P., III, 635). Hij wijst er op, dat de Groot, *Inleiding*, I, 2, 22 zegt, dat door de gewoonte het R. R. hier ingang vond en dat met de Groot instemt Merula, *Prax. Civ.* I, 4, 1, 6 (a⁰. 1592), Leoninus, *Emendationes* (a⁰. 1610), VI, 3, i. f.[1]), Wesel, *Commentarius ad Novellas Constitutiones Ultraiectinas*, art. 10, p. 72/73 (a⁰. 1666), Sande, *Decisiones Frisicae*, IV, 1, def. 1 (a⁰. 1615). Anderen zeggen: neen, het R. R. is opzettelijk ingevoerd: zoo Vinnius, *In 4 libros Institutionum Imperalium Commentarius*, Inleiding op den titel *De Adoptionibus*, I, 11 (a⁰. 1642), S. van Leeuwen, *Censura Forensis*, I, 1, 12 (a⁰. 1662), Zypaeus, *Notitia Iuris Belgici*, tit. De legibus (a⁰. 1635), maar geen dezer auteurs produceert eenig desbetreffend besluit. Voet, *Ad Pandectas*, I, p. 3 (a⁰. 1698), laat het in 't midden. Merula, a. w., IV, 6, 2, 2, geeft den tekst van den eed, dien Karel V vergde van de raadsheeren in Holland, waarin stond, dat zij beschreven rechten, ordonnantiën, statuten en gewoonten moesten volgen. In het Memoriaal van Holland, waarin deze eed moet zijn vermeld geweest, ontbreekt thans het blad waarop hij dan heeft gestaan. Er is kennelijk een blad uitgescheurd. Uit het Eeuwig Edict van 1540, art. 17 (G. P., I, 319), blijkt van toepasselijkheid van R. R. Maar de *Instructie* van het Hof, van 1530, noemt het R. R. niet. Er is een ordonnantie van Karel V van 17 Dec. 1555 en een van Philips II, van 27 Aug. 1562 (G. P. II, 1496), waarin naar R. R. wordt verwezen; dat doet ook de *Crimineele Ordonnantie*, van 1570 (de Blécourt en Japikse, *Klein Plakkaatboek*, p. 92; zie ook *Ordonnantie op den Stijl*, van 1570 (de Blécourt en Japikse, a. w., p. 101). En bij de Unie van Delft, van 25 April 1567, in art. 19, no. 9, wordt bepaald, dat het Hof de geschreven rechten moet toepassen (G. P., II, 2133). De *Politieke Ordonnantie*, van 1580, art. 18 (de Blécourt en Japikse, a. w., p. 129; G. P., I, 335) en de *Zeeuwsche Politieke Ordonnantie*, van 1583, artt. 22 en 33 (de Blécourt en Japikse, a. w. ,p. 179 en p. 181; G. P., I, p. 355 en p. 357) verklaren ook het R. R. toepasselijk. Ten slotte wijst hij op de *Instructie van den Hoogen Raad*, van 1582, art. 216 (de Blécourt en Japikse, a. w., p. 166; G. P., V, 885) en op de *Ordonnantie betreffende het Nieuw Aasdomrecht*, van 1599, art. 14 (G. P., I, 346).

---

[1]) Deze zegt t. a. p. „quod in omnibus fere Belgii ditionibus ius scriptum, id est romanum, non ex authoritate, sed eatenus tantum, quatenus invenitur rationi consentaneum vel moribus usitatum, observetur."

In welken omvang is het gerecipieerd?

Nadat Fagel aldus behandeld heeft, hoe de receptie in haar werk is gegaan in Holland, komt hij in een volgend hoofdstuk tot deze andere vraag: in welken omvang is het gerecipieerd? In deel I van de *Hollandsche Consultatiën* komt een advies voor van S. van Veen, waarin te lezen: „dat niet en consteert, dat de beschreven romeynsche rechten alhier in Holland bij gemeen consent ofte eenige generale resolutie zijn aangenomen, ofte dat oyt eenig decreet gemaekt is geweest, dat de Provincie voortaan soude geregeert werden secundum ius civile." Dit betreft vraag I, zooals men ziet. Doch dan laat de adviseur volgen: „Ende dat wy sulx alhier te Lande altijds gebleven zijn bij de costuymen ende usantiën, die wij van onze voorvaderen ontfangen hebben, van welcke oude costuymen niet en behoort lichtelijk afgeweken, ende toegelaten te werden in prejuditie van dien eenige nieuwigheyd, hoe spetieus die zij." Hiermede stemt overeen Wesel, *Commentarius*, art. 10, p. 73, en Leoninus, *Emendationes*, lib. 6, C. 3, die zegt: ius scriptum non ex auctoritate observari, sed eatenus tantum, quatenus rationi consentaneum invenitur. Ook is van dit gevoelen Groenewegen, *De legibus abrogatis*, ad proem. Inst.

En met hem stemt in Voet, *Ad Pandectas*, I, 1. Daarentegen is Fagel van andere meening, n.l. dat al die limitaties en distincties niet terug te vinden zijn in de ordonnantiën onzer overheden, die eenvoudig weg bevelen het R. R. toe te passen. Het R. R. is niet slechts als een billijk recht, doch als het gemeene recht toepasselijk verklaard. Alleen dan zijn we tegen willekeur des rechters gewaarborgd. Het R. R. moet dus, evenals in de naburige provincie Friesland, toegepast worden als er niet daarmee strijdige wetten of gewoonten bestaan. Van dit gevoelen is Stokmans, *Dec.* 1, no. 11. En E. Otto, in: *Notitia Regnor. ac Rerum Publ.*, cap. 6, sect. 5, § 34, constateert, dat het R. R. van Karel den Stoute af en zeker van Karel V af als gemeen recht gerecipieerd is, tenzij ratio Rei Publicae of een gewoonte zich er tegen verzet. En dan besluit hij met te verwijzen naar het hierboven, p. 59/60, weergegeven citaat van de *Praefatio* der *Observationes Iuris Romani* van C. van Bijnkershoek[1]).

---

[1]) Ik wil in het midden laten in hoever Fagel gelukkig geweest is in dit résumé en of hij een niet wat al te scherpe tegenstelling tusschen de door hem in twee kampen verdeelde auteurs heeft geconstateerd. Wat betreft de vraag; receptie en bloc of eclectische receptie, zie men: P. Voet, *De usu iuris civilis et canonici in Belgio Unito* (a°. 1657), waar op p. 202 het volgende wordt gelezen: dat het Ius Civile Caesareum kracht van wet had. „Quod ne forte postmodum in iniquum trahatur sensum, praemittam: me nolle omnibus et singulis, quae Corpus Iuris Civilis continentur, auctoritatem legis in Dicasteriis nostrarum Provinciarium (= de rechtskringen onzer gewesten, b.v.

J. W. Marckart, *Disputatio iuridica de Iurisprudentia Belgica cum Romana coniungenda*, Utrecht, 1734 [1]). A°. 1734.

(p. 22). Het Justiniaansch recht is pas in de 15e en 16e eeuwen als subsidiair recht gerecipieerd. Hij beroept zich op de Instructie v. h. Hof v. Holl. van 1462, de instelling v. h. Hof v. Gelderl. en van opperste hoven in Utrecht en in Overijsel, alle naar 't holl. model, al bleken deze beide laatste geen levensvatbaarheid te hebben. Hij verwijst naar de keuren van Deventer van 1486, die nog naar de 5 zinnen verwijzen, terwijl Winhoff in 1559 over rom. leges spreekt als in Overijsel geldend. Kennelijk doelende op de *Jurisprudentia Frisica*, zegt hij, dat in Friesland al vóór 1480 rom. recht werd toegepast. In 1482 verwezen de friesche steden in hun verbond naar Keizersrecht. Voor Stad en Lande doet hij een beroep op Kempius, maar, terecht, zonder aan diens bericht, dat nader ter sprake zal komen, waarde te hechten. *Receptie als subs. recht v.h. Rom. R. in 15e en 16e eeuwen.*

(p. 23). Het R. R. is subsidiair recht. Wachten wij ons er voor het als in subsidium aan te wenden, als 't niet noodig is. Wij moeten den huisknecht niet als huisvader aannemen.

(p. 25). Dat het R. R. zulk een gezag verwierf, is te verklaren, ,,quod in eodem iure tot reperiantur egregia atque elegantia iuris naturae et gentium praecepta," die voor alle volken toepasselijk zijn. *Veel natuurrecht in 't R. R. vervat en daarom had het zoo'n succes.*

(p. 26). Dikwijls worden ons echter eigen rom. rechtelijke en willekeurige instituten opgedrongen als natuurrechtelijke. *Rom. recht voor natuurrecht aangezien.*

(p. 37). Evenzeer als men de bronnen v. h. R. R. bestudeert, behoort men die v. h. inheemsche recht na te gaan.

(p. 40). De vraag rijst, of het inderdaad een onbegonnen werk is, een compendium saam te stellen van het vad. recht. Ook zou het goed zijn, dat de juristen het voorbeeld volgden van den grooten Bijnkershoek, die ,,in dedicatione Opusculorum" van zich zelf getuigt, dat hij uit de ord., priv., gewoonten, *Codificatie v. h. inheemsche recht mogelijk geacht. De annotaties daaromtrent van Bijnkershoek.*

Graafschap Zutphen, Oldambt, etc.) accomodari, sed *in genere* me ius civile admittere, iis exceptis quae vel contraria consuetudine, licet non absurda, sunt improbata, vel quondam potius ratione subtili quam communi usu introducta, vel denique divino iure et Politiae nostrae adversa, qualia multa in Iure Civili occurrere, non possum diffiteri." Hij noemt dan als voorbeelden de leges, die den Keizer imperium toekennen over alle volkeren en vele der leges, die de Kerk betreffen of de priesters, of 't recht van asyl in kerken, of die over kloosters handelen en over het kloosterleven, over eed op de reliquiën en heiligen en feesten. *Receptie van het romeinsch recht in genere.*

[1]) M. was een Duitscher, die in 1747 hoogleeraar werd te Harderwijk en dit bleef tot zijn dood, in 1757. Deze disputatio heeft hij als student gehouden te Harderwijk. Ze is zeer duidelijk gesteld en in 1751, herdrukt, opgenomen in zijn *Exercitationes Academicae*.

etc., van verschillende streken en steden een *Corpus Iuris Hollandici et Zeelandici* had saamgesteld voor eigen gebruik [1]).

Schrijver beproeft nu een dergelijk brokstuk van codificatie te geven met betr. tot voogdij en testamenten. Wat hij hierover (p. 42/60) heeft samengesteld, is de lezing waard.

A°. 1751. B. H. Besier, *De usu et abusu iuris civilis romani in Terris Transisalanicis;* diss. Leiden.

(p. 17). Schrijver laat in 't midden wanneer en op welke wijze het R. R. in Overijsel is gerecipieerd („forte moribus, forte expressa aliqua sanctione").

A°. 1760. J. Copes van Hasselt, *De usu atque auctoritate iuris civilis romani in Gelria;* diss. Utrecht.

Wanneer kreeg in Gelderland het R. R. kracht van wet?

De Cancelarij-ord. van 1547 verwijst naar de beschreven rechten (de Blécourt en Japikse, *Klein Placcaatboek*, p. 72, onderaan); zoo ook de Echt-Ordonnantie van 1660, G. G. P., II, p. 387, art. 22. De bepalingen van de Cancelarij-Ord. gelden ook voor de lagere colleges; het zou onzinnig zijn als deze niet het rom. recht hadden toe te passen en het hoogste college wèl. Toen Karel de Stoute in 1473 het Hof in Gelderland instelde, zal hij ook voor dit Hof wèl evenzeer als voor het Hollandsche Hof het romeinsch recht subsidiaire kracht hebben toegekend. De wetten van de geldersche districten bevatten vele bepalingen, die aan het romeinsche recht zijn ontleend. Het kanoniek recht vindt bijna nooit anders toepassing dan in zaken van huwelijk en tiend. Bij gebreke van een bepaling in het eene landrecht is toevlucht nemen tot een ander landrecht soms niet wèl mogelijk, omdat het er mee in strijd komt en dan moet men wel naar het romeinsch recht, *singularum legum scaturiginem.*

Kanoniek recht en zijn toepasselijkheid. Het R. R. bron van de rechten.

A°. 1761. W. H. Erkenswijk, *De iusta interpretatione legum civilium Drenthiae doctrinali;* diss. Gron.

De uitdrukkingen „beste rechten", gemeene Keizerlijke rechten.

Promotor was van der Marck en men proeft den leermeester op elke bladzijde van deze dissertatie. Op p. 9 e. v. behandelt hij de vraag wat beteekent „naar den besten rechten" of „naar gemeene keizerlijke rechten" en hij werkt dit geheel in den zin van zijn leermeester uit. Hij geeft op p. 14 e. v., in het derde hoofdstuk, allerlei voorbeelden van bepalingen, die afwijken van het R. R. In het Drentsche Landrecht is de originaire

---

[1]) Over dit nimmer in 't licht gegeven h.s. zie: C. v. Bijnkershoek, *Opuscula varii argumenti* (in de dedicatio) en Star Numan, *Corn. v. Bijnkershoek*, diss. Leiden, 1869, p. 65, 161, 235.

manier van eigendomsverkrijging terecht weggelaten, want dit is natuurrecht (Gaius in D. 41, 1, 1, 1). „Diversae quidem species contractuum in legibus drenthinis parcius memorantur; non tamen supplendae sunt ex iure romano, cum huius iuris exotici quoad iura pactorum diversa sit analogia, quae ubique analogiae iuris patrii repugnat. Hinc potius ex moribus et statutis vicinarum Provinciarum et ex ipso iure naturae leges drenthinae quoad materiam pactorum et contractuum (quorum nulla apud nos amplius distinctio obtinet) explicandae sunt" [1]).

Het Drentsche Landrecht niet uit R. R., maar uit natuurrecht te suppleeren.

In I, 11, van 't Dr. Landr. staat, dat er gevonnisd zal worden naar Landrecht en naar beste kennisse. Schrijver citeert met instemming woorden van zijn promotor: „Profecto nihil unquam magnificentius dictum fuit a prudentioribus legislatoribus" [2]).

F. A. van der Marck, *Institutiones iuris civilis privati communis et Rei Publicae Groningo-Omlandicae proprii; Pars Prima.* A°. 1761.

(p. 49). Het is te betreuren, dat aan onze academies het natuurrecht, zelfs niet het *externe*, en evenmin de burgerlijke vaderlandsche wetten worden gedoceerd, maar enkel vreemd recht, het romeinsche, alsof dit het *primaire* is.

Natuurrecht en vaderlandsch recht in het onderwijs.

(p 49/50) Advocaten en rechters moeten èn het *ius naturale externum* èn het *ius civile positivum*, d. i. het eigen recht, kennen.

Advocaten en rechters en hun kennis van vaderlandsch en natuurrecht.

(p. 52) Belachelijk is de zinspreuk: *de wetten moeten verklaard worden uit het gemeene recht*, waarmee men het romeinsche recht bedoelt. (Absurdissimum est vulgare illud vulgarium iurisconsultorum brocardium: *Statuta interpretanda esse ex iure communi*, per quod intelligunt ius *romanum*). Elk recht moet naar eigen oorsprong worden verklaard: natuurrechtelijke bepalingen uit het natuurrecht, romeinsche uit het R. R., etc.

De belachelijke spreuk Statuta interpretanda ex iure communi.

(p. 64) Gelijk er dus wetten van natuurrecht en positieve wetten zijn, zoo heeft ook Stad en Lande een recht, dat deels natuurrecht deels eigen recht is [3]).

Het recht van Stad en Lande deels natuurrecht, deels eigen recht.

---

[1]) Maar hoe dan — zou men Erkenswijk willen vragen — als die naburige wetten ook geen oplossing gaven? Wat deed de Etstoel in zoodanig geval? Dat is toch voor de kennis van het positieve recht niet zonder belang. Wij weten, dat reeds in 1620 bij den Etstoel een rapporteur werd aangesteld, die bedreven was in de keizerlijke (= rom.) wetten (Joosting, *Dr. Plakk.boek*, no. 309, ook in mijn *Bewijsstukken*, 2en druk, p. 199).

[2]) Zeker, maar wat was de praktijk in Drente in de dagen van Erkenswijk? Daarop komt het aan. Die praktijk was, dat het R. R. als aanvullend recht gold.

[3]) Natuurlijk laat v. d. Marck deze verzekering gepaard gaan met een beroep op leg. 6 en 9 van D. I, 1, de iust. et iur.).

(p. 65/66) Op wetten van een anderen Staat mag men ter uitlegging van eigen wetten slechts beroep doen, als regeeringsvorm en volksaard van eigen land en van het andere overeenkomen. Burgerwetten verbinden niet als ze niet zijn afgekondigd.

Taal van het R. R. beletsel voor zijn toepasselijkheid.

(p. 75) Doen er zich quaesties voor, die uit de inheemsche wetten niet kunnen worden opgehelderd, dan moet men het natuurrecht te baat nemen en niet het R. R. Het positieve rom. recht noch het kanonieke mag worden toegepast, tenzij het kan strekken tot opheldering van een daaraan ontleenden regel, voorkomende in de inheemsche wet (p. 75/77). Het R. R. is in een vreemde taal, die ons volk niet kent, geschreven, en kan dus niet als positieve burgerwet bij Duitschers en Nederlanders gelden. (p. 78/81)

Het R. R. in toto suo complexu? Definitie van gewoonterecht. Wat is van het R. R. gerecipieerd?

Evenmin mag het R. R. als een ongeschreven, een gewoonterecht, *in toto suo complexu*, voor Duitschers en Nederlanders bindend geacht worden. Wat is gewoonterecht? Dat recht, hetwelk door herhaalde handelingen der burgers, bevestigd door *stilzwijgende* goedkeuring des wetgevers, ingevoerd is. Pas dit toe op het R. R en dan kan men nooit tot een receptie van het R R. in toto suo complexu concludeeren. Slechts die stukken R. R. zijn gerecipieerd, die in de rechtszalen aanvaard en door stilzwijgende goedkeuring des wetgevers bekrachtigd zijn.

Het ius naturale externum is niet onzeker.

(p. 83/85) Het ius naturale externum is niet onzeker en men moet daarmede aanvullen het inheemsche positieve recht (ius civile positivum). (p. 86/87) Onze wetgevers verwijzen naar de *gemeene rechten*, de *gemeene en beste rechten* en soms naar de *gemeene keizerlijke rechten*, d. w. z. wat aan alle volkeren gemeen is, n.l. het natuurrecht, het *ius naturale externum*. Hieruit is voortgekomen het positieve inheemsche recht (ius positivum civile), door Justinianus in zijn *Corpus Juris* opgenomen, ook wel het Gemeene Keizerlijke Recht genaamd, maar dan omdat het natuurrecht bevat en geenszins omdat het positieve rom. recht er in te vinden is. Want het positieve R. R. is niet gemeen en de romeinsche juristen hebben dit nooit als zoodanig aangeduid, maar wèl het *ius gentium* of *naturale* (ius gentium, quod nobis ius naturale vocatur). (p. 91) In het *Ommel. Landr.* wordt nooit het R. R. genoemd, behalve in III, 45, over de gradenberekening. In het *Old. Landr.*, III, 76, ook voor hetzelfde onderwerp verwijzing naar het R. R. (p. 92) In *Ommel. Landr.*, I, 9 wordt verwezen naar de *beste rechten, reden en billijkheid*. Hiermee kan niet het R. R. bedoeld zijn, te minder omdat bij vonnis der Staten-Generaal van 1597 is beslist, dat de Hoofdmannenkamer naar landrecht en oude gewoonten zou moeten recht spreken. Men vergelijke ook den eed, dien zij bij vonnis van 1599 vaststelden; (p. 93) deze eed is in 1653 in de Instructie voor de H. K. herhaald. In

Gemeene rechrechten = natuurrecht. Het gemeene Keizerl. Recht is gemeen omdat het natuurrecht bevat.

De Landrechten van Stad en Lande van Groningen. Beste rechten.

1749 zijn daaruit de woorden „privilegiën en oude herkomsten" geschrapt; maar het blijkt niet, dat de uitdrukking „civiele wetten", in die Instructie van 1749 voorkomende, op het R. R. betrekking heeft. (p. 93/94) Het Old. Landr., I, 5 gebiedt rechtspraak *naar landrecht*. Men vergelijke de *Ord. van Sappemeer*, van 1636, en *Selw. Landr.*, van 1673, I, 5 en V, 52.

F. v. d. Marck, *Oratio de libertate Rei Publicae Groningano-Omlandicae interna, unice propriis patriae legibus innixa;* rede bij overdracht v. h. rectoraat gehouden. A°. 1761.

(p. B. 3). Het is gedaan met onze vrijheid, als wij bindende kracht toekennen aan het R. R.

In Stad en Lande wordt veel aan het natuurrecht overgelaten.

(p. B. 4 vso.) Andere volkeren gaan gebukt onder een menigte van wetten, maar ons groninger volk, met weinig wetten tevreden, laat veel over aan het natuurrecht. Hoe minder wetten, hoe meer vrijheid, en hoe algemeener onze eigen wetten gehouden worden des te vruchtbaarder zullen ze blijken te zijn bij haar toepassing.

Beknopte wetten zijn uitstekend.

(p. B. 6). „Etenim romani iuris conditores ius Principis infunestam tyrannidem, ius patris indiram crudelitatem, ius matris in otiosam inertiam, ius mariti in dispar imperium, ius uxoris in passivum mancipii cuiusdam obedientiam, ius liberorum in nudam spem paternae misericordiae, ius domini in immanem saeviendi licentiam, et sic totum fere ius personarum in malitiosi ingenii ludibrium; ius autem rerum in quiritaria aenigmata, in miseras sollemnitates et scrupulosas anxietates converterunt atque ita fere in omni vita civili a simplicitate sanctissimi iuris naturalis morumque integritate et animi candore per deceptrices Stoicorum incrustationes vaferrimasque Patriciorum artes bonos cives et incolas quam longissime abduxerunt." En dan vervolgt hij (p. B. 6 vso.):

Het personenrecht der Romeinen is in strijd met de vrijheid.

Hun zakenrecht zit vol raadselen en vormelijkheden.

Het geheele R. R. wijkt in veel opzichten van het natuurrecht af.

„Ast nostrae Rei publicae leges *propriae* ab omni fuco sunt alienae; nostrae quippe leges patriae iura hominum connata non pervertunt," etc. etc. (p. B. 7) „iura nostra civilia eiusdem naturae sunt, nec statuimus discrimen inter ius civile, stricte sic dictum, et ius praetorium; non enim suscepimus praetores in Reipublica nostra, qui ius condant a iure civili alienum, sed nostra civilia iura auctoritatem suam nanciscuntur a iure maiestatico, quod privatus, sive causarum patronus sit sive ipse iudex, sibi arrogare non debet, nihilque auctoritatis interpretationibus aut, si mavultis, cavillationibus iurisconsultorum tribuimus. Wij kennen geen capitis diminutio maxima, media et minima, geen onderscheid tusschen contractus en pacta; alle overeenkomsten gaan volgens het natuurrecht, contracten in dwaling of tengevolge van bedrog aangegaan, scheppen bij ons geen verbintenis, de actio de dolo malo is bij ons overbodig, contracten,

Onze inheemsche wetten hebben het aangeboren recht niet bedorven.

Geen ius civile en ius praetorium.

Geen praetor maar de Overheid maakt wetten.

Romeinsch-rechtelijke bepalingen, die zij niet kennen.

door geweld of uit vrees aangegaan, hebben geen kracht en dus niet de restitutie in integrum van noode, als wij de lex Anastasiana vergelijken met ons naastingsrecht, ontdekken wij dat die lex in strijd is met ons vaderlandsch recht; de verschilpunten tusschen testamenten en codicillen zijn er niet, praetorisch erfrecht en bonorum possessio is bij ons onbekend, ook het verschil in soorten van erfgenamen, die het romeinsche recht kent, bestaat bij ons niet, evenmin als de onderscheiden manieren van aanvaarden en overdragen van erfenissen, contracten over erfenissen zijn bij ons niet in strijd met de goede zeden; bij ons kan men pro parte testatus pro parte intestatus decedere, ook op onlichamelijke zaken passen wij de onderscheiding in roerende en onroerende toe, de peculia castrensia et quasi-castrensia, profecticia et adventitia, kennen wij niet; het Senatus Consultum Macedonianum wordt niet toegepast; wij slepen niemand obtorto collo voor den rechter; wij hebben geen legis actiones en geen actus legitimi; het merum en mixtum imperium past niet bij ons rechtsstelsel, de acties, waarmede wij onze schade op een ander verhalen, ontleenen wij niet aan een lex Aquilia; wij doen niet aan formulae voor onze acties.

Onze wetten zijn niet te beknopt.

(p. B. 8) Men zou kunnen zeggen, dat onze wetten te beknopt zijn. Maar 't is onmogelijk bij wet alles te regelen.

(p. B. 8 vso.) Zoo fanatiek ben ik niet, dat ik beweer, dat men alle positief recht moet afschudden en enkel natuurrecht hebben. Maar wie natuurrecht doceert, moet tusschen ware en denkbeeldige vrijheid onderscheiden en weten, dat de wetten van den Staat verdeeld worden in *gemeene* (*communes*) en *eigene* (*propriae*) en dat in 't natuurrecht te onderscheiden valt: *perfectum et imperfectum* sive *externum et internum.*

Leges communes, propriae. Ius perfectum, imperfectum, externum, internum. Natuurrecht is niet onzeker.

Onzeker is 't natuurrecht niet! Dit is een impia, profana, absurdissima et periculosissima opinio.

Het ius perfectum is met ons geboren. Trotsdien moeten er positieve wetten gemaakt worden.

A°. 1761.

E. Luzac's, Bespreking van voormeld werk van v. d. Marck, in de *Ned. Lettercourant*, 93e en 94e stuk, van 1761.

Gerecipieerd recht en vrijheid. Natuurrecht of rom. recht. Onzekerheid van het natuurrecht.

Luzac stelt v. d. M. 8 vragen, die o. m. behelzen of van vreemden overgenomen wetten de vrijheid kunnen benadeelen, wat of 't er toe doet, dat men het recht met een schakel van redeneering uit 't natuurrecht put of dat men het ergens uitgedrukt vindt, of 's menschen handelingen niet overal veelal gelijk zijn (en dus ook hun recht, zal L. bedoelen, gelijk), of 't natuurrecht evenals dat der 5 zinnen niet voor meerderlei uitleg vatbaar is.

Hierop antwoordde van der Marck met een geschrift.

F. A. van der Marck, *Nadere Verklaring over de Vrijheid van den Burgerstaat van Groningerland, gegrondvest op deszelfs eige Vaderlandsche Wetten, tot opheldering van het 93e en 94e stuk der Nederlandschen Lettercourant des jaars 1761.* A°. 1762.

(p. 18) Onze groninger wetgevers hebben zich tegen de aanneming van rom. en kan. recht zoowel bij Karel van Gelder als bij Karel V verzet [1]). (p. 23) Schrijver beantwoordt de 8 vragen van Luzac.

F. A. van der Marck, *Commentatio de iure Groninganorum consuetudinario maxime fictitio, qua ex ipsa consuetudinis indole ac Rei Publicae Groningo-Omlandicae constitutione luculenter ostenditur: Ius Romanum apud Groninganos vim iuris consuetudinarii habere vix posse.* A°. 1762.

G. Scheltinga, *Oratio de romani iuris studio;* Lugd-Bat., 8 Febr. 1762 [2]). A°. 1762.

B. Voorda, *De arte legislatoria in tabulis Romanorum decemviralibus comparanda;* oratie, bij overdracht van het rectoraat gehouden, in Franeker. A°. 1762.

Met kennelijke toespeling op v. d. Marck's desbetreffende stelling, wordt in deze oratie o. a. gezegd, dat het argument tegen de toepasselijkheid van het R. R., ontleend aan het feit, dat de rom. wetten in 't latijn zijn geschreven, waardeloos is.

De latijnsche taal van het rom. recht geen bezwaar.

D. G. van der Keessel, *An capita illa iuris romani, quae in usu hodie non esse dicuntur, in academiis doceri expediat;* inaugur. oratie, Gron. A°. 1762.

V. d. K. beantwoordt deze vraag bevestigend, o. m. omdat het soms moeilijk is uit te maken, welke rom. wetten zijn afgeschaft (. . . quod determinatu sit difficillimum, quaenam doctrinae pro abrogatis atque absoletis sint habendae).

Hij beroept zich op Bijnkershoek, *Quast. iur. priv.*, p. 50, 329, 427 et alibi. Ook studeeren hier vreemde studenten. Allicht zijn er rom. r. wetten, die hier wèl, in hun vaderland niet zijn

Noodzakelijkheid om het R. R. in zijn geheel te bestudeeren en niet enkel wat hier te lande er nog van geldt.

---

[1]) Deze bewering is onjuist. Zij vroegen van die vorsten bevestiging van eigen recht, zonder zich over de vraag uit te laten, of dit recht mogelijkerwijze behalve zuiver inheemsch ook rom. en kan. recht bevatte. Zie Schwartzenberg, *Groot Pl. en Ch. boek v. Vriesl.*, II, p. 102/103, en Kroniek-Rengers ten Post, I, p. 218/223 en p. 239/242.

[2]) Deze oratie is in de openbare bibliotheken hier te lande niet aanwezig.

afgeschaft. Ook kan men het R. R. niet in zijn geheel overzien, als men brokken weglaat.

A°. 1763. J. C. van der Hoop, *De necessario romani iuris et subinde quoque canonici iuris in Hollandia studio;* diss. Leiden [1]).

Schrijver vernam, dat v. d. Marck leeraarde, dat het R. R., voorzoover het van 't natuurrecht afwijkt, geenerlei gezag heeft.

Onvolledige wetgeving. Maar onze wetgeving is lacuneus; zoo bepaalt b.v. het Eeuwig Edict van 1540 (G. P., I, 313/315) iets over vervreemding van goederen door een bankroetier, zwijgt echter over bedriegelijke benadeeling van schuldeischers. Bij testamentair erfrecht bleef veel ongeregeld; over verkrijgen, houden, verlies van bezit zwijgen de hollandsche wetten.

Gemeene rechten. Naar de „gemeene rechten" werd reeds verwezen vóórdat de Groot over natuurrecht schreef. Toen kon er dit niet mee bedoeld zijn. Art. 42 der Instructie v. h. Hof v. H., van 1462 (G. P., III, 635) kan niet op natuurrecht doelen; 't verwijst naar de manier v. procedeeren; 't natuurrecht heeft die niet. In art. 4 der Pol. Ord. van 1580 (G. P., I, 332) staan de beschreven rechten tegenover en naast 't natuurrecht.

Wijze van receptie van het R. R. (p. 57) 't Rom. recht is gerecipieerd met stilzwijgende toestemming des wetgevers, n.l. het universum ius romanum.

De Overheid heeft gelast 't R. R. toe te passen. Zie: P. Voet, *De usu iuris civ. et can. in Belgio unito,* cap. V, § 5.

Wetten van 't eene volk door 't andere overgenomen. Wat betreft 't verschil in volksaard: Er zijn r. r. instituten, die hier zeer goed passen en die b.v. in de groninger wetten zijn overgenomen.

A°. 1763. H. J. Arntzenius, *Oratio de praecipuis iurisprudentiae calamitatibus;* Zutphen.

Met deze oratie aanvaardde hij het professoraat aan het Athenaeum te Zutphen. (p. 22) Bestrijding van de stellingen van v. d. Marck, zonder dat diens naam wordt genoemd. (p. 25) . . „Succedit et alia calamitas, qua ius naturae plerumque iuvenes negligunt, et haustis potius e compendio [2]), quod vocant, iuris definitionibus, intra nobilioris quinquennii spatium ad metam tendunt, honorifico, quemque suo saepius aere sibi coëmerunt, doctoris nomine superbi."

Bestrijding van v. d. Marck.

Een leerboek is een calamiteit.

---

[1]) Deze dissertatie en de reeds geciteerde van Fagel, van 1727, zijn in 1779 herdrukt.

[2]) Ik vermoed, dat hiermee afkeuring wordt uitgesproken over v. d. Marck, dat hij door 't schrijven van een leerboek, de jeugd afhield van grondiger studie.

F. Hovingh, *Dissertatio politico-iuridica, qua disquirimur, num et quatenus prudentiae conveniat civili, in Rem Publicam Groninganam ius recipere peregrinum, praesertim romanum.* A°. 1765.

Dit geschrift had prof. Schroeder te Groningen geweigerd als disputatio pro gradu te aanvaarden. 't Verscheen toen als gewoon boek, met opdracht aan den bekenden S. H. van Idsinga (ijverig lid van *Pro Excolendo Iure Patrio*).

Wijze van receptie van het R. R.

(p. 94/95) Het R. R. in toto suo complexu over te nemen, is 't werk van heethoofden. (De inhoud is geheel conform v. d. Marck.)

Tegen dit vertoog van Hovingh verscheen nog in hetzelfde jaar:

Brief van een Groninger Rechtsgeleerde over zekere dissertatie, onlangs te Groningen uitgegeven, aangaande de vrage, of 't met de goede staatkunde overeenkome, in de groninger rechtbanken vreemde en bijzonder de roomsche wetten te gebruiken. A°. 1765.

Latijnsche taal der r. r. leges.

(p. 3) Niet Hovingh, zegt deze anonieme schrijver, maar prof. van der Marck is de schrijver van het hier bestreden boekje. Hij stelt disputen op voor „onkundige of hunnen tijd verwaarlozende candidaten". (p. 6) Wat het argument van de latijnsche taal der romeinsche wetten betreft: ons stadboek is slechts in handschrift bekend en toch geldt het nog naast het latere *Corpus der Gron. Wetten*, dat wèl gedrukt is. Placcaatboeken hebben wij in dit gewest niet; placcaten zijn wel gepubliceerd, maar bijna niemand heeft er een compleete collectie van. Toch worden wij naar die placcaten berecht. (p. 9) In de *Instructie voor de Hoofdmannenkamer*, artt. 2 en 113, wordt bij gebrek van vaderlandsche wetten *in subsidium* verwezen naar de „Civile Wetten".

Het Stadboek van Gron.

Geen placcaat boeken in Stad en Lande.

(p. 11/12) De onderscheiding der romeinsche wetten in *leges mere positivae* en *mere naturales* is niet vol te houden. Wie zal bepalen, of het contract van koop naar zijn vorm naturaal of positief is? (p. 18) Iets dergelijks valt op te merken bij het leerstuk der levering. En op dit punt namen onze wetgevers veel uit het positieve romeinsche recht over; maar verklaar onze wetten dan ook uit dit recht en niet uit Grotius en andere schrijvers.

Onderscheiding der r. r. leges in positieve en natuurrechtelijke is niet vol te houden. Voorbeelden.

(p. 21/22) Verschillende bepalingen uit het R. R., betreffende de rechten tusschen burger en burger (ius privatum), kunnen in elken Staat zonder bezwaar worden overgenomen. „Laat de heer van der Marck eens beproeven, of hij uit de natuur van den Roomschen Burgerstaat betoogen kan," dat er 7 en niet 6 of 8 getuigen bij een testament en 5 bij een codicil noodig zijn.

Vele positieve bep. van R.R. passen best in elken anderen Staat.

(p. 24) Het Senatus Consultum Velleianum, de lex Anastasiana zijn uitdrukkelijk aanvaard. Deze bep. zijn in Gron. van gelijk nut, nu, als ze eertijds in Rome waren. (p. 28) Rom. rechtel.

bep. nopens testamenten, legaten, fideicommissen passen hier in Gron. uitstekend; (p. 29) zoo ook die omtrent excuseeren van voogdij. Frederik de Groote, afgod van v. d. Marck, heeft in den Codex Fredericianum veel rom. recht opgenomen! (p. 34) Zoo ga dan ons eigen recht voorop, doch dan kome ook het rom. recht, welks bepalingen de eeuwen door practisch en juist zijn bevonden. (p. 39) Onze eigen wetten zijn te beknopt. Zal nu het natuurrecht de lacunes vullen? Of zal dit het R. R. doen? Het R. R. geeft teksten. Teksten geven meer zekerheid dan 't natuurrecht, waarin alles onzeker is.

Onvolledigheid onzer wetten.

Op p. 46 e. v. beschuldigt hij Hovingh (v. d. Marck), van onvolledig citeeren, waardoor soms averechtschen indruk van 't geciteerde wordt gewekt[1]). Ook Laman, in zijn *Nadere Bedenkingen*, achter zijn *Anleiding*, etc., is van meening, dat in dit gewest het romeinsche recht subsidiaire kracht heeft[2]).

Gemeene rechten.

(p. 78) De uitdrukkingen in onze stad- en landrechten: „gemeene beste rechten" etc. kunnen niet anders beteekenen dan het Romeinsche Recht; het zinsverband maakt dit gemeenlijk zoo uit; (p. 79/80) gradenberekening naar Keizersrecht, wat kan dat anders zijn dan R. R.?

In toto complexu.

(p. 80) Niemand is zoo dwaas, dat hij het *Corpus Iuris* met huid en haar (*in toto complexu suo*) toepasselijk acht.

A°. 1765.

M. Tijdeman, *De necessario historiarum, eloquentiae, graecique sermonis in Belgica studio, ad egregium eius civem formandum*; inaugureele oratie te Harderwijk; 1765.

Latijn en Grieksch moet de jurist kennen. Het natuurrecht moet het R. R. niet vervangen.

(p. 40) Vooral voor de kennis van het R. R. is kennis van latijn en grieksch vereischt en dus is te bejammeren, dat er zijn, die in plaats van R. R. de jeugd natuurrecht willen leeren, en, naardien ons volk het latijn niet verstaat, alle ernstige studie van grieksch en latijn en van de historie willen verbannen van de Academie en de Nederlanders naar de oude barbaarschheid terugvoeren[3]).

A°. 1765.

P. Bondam, *Oratio de finibus iurisprudentiae romanae in Gelria*[4]); Harderwijk, 1765.

---

[1]) Enkele dier gevallen controleerde ik; 't verwijt bleek gegrond, maar treft dit nu Hovingh of v. d. Marck? Dit kan ik niet beslissen.

[2]) De desbetreffende passus vindt men bij Laman, *Anleiding tot de eerste beginselen der Gron. Regtskennis*, 1e druk 1749, p. 421, behoorende bij p. 33; 3en druk (1778)., p. 32 e.v.

[3]) Het verwijt is gericht tegen van der Marck en niet geheel juist.

[4]) Deze oratie is in de openbare bibliotheken in ons land niet aanwezig.

H. L. A. van Peer, *Korte Verklaring van het CVIIe artikel 1e boek Oldampster Lantrecht, waaruit het subsidiair gebruik der Roomsche Wetten in de rechtbanken der Provincie van Stadt en Lande wordt betoogt en verdedigt.* A°. 1765.

Gemeene beste rechten = het R. R. en niet het ius naturae externum.

Dit artikel behelst, dat de drost zal richten naar „deze beschrevene lantrechten" en subsidiair naar oude costumen en naar gemeene beste rechten, reden en billijkheid. Nooit is er aan getwijfeld, of de uitdrukking *gemeene beste rechten* sloeg op het romeinsche recht, begrepen in het *Corpus Iuris*. Maar sinds mijn leermeester Eck is opgevolgd door van der Marck is getracht hiervoor in de plaats te stellen het *ius naturae externum*. Het overeenkomstige artikel van het *Westerwolder Landrecht* (art. 285) spreekt van *keizerlijke rechten*, wat van der Marck ten onrechte op Karel V betrekt. Men zie het 60e artikel van de *Stadsconstitutie van erfenissen bij versterf*, dat ontleend is aan *Old. Landr. III, 76*, waar duidelijk *keizerlijke rechten* rom. recht beteekent, in tegenstelling met kanoniek recht; vgl. *Ommel. Landr.*, III, 45. En wat zal *civile wetten* in art. 2 der *Instructie van de Hoofdmannenkamer* anders beteekenen dan het rom. recht? Zie ook art. 113 dier *Instructie*, en *Selw. Landr.* V, 52, en *Ord. op de rechtsbediening in Sappemeer*, art. 15 en art. 20, en *Selw. Landr.*, I, 17, en de *Ord. van 1665 op de revisiën*. Al deze artikelen, in onderling verband beschouwd, laten geen twijfel over, of het romeinsch recht geldt als subsidiair recht. Het natuurrecht is zoo onzeker, dat als dit als subsidiair recht gold, niemand zou kunnen zeggen, welk recht gold.

Keizerlijke Rechten beteekent gemeenlijk R. R.

Civiele wetten beteekent steeds R. R.

Het R. R. geldt als subs. recht.

Alethophilus Eleutherius, *Onderzoek van het gevoelen van den heere professor* van der Marck *benevens den tegenwerpingen, tegens hetzelve ingebracht, nopens de vraagen*: A°. 1766 (vermoedelijk).

I. *Of het met de regelen van een gezonde staatkunde overeenkomstig zij, het Romeinsche Recht in ons Vaderland tot een behulprecht (ius subsidiarium) aan te nemen. — Dan, of het met die regelen beter overeenkome, de natuurlijke billijkheid te volgen?*

II. *Welk een nut en gezag het Romeinsch Recht hebbe in het beslissen van pleitzaken in de Provincie van Groningen en Ommelanden* [1]) (Z. j. e. d.).

(p. 30) Kempius, in zijn *De origine, situ, qualitate et quantitate Frisiae* [2]), II, cap. 9, p. 146, zegt, dat de Westfriezen en Oost-

---

[1]) Volgens een potlood-aanteekening, in het door mij geconsulteerde exemplaar van deze brochure (bibliotheek-Mello Backer) was E. W. Uchtman de schrijver van deze brochure.

[2]) Dit boek verscheen in 1588; zie ook p. 182.

friezen het ius civile aannamen, doch dat de Groningers, de Ommelanden, het Oldambt, Westerwolde hun eigen rechten hielden.

Schafte het R. R. oude gewoonten af? Is het in toto complexu gerecipieerd? Of slechts voor zoover het met nat. billijkheid overeenstemt? Wat beteekent: gemeene rechten?

(p. 100/105) Er zijn er, die beweren, dat door het R. R. onze gewoonten zijn afgeschaft en dat het R. R. *in toto suo complexu* is overgenomen. Dit zegt b.v. H. Fagel. Verder zijn er, die beweren, dat het is overgenomen, voorzoover het met de natuurlijke billijkheid overeenkomt. Dit is o. a. het gevoelen van van der Muelen, *Aant. en aanm. over de ord. en instructie op de stijl en maniere van procederen voor den Hove van Utrecht, Rubr. Maarschalken*, art. 8, § 3. Van der Marck is van dit gevoelen. Er zijn er ook, die beweren, dat men zoo weinig mogelijk van het rom. recht moet afwijken (b.v. van Leeuwen, *R. H. Recht*, I, 1, 11). (p. 127) Zijn dan de romeinsche wetten tot een behulprecht aangenomen, dan is dat alleen geschied, voorzoover het met de natuurlijke billijkheid overeenkomt. Dit getuigt van der Marck, *Inst.*, cap. 3, § 52, p. 87; en Elbertus Leoninus, *Emend. sive observ.*, V, 3, i. f., zegt: „Quod in omnibus fere Belgii ditionibus ius scriptum non ex autoritate, sed eatenus tantum quatenus invenitur rationabile vel moribus usitatum, observetur."

A°. 1766 (vermoedelijk).

Urbanus Hilarius, *Antwoord op den Brief van den naamloozen Groninger Rechtsgeleerden over de dissertatie van dr. Feddo Hovingh, etc.* (z. j. e. d.).

Het nut van de geschillen over gebruik van R. R.

(p. 9) Schrijver ziet het geschil over het gebruik en misbruik van het Roomsche Recht in onzen Burgerstaat, met prof. van der Marck op Neerlands Hoge Scholen ontstaan, met blijdschap aan, want nu zal men zich wat meer op onze eigen Vaderlandsche Rechten gaan toeleggen en dit uit de „oude duitsche rechten en gewoontens" ophalen en „het *ius germanicum privatum* moeten leren kennen," en de „oude regeringsconstitutie van ons land" en „de vaderlandsche geschiedenissen" gaan beoefenen, ook het leenrecht en het „voormalige verband van onze Nederlanden met het Duitsche Keizerrijk" gaan „nasporen".

(p. 104) Gij vindt zelf het R. R. subsidiair recht; welnu leer dan eerst goed het principale, het Vaderlandsche Recht met zijn analogie.

De meening van Van Bijnkershoek over het natuurrecht.

(p. 136) Gij beroept u op de bekende woorden van den President Bijnkershoek. Deze spreekt van *aequitas*, van *iurisprudentia cerebrina* en van een *ius lubricum et incertum*. „Het doet mij waarlijk leed, dat een zoo groot rechtsgeleerde zo weinig inzigt in het natuurregt gehad heeft, om daarover op deze wijze te oordelen en het ius naturae internum et imperfectum met het

ius naturae externum et perfectum, hetwelk alleen in rechtelijke aanmerking komt, te confunderen."

P 7. 102.
A°. 1766.

M. Tijdeman, *Oratio de iurisprudentiae naturalis finibus regundis;* inaugureele oratie, te Utrecht.

Deze oratie is gericht tegen v. d. Marck's leer.

A°. 1769.

L. P. van de Spiegel, *Verhandeling over den oorsprong en de historie der Vaderlandsche Rechten, inzonderheid van Holland en Zeeland.*

Bijnkershoek over 't begin van de kracht van het R. R. Frankische wetten en het R. R.

(p. 73) Ik wenschte wel, dat Bijnkershoek, in de „voorrede voor zijn *Obs. Iur. Rom.* niet geschreven hadde: „Ego vix putem aliquam in Hollandia iuris romani auctoritatem fuisse ante Carolum Audacem" [1]). In de frankische wetten wordt dikwijls gewag gemaakt van de *lex romana*. (p. 73/74) In een *constitutio Childeberti* wordt gesproken van de lex tricennaria [2]), welke genomen is uit den *Cod. Theod.*, IV, tit. 14 [2]). Men vindt een gansche wet uit den *Cod. Theod.* overgenomen in een capitulare [3]). De *formulae* zijn „grootendeels naar de romeinsche rechten geschikt. Deze en zeer veel andere plaatsen doen ons zien, dat er veel zaken in de rechtsgeleerdheid van die tijden voorkomen, welke zonder kundigheid van de rom. wetten, uit welke zij gehaald zijn, niet juist kunnen uitgelegd worden". Deze Lex Romana was de *Cod. Theod.* of liever het uittreksel daaruit, het *Breviarium*.

Keur van Zeeland en andere inheemsche wetten van de 13e eeuw. Het recht gaat nooit opeens te niet. De kameelenvracht van rechtsbepalingen in de 18e eeuw.

(p. 78) M. i. zijn de rom. wetten bij de frankische vorsten in hooge achting geweest. (p. 88/90) Het staat voor mij vast, dat het recht, zooals dat in de frankische en andere wetten en costumen en in de capitularia en formulae tot uiting komt en dat ook veel uit het *Breviarium* in de grafelijke periode is blijven gelden, zij het ook, dat er veel in vergetelheid geraakt en verbasterd zal zijn. In de 13e eeuw is men begonnen met nieuwe wetten, zoo de Keur van Zeeland van Floris den Voogd.

(p. 91) Een recht gaat nu eenmaal niet op eens te niet en dus zal in die wetten der 13e en der volgende eeuwen veel uit het recht der vorige periode overgeleverd zijn. (p. 105/112) Het leenrecht en het kanonieke recht kwam er nog bij. (p. 113) Vraagt men: hoe heeft de bevolking zooveel eeuwen lang met zulke verschillende en meest onbeschreven rechten zich kunnen redden,

---

[1]) Ik geloof, dat B. t. a. p. heeft willen zeggen: van receptie van het R. R. als aanvullend recht kan men vóór Karel den Stoute niet spreken.

[2]) *Capitularia*, ed. Boretius, I, p. 16, regel 4.

[3]) *Cod. Theod.*, ed. Mommsen, IV, tit. 14 = *Breviarium*, ed. Haenel, XII, 1.

dan antwoord ik, dat „zulks toen ter tijde geen meerdere moeilijkheid veroorzaakt kan hebben dan tegenwoordig." Wij hebben oude herkomen, die nooit beschreven zijn, grafelijke privileges, placcaten, het rom. recht, het kanonieke recht, wisselrecht, kerkelijke wetten, enz. Zoolang wij ons met dat „*multorum camelorum onus* behelpen kunnen", behoeven wij ons over ons voorgeslacht niet te verbazen.

A°. 1770. D. G. van der Keessel, *Oratio inauguralis de Legislatorum Belgarum in recipiendo iure romano* prudentia, inaugureele oratie, Leiden [1]).

Het natuurrecht is de bron van de eigen wetten der volkeren, maar het voldoet alleen niet. Vele geschreven wetten zijn noodig. Onvolledigheid onzer eigen wetgeving. Eenige methode hierin te voorzien is: òf nieuwe codificatie, òf de wetgeving van een ander land, als subs. recht. Bezwaar tegen codificatie.

(p. 9) „Fateor, ius naturae plurimarum legum civilium fontem esse, et has ipsus eo magis landandas, quo sunt aequitati naturali convenientiores. Sed vicissim meo quoque iure ab abversariis postulo, ut cordate agant, mihique concedant, solum non sufficere ius naturale, ad regendam societatem civilem, sed leges scriptas atque civiles easque satis numerosas, requiri, ut recte in republica ius administretur."

Onze wetten, zegt v. d. K. op p. 17, zijn dusdanig lacuneus, dat er een uitvoeriger recht in subsidium moet dienen. (p. 18) Dit erkennen dan ook de tegenstanders en zij willen met het natuurrecht aanvullen. Er is echter geen andere keuze, dan dat de wetgevers des lands nieuwe wetten maken, of wel dat men ius aliud civile iam scriptum als subsidiair recht doe gelden. Een dergelijk wetboek te maken, dat de meeste controversen beslecht, de meeste punten nauwkeurig definieert, het geheele privaatrecht omvat en zoo min mogelijk arbitrio iudicantium overlaat, dat zal een zeer moeilijk werk zijn. Men spiegele zich aan Pruisen en aan Rusland [2]).

1773. P. Bondam, *De subsidiis, ad solidam iuris Belgici cognitionem necessariis, vulgo tamen nimis neglecti solitis;* inaugureele oratie te Utrecht.

Verwaarloozing van de studie van het inheemsche recht. Gebrekkige kennis der bronnen van het vad. recht.

(p. 3/4). Hij, die onmetelijke zee van het R. R. als student heeft bevaren en de studie aan de hoogeschool heeft beeindigd, komt, na het Justiniaansche recht bestudeerd en het vaderlandsche

---

[1]) Van der Keessel was (1762/1770) hoogleeraar in Groningen en had er v. d. Marck als collega gekend, met wiens denkbeelden hij 't niet eens was. In deze oratie gaat hij dan ook daartegen in.

[2]) Van der Keessel heeft nog den tijd der codificatie tijdens Lodewijk Napoleon en de invoering der fransche wetboeken hier te lande in 1811 beleefd en zal misschien op dit punt wel wat minder zwaarmoedig zijn blijven denken. Ook in zijn *Praefatio* der *Theses Selectae*, p. VII, a°. 1800, wanhoopte hij aan de mogelijkheid, om uit de onderling verschillende rechten van elk gewest een eenheid te construeeren.

recht verwaarloosd te hebben, voor de rechtbank als een onwetende van hetgeen daar omgaat. Van waar dit verschijnsel? Het is uitsluitend te verklaren uit de onkunde der hulpbronnen („subsidia").

Het oude gewoonterecht moet men halen uit de salische en andere wetten en uit de capitularia, die onder de graven hun kracht nog niet verloren hadden [1]). (p. 13) Die oude rechtsbronnen hebben ook nu nog voor de kennis van ons hedendaagsch recht alle belang niet verloren. En evenmin valt te ontkennen, dat in die oude frankische wetten veel gevonden wordt wat aan het R. R. is ontleend, maar niet aan het Justiniaansche maar aan dat, hetwelk in den Codex Theodosianus is vervat, of, beter gezegd, „*Corpore Iuris Romani*, sub Alarico, Wisigothorum rege, confecto, quodque vulgo *Breviarium* Aniani audit, petita sunt." (p 14/15) Als gij u voor den geest haalt, hoeveel kasteelen de Romeinen gebouwd hebben langs de grenzen van het keizerrijk, die tot het ontstaan van steden aanleiding hebben gegeven, kunt gij u voorstellen, hoe er noodzakelijker wijze romeinsch recht moet opgenomen zijn in het inheemsche gewoonterecht, meer in 't bijzonder in de koloniën en steden aan weerszijden van den Rijn [2]). (p. 18) Men ziet hieruit het belang van de studie van het *Ius Romanum Antiiustinianeum*. (p. 19) Toen nu het Justiniaansche Recht bekend werd, sprak het van zelf, dat het hier wortel kon schieten en dit wel moest doen, omdat de inheemsche wetten, hier in de 14e eeuw vervaardigd, zoo beknopt waren, in het bijzonder op priv. rechtel. terrein. (p. 20) In denzelfden tijd, waarin het R. R. dagelijks weer in gebruik kwam, kreeg ook kan. recht invloed.

Breviarium. Het R. R. onder de romeinsche overheersching ook hier te lande niet onbekend. Ius Rom. Antiiustinianeum. Beknoptheid der inheemsche wetten.

(p. 33) Ik ben altijd van meening geweest, dat onze overheden wijs handelden, toen zij, ziende dat het R. R. wortel had geschoten, dit met openbaar gezag hebben bevestigd, als subs. recht het hebben aanvaard en het in de scholen hebben doen onderwijzen. Men moet het bestudeeren, daarnaast ook het kan. recht, maar, naardien beide slechts subsidiair gelden, ook de bronnen bestudeeren, waaruit 't inheemsche recht wordt gekend.

Wijze van de receptie v. h. rom. recht.

---

[1]) Hier verwijst hij naar v. d. Spiegel's *Oorsprong*, etc., 1769; zie hierboven, p. 75.

[2]) Hij verwijst naar Marckart, *Exercit. Acad.*, I, § 3, waarin herdruk van de hier geciteerde disputatio van 1734; zie hierboven, p. 63/64. Verder naar: H. Cannegieter, *Postumus Bataviae adsertor*, cap. 3, p. 120, en cap. 10, p. 145. Hij beroept zich op *Dijkrechten van Tielre- en Bommelerwaard*, cap. 21, art. 17 en *Dijkrechten-Salland*, tit. 2, art. 1, waar rom. bep. is te vinden. Zie: Mazochius, *Comment. in aeneas tabulas Heraclenses*, part. II, p. 345.

Noodzakelijkheid van openbaarmaking der vaderlandsche rechtsbronnen. Belang van het recht van Zutphen.

(p. 40) Zoolang echter de rechtsbronnen uit de 13e, 14e, 15e eeuw nog niet aan het licht zijn gebracht, zullen wij tevergeefs uitzien naar een degelijke kennis van het private nederlandsche recht (iuris belgici privati cognitionem frustra expectabimus). (p. 41) Mocht Zutphen maar eens zijn schatten ontsluiten. Naar die stad wendden zich, als naar het orakel van Delphi, de meeste andere steden, om antwoord te halen op moeilijke rechtsvragen. (p. 42) Met de kennis van ons oud publiek recht en van het daarmee nauw samenhangende leenrecht staat het niet beter. (p. 43) Hugo de Groot ontvouwde ons de geheimen van het Volkenrecht (*ius publicum universale*). (p. 43) Maar diergelijk fortuin gewerd nog niet ons publiek recht (*ius publicum particulare*) [1]). Nog geen dertig jaar geleden was de toestand hier te lande aldus, dat op niet één hoogeschool deze tak van wetenschap werd onderwezen. (p. 46) Ook op dit gebied ontbreken toegankelijke rechtsbronnen (p. 47/48) Gelukkig vreezen wij nu geen openbaarheid meer, zooals in de 17e eeuw nog wel. (p. 49/50) Het is ondoenlijk dat één man de rechten, wetten, instellingen en gewoonten van alle streken van ons land zou kunnen onderzoeken.

Staatsrecht.

Openbaarmaking van making van rechtsbronnen.

Staatsrecht der Vereenigde Nederlanden.

(p. 55/56) Tot dusver ontbreekt een Staatsrecht van de Vereenigde Nederlanden (Ius Publicum Foederati Belgii).

A°. 1773. C. van der Hoop, *De usu iuris naturae in iudiciis;* diss. Utrecht.

De beste reden = natuurrecht. Waarom het R. R. boven het natuurrecht gaat.

Hoofdstuk III (p. 59). Op het eerste gezicht zou men zeggen: als de vaderlandsche rechten zwijgen, moet men het natuurrecht en niet het romeinsche recht te baat nemen. (p. 63) Grotius, *Inleiding*, I, 2, 22, zegt, dat de rechters „van ouds bij eede vermaand zijn geweest", om in zoodanig geval „te volgen de beste reeden". En dit schijnt in strijd met mijn stelling. Maar ik kies het R. R. als hulprecht, omdat het als het ware een geschreven natuurrecht is, waarin allerlei gevallen worden beslist volgens de beginselen van het natuurrecht. Grotius laat dan ook op evengemeld citaat t. a. p. volgen: „Doch alzoo de romeynsche wetten", etc. (volgt het bekende citaat, dat het R. R. mettertijd door gewoonte als wet is aangenomen). In verschillende, in de jaren 1570 en 1571 aan Alva opgezonden costumen van hollandsche steden en districten, wordt dan ook gezegd, dat het R. R. subsidiaire toepassing vindt.

A°. 1775. W. Schorer, *Vertoog over de ongerijmdheid van het samenstel onzer hedendaagsche regtsgeleerdheid en praktijk.*

---

[1]) *Staatsrecht*, zouden wij nu zeggen.

(p. 2.) Onze ruineuze manier van procedeeren komt van het systema van het R. R., dat men als aanvullend recht aannam. Er is wel goeds in te vinden, maar zóó, dat „men als 't ware een paerl in een misthoop of een naalde in een voer hooy moet zoeken".

Ons procesrecht is ruineus, omdat men het R. R. aanvullend als recht nam.

(p. 78/79) Hier betoogt Schorer de noodzakelijkheid om te breken met het stelsel van de niet-gemotiveerde vonnissen.

Ongemotiveerde vonnissen.

(p. 79/80) De schrijver dringt aan op codificatie; 't beste zou zijn één wetboek voor de geheele Republiek. Maar dat zal niet gelukken en dus: provinciale wetten. Op p. 85 sluit hij zich aan bij van der Marck's ideaal: Korte wetten.

Codificatie gewenscht. Korte wetten gewenscht.

Tegen Schorer richtte zich een anonymus (bekend is, dat het L. J. Vitringa was), met een brochure, getiteld: *De eer der Hollandsche Natie en van hare wetgevers, rechters en rechtsgeleerden* (etc. etc.) *verdedigd tegens het vertoog over de ongerijmdheid*, etc. A°. 1777.

(p. 102/103) Het goddelijke natuurrecht is ons allen ingeschapen; maar het laat „veele zaken onbepaald", die uit de omstandigheden der tijden moeten worden beslist. De Groot, Puffendorff en Wolff verschillen onderling. (p. 104) Niet van het natuurrecht zelf, doch van de toepassing er van kan men zeggen „dat dezelve een wassche neus is, welke men draayen, keeren en wenden kan hoe men wil."

Onvolledigheid en onzekerheid van het natuurrecht.

Schorer liet hierop als antwoord volgen: *De jonge practisijn ontmaskerd.* A°. 1777.

Vitringa, wederom naamloos schrijvende, dupliceerde in zijn: *De valschelijk ontmaskerde jonge praktizijn.* A°. 1777.

[L. P. van de Spiegel], *Gedagten over het samenstel onzer hedendaagsche burgerlijke regtsgeleerdheid* [1]). A°. 1777.

Van de Spiegel begint met het geschrift van Schorer, over de *Ongerijmdheid*, enz., in herinnering te brengen en daarmee zijn instemming te betuigen, al verschilt hij van inzicht met hem op sommige punten, b.v. op dit punt, dat v. d. S. van oordeel is, dat het beter is het *Corpus Iuris* tot een toevlucht te hebben dan het te missen en op een twijfelachtige billijkheid of kwalijk toegepaste natuurwet te zijn aangewezen.

Het Corpus Iuris te prefereeren boven het onzekere natuurrecht.

(p. 11) Bekend zijn de *Keuren van Zeeland*, uit de 13e eeuw, van Floris den Voogd, en uit de 16e eeuw van Philips den Schoone. Welk een onzekerheid over de rechtskracht van deze

Keuren van Zeeland en onvolledigheid derzelve. Onzekerheid nopens haar rechtskracht.

[1]) Naamloos uitgegeven, doch bekend is, dat L. P. v. d. Spiegel er de schrijver van is.

keur. Reigersberg noemde haar 200 jaar geleden een keur van het platteland. (p. 13) Ieder zeeuwsch landman, die iets meer wil weten dan 't gemeen, heeft de *Keur van Zeeland* in huis, leest er in en vertrouwt er op. Toch is er niet veel meer dan een schaduw van overgebleven. B.v. in Cap. II, § 13, wordt gezegd, dat een jongeling met 15, een jonge dochter met 12 jaar mondig is, en dat zij daarna onder voogdij blijven zoolang schout en schepenen en de wedervoogden het raadzaam achten. Dit is overgenomen uit de oude Zeeuwsche Costumen. (p. 14) Intusschen een tegengesteld gebruik heeft aan deze bepaling haar kracht ontnomen en dit kan men zeggen van bijna alle bepalingen betreffende voogdij en goed van weeskinderen, die in de Keur van Zeeland staan, want het R. R. en Weeskeuren hebben in deze materie wijziging gebracht. In cap. III, § 46, staat, dat geen man zijn vrouws goed mag verkoopen, tenzij etc. Een zeeuwsch rechtsgeleerde der 17e eeuw Caesar, in *Iure Hodierno*, heeft verklaard, dat dit artikel der Keur in onbruik is. Door wien en wanneer dan afgeschaft? Niemand weet het.

De Costumen, aan Alva opgezonden.

(p. 16) Sommige steden hebben gedrukte costumen, andere bewaren ze in hun archieven. Deze costumen zijn in geschrift gebracht, toen de Graven en hun stadhouders, vooral Alva, haar opvorderden. Men heeft toen uittreksels laten maken en die opgezonden, maar „'t is klaar te zien, dat men in die uittreksels de privilegiën niet te naauw uitgelegd heeft en dat men zelfs wel iets voor het afdingen geschreven heeft; ondertusschen schijnen dezelve onder den langdurigen spaanschen oorlog kragt van wet aangenomen te hebben. (p. 19) Wat de placcaten en ordonnantiën betreft, deze zijn soms zonder een nauwkeurige kennis van het R. R. niet te begrijpen, ofschoon ze in de landstaal zijn afgekondigd, „opdat niemand er eenige ignorantie van zoude pretendeeren." (p. 19) Men neme b.v. de *Politieke Ordonnantie van Zeeland* en wat daarin staat over de verboden graden. Op dit punt is er een *Ampliatie*, van 1673, Jan. 24, waarin een nadere „ordre", met Holland te beramen, in uitzicht is gesteld. Deze „ordre" is nooit afgekomen, weshalve personen, die willen huwen en in twijfel verkeeren, zich tot den Souverein plegen te wenden.

De onduidelijkheden der placcaten van de Staten van Zeeland, b.v. de Pol. Ord. v. Zeel.

Is ons samenstel van inheemsch en vreemd recht volledig?

(p. 26) De vraag is niet, of het R. R., op zich zelf beschouwd, goed en nuttig is, maar of „ons samenstel van regtsgeleerdheid met de hulp v. h. R. R. zoo volledig is en zoo geschikt naar de omstandigheden onzer Natie, dat er geen verbetering meer te wenschen zij."

Wetten moeten in de landstaal geschreven zijn.

(p. 28) Een der oogmerken, waarom de wetten geschreven en gedrukt worden, is, opdat ieder haar kan lezen. Dus moeten ze dan in de landstaal worden geschreven.

(p. 29) De XII Tafelen waren in koper gesneden en de kinderen leerden die als een *carmen necessarium* van buiten. Ieder praetor maakte jaarlijks de wetten bekend, die tot zijn rechtsgebied behoorden, totdat Keizer Hadrianus hieruit het *Eeuwig Edict* liet opmaken, maar „onze gesteldheid is in dat opzigt als die van Romen in de allervroegste tijden, toen het regt als een diep geheim van Staat onder een zekere classe van menschen bewaard werdt, totdat een Cnaeus Flavius het boek zijnen meester ontstal en gemeen maakte voor al het volk; uit dankbaarheid vereerde men hem, schoon hij een man van geringe afkomst was, met de ampten van *tribunus plebis*, van *senator* en van *aedulis curulis*."

Twaalf Tafelen.

Edictum Perpetuum.

(p. 30) „De romeinsche wetten maakten met de vorm van uitvoering een geheel uit" — van de Spiegel bedoelt, dat materieel en formeel recht een geheel uitmaakten —; „'tgeen wij van malkander gescheiden hebben; wij hebben het lighaam behouden en de ziel ons laaten ontglippen"; de verdeeling, namen en rechten der romeinsche actiën, exceptiën, condictiën, interdicten, die bij de Romeinen wèl geplaatst waren, maar die wij konden missen, sedert wij de „korte en eenvouwdige *manier van procedeeren* van de Romeinen tegen den langdraadigen franschen stijl verwisseld hebben."

Het materieel rom. privaatrecht als subs. recht genomen; het formeele vervangen door het omslachtige fransche procesrecht. Alleen de rom. namen van acties en excepties behouden.

(p. 31) De Romeinen hadden „altoos een leevendige uitlegging hunner wetten," die wij ontberen. Zij hadden vooreerst de *rescripten* des Keizers, omtrent duistere punten uitlegging gevende. In den bloeitijd van den Rom. Staat waren de rechtsgeleerden met het hanengekraai bij de hand, om raadvragers af te wachten; des daags wandelden zij op de publieke markt heen en weer, om een ieder met hun raad te dienen. Dit deden zij uit liefhebberij en kosteloos. Niemand begon een proces zonder zulk een voorafgaand advies ingewonnen te hebben. Daarom ook heeft Labeo gelijk, als hij zegt (D. XXII, 6, 9, 3), met betrekking tot een ingezeten van Rome, dat de onwetendheid van het recht niemand verschoont, n.l. als er een rechtsgeleerde bij de hand is, wien hij kan raadplegen en hij dus gemakkelijk het recht kan kennen. Maar nu moet een arm mensch, die naar recht vraagt, zijn zuur verdiend geld uitgeven, om door een rechtsgeleerde een stuk uit een latijnsch boek te hooren voorlezen. (p. 33) Onze rechtsgeleerden hebben tal van adviezen gegeven, maar hun adviezen hebben niet het gezag, dat „Keizer Augustus aan die der romeinsche rechtsgeleerden gaf.

De rescripten der rom. Keizers en de adviezen der rom. juristen.

Onze adviesboeken hebben al heel wat kwaad gedaan. (p. 34) Men zou „wagens kunnen vullen met boeken van *Emendationes, Notae Criticae, Observationes, Probabilia, Variantes Lectiones*, etc.

Adviesboeken.

De receptie van het R. R. was niet zoozeer een aannemen dan wel een vinden. Karel de Groote en de latere Keizers van het H. D. Rijk en het R. R. De keuren en priv. uit de 13e eeuw en van later bevatten weinig privaatrecht.

(p. 37) Vraagt men, hoe is 't toch mogelijk, dat een recht, dat tegenwoordig aan zooveel gebreken mank gaat, zoo algemeen is aangenomen? Mijn antwoord is: het R. R. is niet zoozeer aangenomen als wel gevonden. Toen de „noordsche en duitsche volkeren" het gebied overstroomden, dat de Romeinen hadden bezet, vonden zij daar romeinsche wetten, en zij stonden den overwonnelingen toe, de oude rechten te blijven gebruiken. Verscheiden frankische vorsten maakten wel nieuwe wetten, maar zij dachten er niet aan het recht der Romeinen te kunnen verbeteren. (p. 38) Ook was Karel de Groote, tot Keizer gekroond, zoo ingenomen met het denkbeeld het Westersche Keizerrijk te herstellen, dat hij overal scholen oprichtte, waar de romeinsche wetten werden onderricht. De duitsche Keizers hebben dit voorbeeld gevolgd. „De keuren en privilegiën, welke sedert de 13e eeuw beginnen, hadden meest het lijfstraffelijke en het bewaaren van de publieke rust in het oog".

Toeneming van koophandel en het R. R.

(p. 39) Toen de koophandel toenam en daarmede de welvaart, werden de behoeften menigvuldiger; „hieruit werden ook allerhande contracten en onderhandelingen geboren," die onbekend waren en een nieuw recht vereischten; in het R. R. kon men „iets van diergelijken aart vinden."

(p. 40) Stel dat het R. R. tot op den dag van heden onbekend was gebleven en dat het uit zijn schuilhoek te voorschijn werd gehaald, zou er dan nu nog één beschaafde natie van Europa het als subsidiair recht aannemen? Ik geloof het niet.

De noodzakelijkheid van codificatie.

(p. 42/43) Ik vraag: „is deze baaierd van wetten een verkieselijk samenstel voor een beschaafd volk? .... Vereischt dit geen verbetering?" Menschen, die in de rechtsgeleerdheid een *modus acquirendi* zien, zullen antwoorden: *neen*. Maar wie het geluk der natie op 't oog hebben, zullen anders oordeelen. (p. 43) Van de rechtsgeleerden kan kwalijk gevergd worden, dat zij, als die der Romeinen ten tijde der Republiek, gratis zullen adviseeren. Het is echter in strijd met het welzijn der ingezetenen geld te moeten uitgeven, om iets te weten te komen, dat algemeen bekend moest zijn.

A°. 1778.

P. Bondam, *De iurisprudentia belgica ad exemplum iuris civilis romani maxime excolenda;* oratie bij overdracht van het rectoraat te Utrecht.

Regalia der koningen en keizers verhinderden wetgeving der graven, tot dat

(p. 8). Zoolang ons land deel uitmaakte van het Frankische Rijk hadden alleen de frankische koningen wetgevend gezag. (p. 11/12) Maar ontkend kan niet worden, dat verschillende streken eigen recht hadden; men lette op de salische en andere wetten uit dien tijd. (p. 13) Toen nu het gezag der koningen

afnam en de grooten des Rijks vorsten werden, nam die verscheidenheid van recht toe. Maar de vorsten bleven nog afhankelijk van den Keizer; deze behield zich de regalia maiora voor. Vandaar dat het den graven niet veroorloofd was privileges te geven aan de steden, zonder toestemming des Keizers. (p. 20) Wij vinden dan ook geen wetten, door onze graven en bisschoppen uitgevaardigd, die ouder zijn dan de 12e eeuw. (p. 20/21) Maar dan komt de neiging zich van den Keizer los te gevoelen, is men er in geslaagd zich van hem los te maken en geven zij wetten, zonder zich om den Keizer te bekommeren. (p. 25) De privilegiën, waarbij zij aan de steden eigen recht gaven, hebben tot de verscheidenheid van recht zeer bijgedragen. (p. 28) Die privilegiën bepaalden in de 12e, 13e en 14e eeuw zich tot quaesties van politie. (p. 29) Soms wordt er in de 14e eeuw reeds beslist volgens romeinsch en kanoniek recht.

deze zich van den Keizer los gaan voelen. De inhoud hunner privilegiën.

Wat uit de 15e en 16e eeuw tot ons is gekomen, vertoont een mengeling van vaderlandsch en vreemd, vooral romeinsch, recht. In de z.g. Gereformeerde Stad- en Landrechten (der 17e eeuw) is deze vermenging nog sterker.

Mengeling van vad. en rom. recht. De z.g. Gereformeerde Stad- en Landrechten.

H. J. Arntzenius, *Institutiones Iuris Belgici Civilis de conditione hominum*, I. A°. 1783.
(p. 20/38). *De Iuris Iustinianei usu* [1]).

J. Westenberg, *De usu iuris romani in Transisalania;* diss. Harderwijk. A°. 1788.

(p. 1/2) Overijsel heeft niet tot het rijk van Justinianus behoord en de romeinsche wetten hebben daar niet van ouds gegolden, maar het R. R. is er volgens sommigen in 1474 gerecipieerd, met de oprichting van het Gerechtshof te Utrecht, de *Schyve* genaamd (van de Water, *Utr. Pl.*, II, p. 947). Maar dit Hof hield het niet uit en met hem verdween het R. R. weer; in het Deventer Stadrecht van 1486 wordt van het R. R. niet gerept en schepenen moesten bij het stilzwijgen der wet naar de 5 zinnen recht doen. (p. 3) In 1553 was er een Hof van Cancelier en Raden in Overijsel, te Zwolle, maar ook dit hield het niet lang uit en werd 1578 opgeheven. Intusschen vermeldt reeds vóór deze opheffing Winhof, dat het R. R. in Overijsel van kracht was. (p. 7) Het Overijselsch Landrecht van 1630 verwijst op verscheiden plaatsen

R. R. in Overijsel. De Schyve. Cancelier en Raden van Overijsel. Winhof over het R. R. in Overijsel. Het Overijselsch Landrecht en het R. R.

---

[1]) In dit hoofdstuk vindt men provinciesgewijs een en ander over de receptie meegedeeld, met beroep op auteurs, die meest allen in deze lijst zijn vermeld.

Gemeene rechten is niet altijd = R.R.

naar het R. R. (p. 13) Men lette er evenwel op, dat de uitdrukking „gemeene rechten" niet altijd op het R. R. doelt. Niet b.v. in I, tit. 2, 12.

R. R. is subsidiair recht. Geen eigen wet uit R. R. interpreteeren. Elke rom. wet is te aanvaarden, als er geen strijdige inheemsche wet of gewoonte is.

(p. 21) In hoever is het R. R. gerecipieerd? Hij neemt over de redeneering van Marckart's *De iurisprudentia*, etc.[1]), dat men het R. R. als subsidiair recht moet toepassen. (p. 22) Het is verkeerd de eigen wetten uit het R. R. te verklaren. Leoninus, *Emend.*, VI, 3; van Wesel, *Ad Nov. Traj.*, 10, § 10 seq; van Someren, *De iure noverc.*, 10, no. 2, Voet, *Ad Pand.*, I, 1, num. 2, leeren, dat men niet die gedeelten van het R. R. moet toepassen, die niet gerecipieerd zijn, of die niet bevonden worden door de gewoonte goedgekeurd te zijn. Schrijver is het hiermee niet eens en oordeelt, dat elke rom. wet toepassing moet vinden, als maar niet van tegenstrijdige inheemsche wet of gewoonte blijkt. Anders zou men in elk voorkomend geval de receptie moeten bewijzen, wat ondoenlijk is. De Overheden in Overijsel hebben gansch in 't algemeen naar het R. R. verwezen: Stadrecht Deventer, II, 9, 3 en Landr. Ov., I, tit. 17, artt. 3 en 4. (p. 24) Dat de slavernij niet meer bij ons geldt, komt niet omdat de desbetreffende titels van het R. R. in onbruik zijn geraakt, zooals Voet t. a. p. oordeelt, maar omdat het in de Nederlanden verboden is slaven te houden (Grotius, *Inleiding*, I, 4, 2). Daarentegen is in Friesland adoptie mogelijk geacht; er is geen ratio Rei Publicae en geen gewoonte, die er mee in strijd is. (p. 25) Wie dus beweert, dat zeker geval, dat naar inheemsch recht niet beslist kan worden, naar Justiniaansch recht moet worden beslist, kan bewijs afwachten van de tegenpartij, dat het R. R. in zoodanig geval niet geldt. (p. 26) Met te meer vrijheid passe men het R. R. toe, als het inheemsche recht kort bepaalt, wat het R. R. uitvoerig bepaalt. Zoo b.v. in quaesties van inbreng in 't erfrecht en in quaesties van bezit. (p. 26/27) Zijn er gevallen, waarin ons recht tegenstrijdig is met het R. R., dan moet men op analoge gevallen het eigen recht en niet het R. R. toepassen en dus niet het eigen recht strictissimae interpretationis achten. (p. 28/29) Moet men in een geval, door 't inheemsche recht niet voorzien, naar analogie van naburig recht of naar R. R. oordeelen? Hierover verschillen Goris en Schrassert. Gene wil aan het R. R. de voorkeur geven. (p. 30) Er zijn onderwerpen, waarbij aan het kanonieke recht boven het R. R. de voorkeur is te geven, bij sommige huwelijkszaken, bij echtscheiding en testamenten, bij eed, bij procesrecht. Zie ook Landr. Overijsel, I, tit. 2, 1.

Waarom is slavernij thans ongeoorloofd?

Is adoptie rechtsgeldig bestaanbaar? Zwijgt het vad. recht, dan bewijs leveren, dat R. R. niet geldt.

Analogie met naburig recht of R. R.?

Wat praevaleert? Wanneer kanoniek recht toepasselijk? De uitdrukking „gemeene rechten."

[1]) Zie hierboven, p. 63/64.

De uitdrukking *gemeene rechten, beschreven rechten* duidt, behalve op R. R., ook op het kanonieke recht.

A. J. Duymaer van Twist, *Oratio de iuris romani addiscendi utilitate ac necessitate summa, etiam composito novo legum civilium codice apud Belgas minime cessatura.* Inaug. oratie, Deventer, 1799, aldaar in druk verschenen. Als men den titel heeft gelezen, kan men zich den inhoud construeeren. „Daeromme hier neyt" (citaat uit willekeurige baljuws-rekening). A°. 1797.

F. A. van der Marck, *Schets over de Rechten van den Mensch;* 1798.

(p. 236/238) Hier bepleit v. d. M., om „het zoogenaamde recht van gewoonte in onze burgerlijke maatschappij uitdrukkelijk af te schaffen of liever voor nietig te verklaren." Want de Rechterlijke Macht zou anders wetgever worden, wat in strijd is met de onderscheiding derze twee Machten. Of moet men een „stilzwijgend consent des wetgeevers bij het recht van gewoonte veronderstellen? Dat was bij eene volksregeering zich eenen wetgeever te verbeelden, zonder voorafgaande beraadslagingen met elkanderen, dat is zonder verstand. Waar wil dit heen!" *Het gewoonterecht moet worden afgeschaft. De rechter worde geen wetgever.*

D. G. van der Keessel, *Theses Selectae Iuris Hollandici et Zelandici, ad supplendam Hugonis Grotii Introductionem ad Iurisprudentiam Hollandicam,* etc.; 1800.

In theses 7—24 geeft hij 12 regels omtrent de receptie van het R. R. en het gebruik van naburig recht.

1°. Eerst letten op het eigen recht van de streek, de stad, het dorp, dat de wetgever, of hij die er recht van wetgeving heeft, er heeft afgekondigd. (VII). *Vaderl. wetten gaan voorop.*

2°. Dan te letten op de costumen (VIII). *Dan costumen.*

3°. In die stukken van het R. R., die opzettelijk in het vaderlandsche recht zijn opgenomen, mag men dadelijk op R. R. beroep doen. Is er in zulk een stuk iets veranderd door hedendaagsche wet of gewoonte, dan moet deze wet of deze gewoonte worden toegepast en dan gelden de regelen 1 en 2 (IX). *R. R. bestanddeel in vad. recht.*

4°. Regelen in het vaderlandsche recht uit het R. R. overgenomen moeten naar het R. R. worden geinterpreteerd; daarentegen moet wat uit het oude vaderlandsche recht stamt, daarnaar geinterpreteerd worden, zooals wanneer het gaat over opvolging uit huwelijkscontracten, gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten (X). *Interpretatie van vaderl. recht met r. r. bestanddeelen.*

Als in eenige wet beginselen van R. R. en van vaderlandsch recht zijn opgenomen, dan moet van zulk een wet elk stuk naar eigen herkomst geinterpreteerd worden (XI).

Is het twijfelachtig, van welk recht zekere wetsbepaling oorsprong heeft genomen, maar heeft ze in de jurisprudentie een vaste interpretatie gekregen overeenkomstig het R. R., dan moet men zich daaraan houden, zelfs al wijkt dit af van de analogie met ons eigen recht. Ook moet men zich aan het R. R. houden, als de woorden van de vaderlandsche wetsbepaling gemakkelijk zijn te verklaren uit het uitvoeriger R. R. (XII).

Naburig recht. Hiermee voorzichtigheid betrachten.

Men moet zich wachten voor de dwaling, on het hollandsche inheemsche recht uit te leggen naar dat van een naburige provincie, ook al betreft het een inheemsche wetsbepaling. Want te dezen aanzien hebben sommige volken zich angstvallig gehouden aan de analogie met het oude gemeene recht en andere volken hebben wetten uit het R. R. gerecipieerd en zijn van het oude inheemsche recht afgeweken. Zoo heeft in Holland de man grooter bevoegdheid met betrekking tot het vervreemden van onroerend goed der vrouw dan in Zeeland het geval is. Zoo hebben huwelijkscontracten in de stad Groningen, in de Ommelanden en in het Oldambt goedkeuring noodig van de familieleden, omdat het familiecontracten zijn, terwijl in Holland meerderjarigen, zonder goedkeuring van noode te hebben, rechtsgeldig huwelijkscontracten kunnen aangaan (XIII).

Recht van gedeelten van Holland.

Uit wetten, die eigen zijn aan bepaalde steden of streken van Holland mag men niet een aan heel Holland gemeen recht afleiden; de meeste interpretatoren denken hier anders over (XIV).

Toch mag er nog wel eenigszins gebruik gemaakt worden van naburige wetten bij de bepaling van het hollandsche gebruik, zooals de volgende regels zullen verklaren:

Naburig recht.

5°. Als onze wetten in zaken van oud-vaderlandschen oorsprong of, in 't algemeen, van nieuweren oorsprong, dezelfde beginselen opgenomen hebben, die in naburige streken gelden, dan mag men ze naar die naburige wetten interpreteeren en aanvullen, zooals bij gemeenschap van goederen, bij opvolging uit huwelijkscontract; bij naasting, wissel, assurantie, bodemerij (XV).

Billijkheid van het R. R.

In zulke zaken van vaderlandschen oorsprong heeft de billijkheid van het R. R. niet zelden ingewerkt op het oude recht (XVI).

Wanneer dadelijk volgens R. R. te interpreteeren?

6°. In zaken van rom. rechtelijken oorsprong of die in het R. R. dikwijls voorkomen mag men dadelijk R. R. toepassen, als er geen inheemsche wet is, en moet men niet op naburige wetten letten. Zoo bij testamenten, contracten, eigendom, erfdienstbaarheden, pand (XVII).

7°. Ontbreken ten eenenmale inheemsche wetten en gewoonten, dan beslisse men naar R. R. en dan heeft men niet te vragen, of dit door vonnissen is bevestigd (XVIII).

8°. Het R. R. is subsidiair recht. Daaruit volgt, dat het achtergesteld moet worden bij het inheemsche en dat men bij de uitlegging van het inheemsche recht eerst op de analogie met ander inheemsch recht moet gelet worden (XIX). *R. R. is subsidiair recht. Analogie eerst.*

9°. Zoo dikwijls een romeinsche wet steunt op een wet, die verband houdt met de eigen staatsinrichting van den Romeinschen Staat, heeft ze geen gezag voor ons (XX). *R. R. voorzoover het geen gezag heeft en wanneer dit wel 't geval is.*

10°. Als zekere romeinsche wet door een algemeen geldend gebruik bij naburige volken is afgeschaft, dan moet het in geval van twijfel er voor gehouden worden, dat ze ook hier afgeschaft is (XXI).

11°. Men kan op goeden grond op romeinsch recht beroep doen, wanneer noch een uitdrukkelijke wet noch een algemeen bekende costume noch analogie van naburig recht zich er tegen verzet, en het gedeelte, waarop men zich beroept, niet met de staatsinrichting van het Romeinsche Rijk verband houdt; en dan kan niet verlangd worden, dat bewezen worde, dat die romeinsche wet speciaal gerecipieerd is (XXII).

In de regelen, zooals ze tot dusver zijn uiteengezet, bedoelen wij met romeinsch recht of romeinsche wetten niet de algemeene opvatting, die men er over heeft, maar den waren zin er van, zooals Bijnkershoek dien in de *Praefatio* zijner *Obs. Iur. Rom.* heeft verklaard en wij schromen dus niet af te wijken van Grotius, *Inleiding*, II, 17, 29, 33 en II, 30, § 1, i. f. Heeft echter een vaste jurisprudentie wijziging gebracht in den waren zin van het R. R., zooals dat is geschied met betrekking tot de renuntiatie aan het *Senatusconsultum Velleianum*, of is een der nieuwere romeinsche wetten nooit gerecipieerd, dan moet met deze omstandigheden rekening gehouden worden (XXIII). *Wat met R. R. wordt bedoeld.*

12°. Als er noch vaderlandsch recht, noch gewoonte, noch romeinsch-rechtelijke bepaling bestaat, dan is men aangewezen op de natuurlijke billijkheid (XXIV). *Wanneer komt pas de natuurlijke billijkheid?*

Ook is in de hollandsche rechtspleging kanoniek recht soms toepasselijk. In dit recht is veel aan het R. R. ontleend, doch men heeft er in gewijzigd, of wel men heeft het in billijkheid getemperd of wel er is iets aan toegevoegd. Men consulteere het recht betreffende huwelijkszaken, trouwbeloften, scheiding van tafel en bed (XXV). *Wanneer Kanoniek recht toepasselijk is.*

H. G. Tijdeman, *De Iure Romano Iustinianeo per benignam Dei providentiam ad salutem generis humani opportune instaurato;* inaugureele oratie, te Franeker gehouden. A°. 1803.

(p. 32/36) Het Keizerrecht is niet voor Grieken of Romeinen, maar voor het gansche menschelijke geslacht geschreven. Het

Het Corpus Iuris van Justinianus een geschenk van God.

is door de Voorzienigheid Gods te bekwamer tijd in eere hersteld en heeft de ruwheid van de wetten der Barbaren verzacht.

Hoe gretig is het Justiniaansche recht aanvaard en hoe te rechter tijd teruggevonden, om de aanmatiging van den Paus, die zijn recht wilde doen aannemen, te breken. De genadige Voorzienigheid Gods is hierin te erkennen. Men ontkent, dat het R. R., dat immers een vreemd recht is, voor ons van nut zou kunnen zijn [1]). Zoolang er menschen in staatsverband leven en zaken met elkaar doen, zoolang zal het R. R. stand houden, ook om eigen wetten te begrijpen.

Maar wat behoef ik voor Friezen nog het R. R. te verdedigen! „Macti virtute Frisii, qui leges romanos mature recepistis, fortiter tenuistis, integras sanctasque habetis", etc. etc. Ius ergo Romanum, quod per benignam Dei providentiam generi humano salutare estque fuitque [2]), exosculemur, sancte colamus, doceamus caste, discamus avide, exerceamus strenue."

A°. 1839. G. de Vries Azn., *Historia introducti in Provincias quas deinceps Respublica Belgii Uniti comprehendit, Iuris Romani;* diss. Leiden.

In hoofdstuk III uiteenzetting, hoe de receptie geschiedde. Men vindt — zegt hij — in de 13e en 14e eeuw acten, waarin gerenuntieerd wordt aan de excepties van rom. en kanoniek recht. Dit moet aan invloed van geestelijke raadgevers toegeschreven worden. Maar van een receptie van de romeinsche en kanonieke manier van procedeeren is eerst sprake in de 15e eeuw. Toen is de procesvorm, onder invloed der Bourgondiërs, veranderd, en werd de oude eenvoudige manier van procedeeren door een ingewikkelder stelsel vervangen. Het mondelinge proces werd schriftelijk. De kortheid der processen maakte plaats voor eindelooze lengte. De steden hadden afzonderlijke procesregelen, die, vermengd met het romano-kanonieke systeem, tot verwarring leidden, weshalve de Staten van Holland in 1580 een *Ordonnantie*

Onder de Bourgondiërs wijzigt men de eenvoudige inheemsche procesvorm. Lange duur der processen sinds dien.

---

[1]) Hier citeert hij den *Brief van den Gron. Rechtsgel.*; zie hierboven, p. 71/72. Hij richt zich dus tegen v. d. Marck.

[2]) Het Corpus Iuris als een geschenk Gods, ja bijna als een evangelie geprezen! Uitbundiger had waarschijnlijk geen redenaar nog den lof van het R. R. hier te lande bezongen. En dit gebeurde op een tijdstip, toen men bezig was nationale wetboeken te ontwerpen. Tegen codificatie kant T. zich niet. Hij prijst het R. R. en betoogt, dat ook bij de interpretatie van eigen wetten kennis van R. R. noodig is. Dit met 't oog op de in voorbereiding zijnde codificatie, zooals in 1797 Duymaer van Twist eveneens met 't oog hierop had betoogd, dat men het R. R. moest blijven beoefenen.

van de Justitie uitvaardigden (G. P., II, p. 695), doch tevergeefs; de steden bleven hun eigen privilegiën volgen (J. D. Meyer, *Institutions iudiciaires*, IV, p. 238). (p. 69/86) Het privaat recht (bedoeld is: het materieele privaatrecht) van de Romeinen is niet vóór de 15e eeuw gerecipieerd. De mededeeling van Bijnkershoek („Ego vix putem") is juist. Vóór Karel den Stoute vindt men slechts in enkele gevallen R. R.

Bijnkershoek heeft gelijk: de receptie valt niet vóór Karel de Stoute.

J. Telting, *De invoering van het Romeinsche Regt in Friesland* (*Tijdschrift voor het Nederlandsche Regt*, I, p. 1/57). A°. 1868.

(p. 9) Dat het R. R. sedert de 16e eeuw als subsidiair recht in (de tegenwoordige provincie) Friesland (d. i. Friesland tusschen Vlie en Lauwers) gold, is een bekende zaak. Sande, *Dec. Fris.*, leert: „Sic enim statuta accipienda, ut quam minime ius commune laedant." Zie ook Huber, *Hedend. Rechtsgel.*, I, cap. 2, § 47, zegt, etc. Ik heb er geen spoor van kunnen ontdekken, dat het corpus iuris hier vóór de 16e eeuw door gewoonte en rechtspraktijk zou zijn ingevoerd. (p. 12/13) De uitdrukking „geschreven recht", die wij in de 14e eeuw hier nu en dan aantreffen, behoeft niet op R. R. te doelen. (p. 16/20) *Keizersrecht* beteekent nu eens *recht* en dan weer *gerechtshof*. Maar het is volstrekt niet per se R. R. en vaak blijkt uit het zinsverband, dat het dit niet zijn kan. Wel beteekent het romeinsch recht in de *Iurisprudentia Frisica*. (p. 20/24) En er zijn bewijzen, dat het R. R. hier in de middeleeuwen niet onbekend was. Intusschen betwist ik, dat in het *Schoutenrecht* de *ventris custodia* (D. 25, 3, 1, 11) van het R. R. is terug te vinden [1]). Uit overeenstemming toch behoeft niet per se afgeleid te worden, dat de eene plaats van de andere is overgenomen. In hetzelfde Schoutenrecht is de bepaling nopens het onderzoek bij diefstal, die aan het furtum per lancem et licium conceptum (Gaius, III, 192, 193) doet denken [2]). Ook hier is dezelfde opmerking van pas.

Niet bewezen is, dat de saksische overheerschers in Friesland R. R. brachten.

De uitdrukking geschreven rechten doelt niet per se op R. R.

De Iurisprud. Frisica.

(p. 25/31) De *Iurisprudentia Frisica* is een belangrijke bron voor dit onderzoek. Het is na 1480 in Westerlauwersch Friesland opgesteld (zie Tit. III, § 6) en bevat een omwerking van den *processus iuris* van Andreae en vervolgens een soort van systeem van burgerlijk en strafrecht. Grootendeels is de inhoud R. R. en kan. recht. Ongelukkig heeft de uitgever alleen den tekst en niet de glossen er bij gegeven, waarin naar R. R. en de glossatoren werd verwezen.

---

[1]) Zie hierachter, p. 103.
[2]) Zie hierachter, p. 103.

Oorkonden uit 14e en 15e eeuw, bekendheid met R.R. verradende.

(p. 32/49) Schrijver geeft hier voorbeelden van oorkonden uit de 14e en 15e eeuw, waaruit van bekendheid met het R. R. en kan. recht blijkt. De testamentvorm, in de *Upstalboomsche Wetten* voorkomende [1]), is die van het kan. recht en ontleend aan de c. *cum esses*, 10 X, *de testam.* [2]). In de invoering van de testamenten is de invloed van kan. recht op het inheemsche te zien.

De bepaling uit het Stadboek van Groningen, dat verkoop van erfenis, die nog niet is opengevallen, verbiedt, is vermoedelijk uit het R. R. overgenomen, want het germaansche recht liet overeenkomsten betreffende zulke erfenissen toe.

In 14e en 15e eeuw het R.R. niet onbekend in Friesland. In 15e eeuw heeft een rechtsboek, waarin R. R. verwerkt, kracht van wet gekregen in Friesland.

Resumeerende, meen ik, dat „de vreemde regten, het rom. en het kan., hier in de 14e en 15e eeuw niet onbekend waren, dat zij ook in sommige materiën, erfrecht en verjaring, reeds eenigen praktischen invloed uitoefenden, en dat misschien in het laatst der 15e eeuw in het tegenwoordige Friesland een regtsboek van privaten oorsprong, uit vreemd en vaderlandsch regt samengesteld, door gewoonteregt en toepassing in de gerigten regtskracht had erlangd. Van eene aanneming van het Corpus Iuris, als samenstel van het vigerende R. R., met bewustheid, dat men een vreemd regt recipieerde, is evenwel geen sprake."

Onbewezen, dat de saksische hertogen het R. R. ingevoerd hebben.

(p. 49/55) Wat deed de Saksische Regeering? Men consulteere den renversaalbrief van 1498 en de voorwaarden, waarop Leeuwarden zich overgaf (*Charterboek*, I, 782, II, 5; zie ook *Charterb.*, I, 787, 790 en 784). De verhalen over de samensmelting van vreemd en vaderlandsch recht vindt in de Saksische Ordonnantie geen steun. Zelfs geen algemeene subsidiaire verwijzing naar Keizerlijk Recht wordt er in gevonden. Als men let op de ruime beteekenis van het woord Keizersrecht, mag men uit deze Ord. niet tot invoering van het R. R. besluiten, vooral niet als men let op de merkwaardige woorden van den renversaalbrief van 1504 (*Charterboek*, II, 32). „Ik meen dus tot het besluit te moeten komen, dat de saksische hertogen eenvoudig het bestaande regt, dat evenwel blijkens de *Iurisprudentia Frisica* reeds sterk met vreemde elementen was vermengd, hebben gehandhaafd." Er werd een opperste gerechtshof ingesteld. Voor het eerst werden nu geleerden geroepen, om deel te hebben aan de rechtspraak; dit zal den invloed van het R. R. hebben vergroot.

Zij handhaafden het bestaande recht, dat reeds rom. recht bevatte.

Sinds Karel V blijkt duidelijk van receptie van R. R. in Friesland.

(p. 55) In de privilegiën, die Karel V aan sommige friesche steden en aan het gemeene land gaf, kan men lezen, dat hier R. R. wordt toepasselijk verklaard. De ingezetenen, sinds een 20-tal jaren door de rechtspraak van het Hof aan R. R. gewend, ver-

---

[1]) Zie Richthofen, *Untersuchung*, I, p. 266, art. 29.
[2]) Decret. Greg., III, 26, 10.

zochten van den Landsheer een uitdrukkelijke bevestiging van dat recht, en deze gaf dat bij den *Confirmatiebrief* van 1524.

W. Modderman, *De receptie van het Romeinsche Regt.* A°. 1874.

Geschiedenis der receptie moet nog geschreven worden.

Aan de beantwoording van de vraag: hoe is de receptie van het Justiniaansche recht in het werk gegaan, hebben verschillende juristen hun krachten besteed, maar ,,eene eigenlijke geschiedenis der receptie moet nog geschreven worden." (p. 11/12) Niet enkele rechtsinstellingen, waaraan behoefte was, werden uit het R. R. overgenomen. Neen, allerlei volkeren offeren inheemsche rechtsinstellingen op en onderwerpen zich aan het gezag van *het* R. R. Simon van Leeuwen leert, dat het ,,roomse regt" zoo weinig mogelijk gekrenkt moet worden. (p. 13) Er zijn stukken van R. R. gerecipieerd, die een universeel karakter hadden (usucapio, beneficium inventarii, tacitum pignus in invectis et illatis, ius representationis, portio legitima), (p. 13) maar ook stukken, waarvan dit niet gezegd kan worden; men nam het R. R. over *in complexu*, althans zonder bewuste splitsing tusschen het levensvatbare en het verouderde (zie stelling 22 van Van der Keessel).

De leer van S. van Leeuwen.

Stukken R.R. met universeel karakter.

R. R. in complexu gerecipieerd.

(p. 16) In het Oostersche Romeinsche Rijk, ,,het geboorteland van het Justinianesche regt, ging na den dood van Justinianus (565) het romeinsche regt verloren onder een vloed van grieksche bewerkingen" .... Italië was bestemd ten tweeden male de bakermat van het R. R. te worden. Von Savigny heeft bewezen, dat het R R. in de 6e eeuw niet spoorloos is verdwenen, maar dat het als lex romana bekend bleef. (p. 23/24) Aan de glossatoren heeft men veel te danken voor de kennis van het R. R., maar aan hun invloed is te wijten die slaafsche bewondering voor het R. R. en geringschatting voor het nationale recht, (p. 25) zoodat men dacht, dat een doctor iuris slechts R. R. behoefde te kennen. (p. 28) Het Duitsche Rijk werd de voortzetting geacht van het Romeinsche.

Lotgevallen van het R. R. na Justinianus.

Het Duitsche Rijk.

Ook dit bevorderde de overheersching van dit recht (p. 30). Men maakte geen onderscheid meer tusschen het *Corpus Iuris* en duitsche rijkswetten. De uitdrukking *Keizersrecht* kan beide beteekenen. Eerst als de doctores iuris zitting krijgen in de gerechten, wordt het R. R. regelmatig practisch toegepast. Vóór dien vindt men daarvan slechts sporadisch voorbeelden. Wel hadden te voren de rechtsscholen te Bologna en weldra ook in andere steden, in de 13e en 14e eeuw, de verbreiding van de kennis van het R. R. bevorderd. Dit deden ook de geestelijke gerechten, waar het kanonieke recht werd toegepast en op de rom. rechtelijke leges beroep werd gedaan lang vóórdat dit in de wereldlijke gerechten geschiedde.

Voortzetting van het Rom. Rijk. Keizersrecht.

Rechtscholen te Bologna en elders.

(p. 38/69) Schrijver schetst verder de receptie, vooral in Duitschland, en wat ons land betreft aan de hand van sommige der hierboven geexcerpeerde geschriften, vooral van Bijnkershoek, Fagel, van der Hoop, van de Spiegel en de Vries.

Wat in ons land de receptie bevorderde.

(p. 69/70) Invloed van het kanonieke recht en onvolledigheid van het eigen recht, sympathie der geleerden voor het R. R. en gebrekkige kennis van het eigen recht bevorderden de receptie van het R. R. in ons land.

A°. 1885. J. A. Fruin, *Het Recht en de Rechtsbedeeling onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (in *Versl. en Meded. van O. V. R.*, I, p. 384).

Het zal, na alles wat in de voorafgaande excerpten reeds is meegedeeld, niet noodig zijn iets uit dit zeer bekend artikel van Fruin te citeeren.

A°. 1900. S. J. Fockema Andreae, *Bijdragen tot de Ned. Rechtsgesch.*, IV.

In dezen bundel behandelt de schrijver: „Hoofdstukken uit de geschiedenis van rechtmacht en rechtsvorming." Aan het slot van elk hoofdstuk bespreekt hij het rom. recht.

Receptie van het R. R. in Friesland.

(p. 86/88) Wat Friesland betreft betwijfelt hij, of wèl vaststaat, dat Albrecht van Saksen en Karel V[1]), bepalende, dat naar Keizerlijke Rechten zou worden recht gedaan, daarmee het R. R. op het oog hebben gehad, maar in de praktijk deed men alsof dit wèl zoo was.

Receptie van het R. R. in Stad en Lande.

(p. 147/149) Voor Stad en Lande ontkent hij invloed van het R. R. vóór dat in 1749 de Hoofdmannenkamer in een Hof was omgezet. Hij beroept zich op den inhoud der Landrechten en voor wat den tijd, anterieur aan de 17e eeuw, betreft: op de bekende plaats bij Kempius, *De origine*, etc., p. 185, op Halsema, *Staat en Regeringsvorm*, p. 435[2]).

Receptie in Utrecht.

(p. 178/180) Voor Utrecht komt hij tot de conclusie, dat stellig sinds het eind der 16e eeuw het R. R. er subsidiaire kracht

---

[1]) Schwartzenberg, II, p. 5 en p. 151. Zie Telting's beschouwingen; hierboven, p. 90.

[2]) Uit de jurisprudentie van de Hoofdmannenkamer is m. i. te bewijzen, dat het R. R. al veel eerder dan in 1749 subsidiaire kracht had. Ik heb een doorschoten exemplaar van het Ommel. Landr., waarin herhaaldelijk verwezen wordt naar 17e eeuwsche jurisprudentie van evengemeld college, en waarbij teksten uit het Corpus Iuris worden geciteerd.

had, waartoe hij beroep doet op Radeland, *Decisiones*, 1637, en op van der Muelen, *Costumen*, etc.; 1709.

Receptie in Overijsel.

(p. 226/230) Voor Overijsel is Andreae's conclusie, in tegenstelling met die van Besier en Westenberg [1]), dat het twijfelachtig is of het R. R. er subsidiaire kracht had, wat ook uitnemend is te verklaren, omdat hier geen juristenhof was. Andreae beroept zich op het bekende Adviesboek van Strubberg [1]).

Receptie in Drente.

(p. 260/262) Wat Drente aangaat, sluit Fockema Andreae zich aan bij Erkenswijk's dissertatie, wiens betoog echter afdoende weerlegging heeft gevonden, naar het mij voorkomt [2]). Andreae meent, dat het R. R. eerst na oprichting van het juristenhof, in 1791, invloed zal gehad hebben [3]).

Receptie in Gelderland.

(p. 347/354) Hij neemt voor Gelderland aan, dat subsidiaire kracht aan het R. R. in de 17e en 18e eeuw werd toegekend en beroept zich op de geciteerde plaatsen van Goris en Pronck [4]) en op J. Schrassert, *Codex Gelro-Zutphanicus;* 1740.

Receptie in Holland. en Zeeland.

(p. 434/443) In Holland en Zeeland is de receptie van het R. R. vooral te wijten aan de jurisprudentie van het Hof en later ook van den Hoogen Raad. In die van de lagere colleges zal men dan die receptie weinig bespeuren. Fockema Andreae beroept zich op P. Voet, *De usu*, etc., op de dissertatiën van Fagel, J. C. van der Hoop, G. de Vries Azn [5]). (p. 442) „Eene veel te groote plaats kent aan het Romeinsche recht toe S. van Leeuwen in zijn R. H. Recht, I, 1, § 11; trouwens hij is geen groote autoriteit en Decker spreekt hem in zijne uitgave op dit punt krachtig tegen. Beter, maar toch nog te veel naar van Leeuwen's zijde hellende: Groenewegen" (*De leg. abr.*, p. 1). „Juist en nauwkeurig Bijnkershoek [6]), van der Linden [7]) en vooral van der Keessel [8]).

---

[1]) Evenals in Stad en Lande reeds lang vóór 1749 juristen, die op de Universiteit zoo goed als uitsluitend R. R. hadden geleerd, zitting hadden in de H. K. en in den Raad der stad en als redger of grietman in de Ommelanden recht spraken, waren ook onder de overijselsche rechtssprekers aldus gevormde juristen. In het door Andreae voor zijn stelling aangevoerde werk van Strubberg wordt herhaaldelijk op rom. rechtelijke teksten beroep gedaan.

[2]) Vgl. hierboven p. 64/65 en p. 73/74.

[3]) Naar mijn vaste overtuiging zal eventueele publicatie van drentsche jurisprudentie uit de 17e en 18e eeuw anders leeren. Men denke aan het Statenbesluit van 1620, hierboven, p. 65 besproken.

[4]) Vgl. hierboven 59.

[5]) Vgl. hierboven, p. 60, 70, 88/89.

[6]) *Praef. Obs. Iur. Rom.*; zie hierboven, p. 59.

[7]) *Practicaal en Koopmanshandb.*, § 4.

[8]) *Theses Selectae*, theses 7 seq.; zie hierboven, p. 85/87.

A°. 1915. S. J. Fockema Andreae, *Het richtsnoer van den rechter in vroeger dagen* (*Versl. en Med. Kon. Acad., afd. Lett., 5e reeks dl. II*).

Receptie R. R. en invloed van het R. R. Andreae verdedigt de stelling, dat het gebied ten aanzien waarvan rom. recht is toegepast, veel kleiner is dan men denkt. De receptie is een klank, niet veel meer. Wat Groenewegen, *De leg. abr.*, zegt over receptie *in genere* en niet *in specie* is raadselachtig. Bedoelt hij: rom. beginselen, rom. stelsel? Dan vergist hij zich [1]). Schrijver beroept zich dan op een vonnis van schepenen van Voorburg uit 1612, dat uitmaakte, dat tusschen verkooper en kooper reeds door contract eigendom overging [2]).

A°. 1915, *Idem.* H. D. J. Bodenstein, Ingezonden artikel in W. P. N. R., 1915, no. 2400.

Schrijver bestrijdt evengemeld opstel van F. A., *Het Richtsnoer*, etc., doch ook enkele door dezen verdedigde stellingen, die in zijn *Bijdr.*, IV, voorkomen, zoo o. a. betr. de beteekenis van „gemeene rechten". De werken der juristen zijn daar, om te bewijzen, dat de invloed van het R. R. groot is geweest. Dit ziet F. A. voorbij. Het is ondenkbaar, dat de receptie wèl bij hoogere en niet bij lagere colleges ingang vond. Er was immers appèl.

A°. 1926. *Idem.* L. J. van Apeldoorn, in de noten bij den derden druk van Fockema Andreae's uitgave van Hugo de Groot's *Inleiding*, met aanteekeningen.

Op de in den Bladwijzer, op de woorden *Receptie van Rom. recht*, aangeduide plaatsen bestrijdt hij — in den geest van Bodenstein, zoo even geciteerd — de opvattingen van Fockema Andreae nopens aard en omvang van de receptie hier te lande.

A°. 1933. *Natuurrecht.* E. J. J. van der Heyden, *Natuurlijke normen in het positieve recht;* rectorale oratie, Nijmegen.

A°. 1933. J. C. van Oven, *Het natuurrecht in eere hersteld* (*Ned. juristenblad*, 1933, nrs. 38 en 39).

Idem. Beschouwingen naar aanleiding van deze oratie van v. d. Heyden.

---

[1]) Groenewegen zegt t. a. p.: „tantum in genere receptum; in specie multa continet, quae romanae magis quam nostrae reipublicae conveniunt." Duidelijker dan Groenewegen heeft Paulus Voet gezegd wat receptie *in genere* beteekent. Zie hierboven, p. 62, noot.

[2]) Met allen eerbied voor schepenen van Voorburg zou men hiertegenover kunnen stellen de andere zienswijze van den H. R. van Holl. en Zeel.; men zie: Bijnkershoek, *Obs. Tum.*, nrs. 76 en 426.

J. C. Naber, *Sur une source mal connue du Code civil français* (*Revue historique de droit français et étranger*, 1933, p. 113). 1933.

Natuurrecht in den Code Nap. en in het Burg. Wetb.

In de artikelen 1984 en 1549 van den Code Civil is natuurrecht belichaamd, d. w. z. recht, dat Wolff voor natuurrecht hield, want aan dezen auteur zijn die bepalingen ontleend. Ons Burg. Wetb. nam ze over in de artt. 1829 en 1507.

J. C. van Oven, *Le droit romain aux Pays-Bas* (*Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano; Bologna*). 1933.

Brief van H. de Groot aan zijn kinderen. Verhouding van R. R. en inheemsch recht.

Hugo de Groot stelde in den bekenden brief, waarbij hij zijn kinderen de *Inleiding* opdraagt, het rom. recht boven het inheemsche, verklarende bijeen verzameld te hebben het R R., wat „bij ons in gebruike is" en er bijgevoegd te hebben eigen recht, voorzoover het hem uit „oude handvesten, vonnissen en andere bewijzen" bekend was [1]).

Mislukking der unificatie van wetgeving en de Renaissance bevorderen invloed v. h. Rom. Recht.

(p. 29) Toen na de afschudding van 't spaansche juk, de in wording zijnde eenheid van wetgeving achterwege bleef, bevorderde dit den invloed van het R. R., werd dit het gemeene recht. De Renaissance bevorderde dit. Een natuurrechtelijk element zit in deze beschouwing.

Is aan 't R.R. te groote kracht toegekend?

Een kern van waarheid bevat de beschuldiging, dat onze juristen het inheemsche recht geweld aandeden en het R. R. te veel voorop schoven. Maar de beschuldiging is sterk overdreven. Er waren onmetelijke gaten in het inheemsche recht, die men aanvulde uit het R. R. (p. 34/35) Er zijn voorbeelden van, dat als 't inheemsche recht in zijn toepassing tot onbillijkheden leidde, men 't aanvulde uit 't R. R. Wie ziet hierin niet een natuurrechtelijk element? Wie de *Obs. Tum.* van Bijnkershoek raadpleegt, ziet een college juristen aan 't werk, vonnissende naar billijkheid, gebruikende de plaatsen uit het *Corpus Iuris*, die ze konden gebruiken, weglatende wat met de billijkheid streed. Het aldus gekweekte *Roomsch-Hollandsch Recht* heeft een karakteristieken trek: de billijkheid. Zoo moest wel een verschil ontstaan tusschen positief rom. recht en natuurrecht. Als het slechts *in genere* was gerecipieerd, voorzoover het *ratio scripta* was, dus overeenkomstig natuurrecht, waarom zich er dan aan te onderwerpen, als het in strijd was met het natuurrecht? Was

Onvolledigheid van het inheemsche recht. Natuurrechtelijk element als R.R. dient om onbillijk eigen recht weg te werken. Roomsch-Holl. Recht. Strijd tusschen R. R. en natuurrecht.

---

[1]) Editie-Fockema Andreae, p. XIII. Ik geloof niet, dat de conclusie van v. O. juist is. Men zie: *Inl.*, I, 2, 22, waar de bekende zin over de aanvullende kracht v. h. R. R. Het komt mij voor, dat hij in dien brief daarom het R. R. vooropstelde, omdat hij, op Loevestein, dit gemakkelijker kon raadplegen dan het inheemsche recht, dat niet geheel door den druk toegankelijk was gemaakt.

het dan maar niet beter regelrecht naar het natuurrecht te gaan, buiten het *Corpus Iuris* om. Deze tegenstelling: rom. recht-natuurrecht vertoont zich eerst scherp, nadat de natuurrechtelijke theorie haar invloed op onze juristen heeft uitgeoefend, van ± 1650 tot ± 1800. (p. 37). Drie richtingen kan men in de beoefening van het R. R. in deze periode waarnemen: de historisch-philologische, de praktische, de natuurrechtelijke. (p. 41) Grotius is de eerste geweest, die een natuurrechtelijk systeem heeft ontworpen. (p. 42) Voor de historische-philologische richting is het R. R. voorwerp van studie, voor de praktische is het een recht, dat *in genere* toepasselijk is, voor de natuurrechtelijke het middel om het natuurrecht er in te ontdekken. De aanhangers van richting I en II zijn niet scherp gescheiden. Vinnius b.v. schrijft een commentaar, die tegelijk historisch en praktisch is. (p. 47) A. Schulting is de typische vertegenwoordiger van de historisch-philologische richting. (p. 49) Evenals Schulting is Bijnkershoek van meening, dat de studie van het R. R., ook een practisch doel heeft. Hoe B. het *ius romanum hodiernum* wist toe te passen in de praktijk, leeren ons de *Observationes Tumultuariae*. Hij wist de historische beoefening van het R. R. te paren aan de toepassing van het *Corpus Iuris* in de praktijk, overeenkomstig de eischen van de *ratio naturalis*.

Drie perioden in de beoefening v. h. rom recht.

(p. 51) Het R. R. onderging in de tweede helft der 18e eeuw aanvallen van twee kanten, n.l. eenerzijds van de beoefenaren van het natuurrecht, anderzijds van hen, die begrepen, dat het R. R. een oud en vreemd recht was, vol tegenstrijdigheden. Professor Westenberg had nog in de eerste helft der 18e eeuw den afgrond genegeerd, die het R. R. scheidde van het natuurrecht en volgehouden, dat in wezen het R. R. niet anders dan in geschrift gebracht natuurrecht was; *ius nostrum* noemt hij het in zijn *De iurisprudentia rationali*. Maar hij gaat in zijn acrobatiek wat ver, als hij zelfs den regel *ex nudo pacto actionem non nasci* met het natuurrecht weet te verzoenen door de uitvlucht, dat het nut van den Staat soms vordert in het natuurrecht een wijziging te brengen. (p. 52) Frederik Adolf van der Marck zou in 1761 en later de stelling verdedigen, dat het R. R. niet van kracht was en dat als stad- en landrechten naar het „gemeene recht" verwijzen, hiermee verwezen wordt naar het natuurrecht. En na van der Marck kwam Schorer, die constateerde, dat niemand het R. R. meer kende en dat zelfs Bijnkershoek zich wel eens vergiste ten opzichte van den inhoud van het *Corpus Iuris*.

Aanvallen op het R. R. in de 18e eeuw. Natuurrecht contra R. R. Westenberg tracht beide te verzoenen.

Van der Marck vóór het natuurrecht en tegen het R. R. Schorer tegen R. R.

BIJLAGE II.

Lijst van dissertaties, aan de Universiteit te Groningen verdedigd, voorzoover deze in meerdere of mindere mate aandacht schenken aan inheemsch of uitheemsch recht, dat niet aan romeinsch of kanoniek recht ontleend was[1]).

Dissertaties, die enkel rechtsphilosophie of natuurrecht behandelen, zijn behoudens een paar uitzonderingen, buiten deze lijst gelaten[2]).

F. P. Weber, *De retractu legali gentilitio*, a⁰. 1620? (Mei 5). *rectore* W. Bertling. (Weber was een Paltzer).

Toch bevat dit geschrift bijna uitsluitend r. r. plaatsen.

Alexander Witten, Clivensis, *Disputatio de magistratus constitutione*, 1649.

Johannes Ringels, Omlandus, Wirdumanus, *De officio iudicis*, 1649.

Behandelt zoo goed als uitsluitend romeinsch-rechtelijke

---

[1]) Merkwaardig is, dat in de jaren vóór 1761 als er ander dan romeinsch of kanoniek recht wordt behandeld, de promovendus zich er vaak toe bepaalt te verwijzen naar Voet, van Leeuwen, Huber, Gail, Tiraquellus, Carpzovius, maar de bepalingen van stad- en landrechten en van costumiere rechten onvermeld laat.

Dit is te merkwaardiger, omdat de schrijvers, die geciteerd worden, Voet, etc., herhaaldelijk romeinsch- en inheemsch-rechtelijke bepalingen promiscue behandelen. Zoo raakt Johan Guilhielmus Sohnius, uit Nassau, in 1622, het eigen recht van zijn land slechts even aan in zijn dissertatie: *De coniunctionibus hominum, legitimis et illegitimis, matrimonio, concubinatu, adulterio, stupro, etc.* Eveneens Johan George von Platen, uit Pommeren, in 1623, in: *De pignoribus et hypothecis.* Zoo gaat Bartholomeus Diurcken, uit Emden, in 1628, in zijn *De locatione conductione* totaal langs de afwijkingen van het romeinsche recht in het eigen recht van Oost-Friesland heen, ofschoon hij dit land in zijn betoog betrekt. Henricus Crato, uit Tilburg, *De sponsalibus, repudiis, nuptiis et divortiis*, bepaalt zich tot romeinsch en kanoniek recht, ofschoon het onderwerp alleszins uitlokte er buiten te gaan.

[2]) In deze lijst zijn twee dissertaties opgenomen, die niet verdedigd zijn, omdat ze wegens heterodoxen inhoud niet zijn aanvaard, symptomen van het naderend onweer, dat zich zou ontlasten boven het hoofd van prof. van der Marck, die promotor van de auteurs dezer dissertaties zou geweest zijn.

plaatsen; hier en daar echter wordt ter aanvulling een artikel uit het Ommelander Landrecht geciteerd.

H. Meyknecht, *De superficiebus, vernacule 't recht van beklemminge*, 1675.

Dit geschrift tracht het contract van bekl. geheel buiten de landrechten om te verklaren uit het recht van superficies van 't R. R.

D. de Dobbeler, Hamburgensis, *De negata mobilibus sequela*, 1718.

Behandelt enkel het gemis van gevolg par hypothèque, en dat naar aanleiding enkel van het recht van Hamburg.

Th. Beckeringh, *De lege Rhodia de iactu*, 1738.

Hierin ook veel over averij, aan de hand van de Zeerechten.

D. Sturenberg, *De differentiis iuris romani ac provincialis ostfrisici in emtione et venditione*, 1745.

H. L. van Haersma, *De lege commissoria et utroque iure retractus*, 1746.

A. B. Trip, *De consensu nuptiali*, 1753.

Hierin 19 blz. R. R. en nauwelijks 3 over het recht in Holland en Friesland, n.l. enkel wat citaten uit schrijvers (van Leeuwen, Voet, Huber en Hamerster).

E. P. Smith, *De Rege Romanorum*, 1754.

Eigenlijk zuiver *historisch*.

Er worden geen teksten uit het Corpus Iuris geciteerd. Trots het onderwerp moet dit toch verwondering wekken, want men wist met elk onderwerp, ook wel met dat van den Roomsch Koning eenige teksten uit het Corpus Iuris in verband te brengen.

D. F. J. van Halsema, *De probationibus*, 1756 (Promotor was: Rücker).

Nadat hij eerst r. r. plaatsen heeft behandeld, gaat hij over tot de Godsoordeelen.

H. Goodricke, Anglo Brittannus, *Tentamina iurisprudentiae rationalis de iure puniendi in statu mere naturali nec non civili atque integrarum gentium*, 1760.

Onder het Maecenaat van v. d. Mark.

Dit was niet een dissertatie pro gradu.

W. H. Erkenswijk, *De iusta interpraetatione legum civilium Drenthiae doctrinali*, 1761.

Promotor: van der Marck. Dit geschrift is besproken in Bijl. I.

J. A. Engelhard, *De persona legislatoris morali seu iuribus et obligationibus legislatori, qua tali, inhaerentibus*, 1761.

Dit is een zoon van prof. N. Engelhard, den mede-

oprichter en eersten voorzitter van *P. E. J. P.* Men vindt in deze dissertatie ontboezemingen, die den leermeester van der Marck uit het hart waren gegrepen.

B. H. Knock, *Nonnullae iuris romani et groningani differentiae*, 1761.

Eenige losse stellingen.

L. Venhuizen, *De mutuis parentum liberorumque obligationibus atque iuribus ex statu illorum natura et civili oriundis*, 1762.

W. Entrup, *De iure succedendi in bona defunctorum ex eorundem expressa vel praesumta voluntate derivando*, 1762.

J. H. Ellents, *De retractu, in genere veroque eius, qui ex iure consanguinitatis oritur, fundamento*, 1762.

E. J. Tjarda van Starkenborgh, *De consonantia iuris Groninganorum civilis cum iure naturali in contractu emtionis et venditionis*, 1763.

S. Gockinga, *De assecurationis contractu a Romanorum foenore nautico longe diverso*, 1764.

L. M. Schukking, *De symbolica rerum traditione quae in Drenthiae republica stoklegginge nuncupatur*, 1764.

Achterin een *monitum*, waarin de auteur zijn wedervaren vertelt met zijn stelling over de kracht van 't R. R. en met Chevalier, etc. Zie hierboven, p. 43.

J. H. Entrup, *Specimen iuris gentium inaugurale qua praecipua civitatis gentium maximae atque iuris earundem voluntarii seu positivi inde derivandi fundamenta destruuntur*, 1765.

R. Tulleken, *De unione prolium*, 1765.

Promotor: van der Marck.

W. Cranssen, *De rebus mobilibus et immobilibus ex iure romano et groningano*, 1765.

Promotor: van der Keessel.

A. van Berchuis, *De legatis eorumque charactere repraesentativo*, 1766.

P. Forsten, *De iure succedendi quod Oldambtini retour vacant*, 1766.

Dit is een zeer goede dissertatie. Ik heb er een dankbaar gebruik van gemaakt in noten bij twee sententiën der Hoofdmannenkamer, in mijn opstel *Sententiën der Hoofdmannenkamer*, in T. v. R., deel V, p. 234/242

S Trip, *De donatione actis insinuenda*, 1767.

N Guichart, *De beneficio separationis bonorum*, 1767

Hierin eenige bepalingen van provinciaal recht vergeleken met het R. R.

W. H. Hoving, *De iure deliberandi ac beneficio inventarii*, 1767.

Promotor: Schroeder.

Johannus Evers, Scheemda-Oldambtinus, *De iure successionis in bona eorum, quos diaconi aluerunt*, 1768.

Men past vaak — zegt de auteur — in het Oldambt als een naburige wet toe: de *Armordonnantie van de stad Groningen* (voor de stad zelf gemaakt) van 1650, waar in art. 3 en art. 26 van cap. 2 de diaconie geprefereerd wordt boven de wettelijke en testamentaire erfgenamen hunner verpleegden. — Diakenen hebben naar R. R. geen recht op terugvordering, ook niet naar natuurrecht. Zie Hamerster, I, 21, p. 351.

p. 37. Een langdurig gebruik is er in het Oldambt niet. De rechters geven tegenstrijdige beslissingen. Diakenen verlangen ingrijpen des wetgevers. Voet, 38, 17, 32 zegt: als de oudmannenhuizen, ziekenhuizen, weeshuizen geen privilege kunnen toonen, hebben ze geen recht op de erfenis der verpleegden. Onze wetten zijn niet gedrukt in deze provincie, doch met behulp van deskundigen kwam ik tot het resultaat, zegt de schrijver, dat van 1595 tot 1772 geenerlei privilege heeft bestaan, behalve dat ééne voor de diakenen der stad, van 1650.

Dit privilege mag niet elders toegepast worden. Privilegia non sunt extendenda, te minder als er een verkregen recht (hier: dat der erfgenamen) door wordt ontnomen.

In Holland is er zulk een besluit van 6 Juni 1733 en voor Drente zie men Landr. III, art. 44, hetwelk echter in 1762 is gewijzigd. In Friesland is een placcaat van 1740 (Hamerster, ad Lib. I, tit. 21); in Overijsel een placcaat van 1766, Mrt. 26.

C. M. Merkelbach, *De iure naturae optimo verae religionis Christianae praesidio*; dissertatie, echter niet pro gradu, want M. was al in 1767 doctor iurium geworden.

In auditorio iuridico gehouden 1768, Juni 8. Voorrede van van der Marck.

J. F. van Omphal, *De origine atque indole reconciliationis propinquorum occisi, quae patria lingua soeninge nuncupatur*, 1768.

J. W. C. van der Merwede, *De bello auxiliari*, 1771.

J. van Rees, *De primo retractus gentilitii inter Germanos fundamento*, 1771.

A. P. Driessen, *De retractu praecipue fori Groningano-Omlandici*, 1772.

Dit is een van de vele dissertaties over het naastingsrecht, maar het is de beste. In de meeste andere wordt getracht het romeinsche recht in meerdere of mindere mate als de bron aan te wijzen en daartoe de teksten soms geweld

aangedaan. Deze schrijver legt zich er op toe, uiteen te zetten, waarom sommige romeinsch-rechtelijke teksten, door anderen in verband met het naastingsrecht geciteerd, er niets mee te maken hebben.

W. de Sitter, *De fictionibus iuris patrii aeque ac romani*, 1772. Het tweede hoofdstuk van dit geschrift handelt de fictionibus et symbolis in Belgio, et ex iure patrio, usitatis.

L. Th. van Hasselt, *De usu et effectu temporis in primis horarum, in iure civili, tam romano quam patrio*, 1772.

G. W. van Marle, *De eo quod iustum est circa haereditates peregrinorum eorumque successiones*, 1772.

C. W. J. van Meurs, *Dissertatio iuris naturae de valore hominis physico, morali et civili*, 1772.

Deze dissertatie is geweigerd en dus niet verdedigd. Prof. van der Marck zou promotor zijn. Prof. Bertling, van de theologische faculteit, had op zijn ziekbed, dat zijn sterfbed worden zou, 3 heterodoxe stellingen onder de bijgevoegde theses aangetroffen. Men kan verder bij Jonckbloet, *Gedenkboek*, p. 137/149, lezen, hoe deze zaak de aanleiding werd tot het ontslag van van der Marck wegens onrechtzinnigheid, in 1773.

O. R. Alberda, *Dissertatio iuris naturalis de iure naturae limitibus non coarctando*, 1772.

Dit zou een dissertatie geweest zijn. Het verscheen als gewoon boek. De heer Alberda, zich spiegelende aan den heer van Meurs, waagde den sprong niet, gaf zijn als dissertatie bedoeld geschrift toen maar als gewoon boek uit en promoveerde op stellingen. Ook zijn promotor zou prof. van der Marck geweest zijn.

C. W de Rhoer, *De poena ad filios et propinquos rei non extendenda*, 1773

A. W. C. van Iddekinge, *De vario iure pignoris quo liberi in bonis parentum gaudent secundum ius cum romanum tum patrium groninganum*, 1774.

C. Pruimers, *De nundinis earumque iure*, 1774.

B. M. Schik, *De reis convictis, non confessis*, 1775.

W. Wolthers, *De summa appellabili*, 1775.

S. Gockinga, *De venia aetatis eiusque effectu apud Romanos et in patria nostra*, 1775.

J. de Drews, *De insulis earumque iure antiquo et patrio*, 1776. Behandelt behalve het recht over de insula nata ook dat over den aanwas in de verschillende provinciën.

W. F. Schratenberg Rengers, *De iurisdictione criminali tam ex iure romano quam patrio, antiquo et hodierno*, 1776.

J. B. Forsten, *De bonis naufragorum*, 1776.

H. J. Upmeyer, *De traditionibus earumque solennitatibus et symbolis ex iure romano, aevi medii et hodierno*, 1776.

A. J. Trip, *De convenientia iuris naturalis et patrii, intuitu modi originarii, adquirendi rerum dominium*, 1776.

E. J. Witsenborg, *De paroemia iuris patrii. „huur gaat voor koop"*, 1776.

J. W. van Dam, *De genio iuris patrii intuitu iuris in re aliena constituti, sive pignoris, huius cum iure naturali egregiam convenientiam spirante*, 1777.

L. C. H. Strubberg, *De mutationibus circa libertatem, ex feudali instituto ortis*, 1779.

C. Spencer, Curacaviensis, *De iure et officiis dominorum in servos, in Coloniis Indiae Occidentalis*, 1779.

Thesis I, er bij gevoegd, luidt: „Servitus neque contraria est iuri naturae, neque adversatur libertati Religionis Christianae.

W. H. F. Lichtenvoort, *De nuptiis prohibitis*, 1779.

R. Keuchenius Driessen, *Specimen historico-juridicum inaugurale, sistens originem et causas privilegiorum, quae liberis utriusque sexus competunt in successione parentum ad art. 49 lib 3 Juris Omlandici*, 1782.

Ook deze dissertatie van den man, die later de *Monumenta* zou uitgeven, is een van de goede.

E. J. van Ommeren, *Ad juris Velavii cap. 31, art. 5* (over het recht van representatie), 1786.

Hier wordt veel oud-vaderlandsch recht behandeld en vergeleken met het romeinsche recht.

A. A. van Andringa de Kempenaer, *Selecta quaedam imprimis ad iuris patrii locum „van avarye"*, 1798.

W. J. Quintus, *De iure testamento dandi tutores liberis, competente parentibus vel uni eorum superstiti*, 1799.

Hierin een hoofdstuk: De eo, quod legibus patriis de tutela sancitum est.

J. van Riemsdijk, *De controversiis ex testamento oriundo per transactionem non decidendis, nisi inspectis tabulis testamenti*, 1799.

W. R. de Sitter, *Origo et progressus iuris repraesentationis secundum ius romanum et groningo-omlandicum*, 1800.

A. J. de Sandra Veltman van Slogteren, *De iure legatorum*, 1800.

H. Hesse, *De statu liberorum, qui sunt prognati ex coniunctione sponsi et sponsae, cui non accessit testatio sive hierologia, et de effectu nuptiarum, quas non est subsecutus concubitus coniugalis*, 1800.

C. Keiser, *Observationes de consuetudine praesertim ex iure batavo*, 1800.

M. P. van Ewijck, *Ex iure romano et patrio quaedam de pecunia, in navem reficiendam armandamve credita,* 1801.

S. H. Roorda van Eysinga, *Observationes nonnullae quibus transactio de delictis en iure cum romano tum Frisionum antiquissimo illustretur,* 1804.

A. Brouwer, *De litterarum cambialium acceptatione,* 1804.

Th. van Swinderen, *De famulis domesticis;* 1805.

F. J. Abresch, *Observationes de iure cum romano tum groningano circa sponsalia,* 1806.

B. Eekhout, *Positiones de contractibus mulierum nuptarum imprimis ex iure transisalanico,* 1806.

L. O. W. van der Feltz, *Ad lib. III, art. 55 et 56 Iuris Agrarii Drenthini, de testamentis privilegiatis,* 1806.

L. Rietberg, *De vi ac efficacia librorum mercatoriorum;* 1806.

R. Gockinga, *De ratione qua ex iuris cum romani tum groningani principiis ab ultima voluntate testator expressis verbis recedat,* 1806.

P. Driessen, *De donatione propria cum iuris romani tum omlandici,* 1807.

B. Ph. van Eysinga, *Observationes de nonnullis iuris romani et Frisiorum antiquissimi locis,* 1807.

Hierin worden behandeld:

1⁰. de bekende plaats uit het *Schultenrecht* (ed. Steller, art. XLVIII) over de huiszoeking bij diefstal, die vergeleken wordt met de bepaling de furto per lancem et licium concepto (Gaius, III, 192, 193).

2⁰. de plaats uit het *Schultenrecht* (ed. Steller, artt. VIII en IX) over de voogdij over een weduwe, die vergeleken wordt met de tutela sexus [1]).

3⁰. de bekende plaats uit het *Schultenrecht* (ed. Steller, art XXXVI) over de bewaring van de zwangere weduwe, die vergeleken wordt met de bepalingen van het R. R. de inspiciendo ventre et custodiendo partu (D. 25, 3, 1, 11).

4⁰. het 18e Landrecht, over het depositum.

5⁰. eenige andere plaatsen uit friesche rechtsbronnen.

J. Hora Siccama, *Specimen iuridicum inaugurale quo ostenditur iuris civilis romani principia etiam in iis iuris patrii locis, quorum argumenta e domesticis plane rationibus profecta sunt, insignem praestare usum, occasione meditationis ad art. 89, Lib.* III, *Iuris Agrarii Oldambtini;* 1808.

W. H. Royer, *De patria, quae dicitur, potestate, ex iuris naturae, romani et hodierni ratione,* 1808.

---

[1]) Men zie: W. van Iterson, *Vrouwenvoogdij,* T. v. R., XV, p. 83 e. v.

SOMMAIRE

du discours de jubilé „Pro Excolendo et l'histoire du droit", prononcé à Groningue, le 25 janvier 1936, un jour après le 175ième anniversaire de la Société Pro Excolendo Iure Patrio.

C'est, dans un petit pays ayant son propre langage, une bonne coutume que celle de donner un sommaire en langue française, allemande ou anglaise, d'un écrit rédigé en la langue du pays.

(p. 5/6) Le 24 janvier 1761 a été fondée à Groningue, ville universitaire, la société d'histoire de droit national, „Pro Excolendo Iure Patrio", par abréviation souvent nommée „Pro Excolendo", ou dans les livres: P. E. I. P. Quelques professeurs de l'université, quelques magistrats et avocats en furent les fondateurs. (p. 7/8) Le but était de cultiver le droit national et non pas le droit romain. Il va de soi que l'étude du droit national avait beaucoup plus d'intérêt pratique avant qu'après 1809, l'année où un code, greffé sur le code Napoléon, entra en vigueur.

(p. 8/9) En 1849 quelques membres insistèrent sur ce point que l'on devrait en premier lieu cultiver ces parties de droit historique qui avaient encore un intérêt pratique, comme celles ayant rapport aux rentes foncières, aux dîmes, aux droits seigneuriaux. Le résultat de leur initiative fut qu'en 1854 le règlement de la société subit une modification en ce sens que dorénavant le but de la société serait de cultiver le droit national, aussi bien l'ancien que celui qui était alors en vigueur.

(p. 9/10) Beaucoup de célébrités ont été membres de cette société. Non seulement on les trouve parmi les „membres internes (binnenleden)", c'est à dire ceux de la ville et de la province de Groningue, mais aussi parmi

les „membres externes (buitenleden)" on rencontre des juristes et des historiens d'un grand renom.

(p. 13) Dès 1761 jusqu'à nos jours il y a séance une fois par mois, excepté pendant les mois d'été, et également depuis 1761 jusqu'à nos jours il y a un souper à la fin de la séance de janvier. (p. 13/14) Selon la loi la plus ancienne en date, celle de 1761, l'appariteur devait annoncer au président l'heure d'ouverture à cinq heures précises, et immédiatement les membres devaient se placer autour de la table selon leur rang. A 7 heures précises les travaux devaient prendre fin. Alors on pouvait se livrer à une conversation générale et probablement on présentait à ce moment des rafraîchissements, du tabac et des pipes en terre.

(p. 14/15) Les occasions d'avoir un diner ou un souper en dehors de celui de janvier étaient toujours ardemment recherchées, p. e. quand un ou plusieurs juristes étrangers, „membres externes" de P. E. I. P., étaient en ville, parce qu'ils avaient été nommés réviseurs dans un procès devant la Cour Provinciale, jugeant en révision. En ce cas la Cour était augmentée de quelques réviseurs hors du collège, p. e. de conseillers ou d'avocats de Hollande ou de Gueldre, etc. (p. 15) En 1775 la Société décida d'offrir une collation d'adieu au professeur Van der Marck, l'initiateur de la fondation de P. E. I. P. Décision témoignant de courage et de délicatesse envers cet homme de mérite qui avait été chassé de l'université à la suite d'une cabale, à laquelle avaient pris part des magistrats très influents de la province. (p. 15/16) On célébra également par un diner ou par un souper des jours de fêtes nationales. (p. 17) Aux diners ou soupers on faisait circuler — comme on le fait encore aujourd'hui — une coupe d'argent, remplie de vin. Cette coupe, encore en usage, faite en 1768, porte des emblèmes et des inscriptions; p. e. un ver à soie y est gravé, avec cette souscription: *Ducit de pectore filum, quod tegat ac foveat*, allusion aux travaux de cette société ayant pour but de cultiver le droit national et de se faire

protéger par lui. Encore de nos jours dans les séances de Pro Excolendo un tapis vert, portant au milieu l'emblème du ver à soie, recouvre la table. Ce tapis date, lui aussi, du 18e siècle. (p. 20) En 1841 il fut décidé qu'on persisterait à ne pas fumer pendant les séances.

(p. 20/22) La province de Groningue est le pays des „cadeaux (geschenken)", c'est à dire des prestations casuelles faites par les „beklemde meiers" (emphytéotes ou preneurs), à l'occasion d'une succession comme héritier ou d'un transport ou de mariage. Et voilà Pro Excolendo qui en dehors de la côtisation annuelle, déjà assez élevée, faisait payer à ses membres des sommes énormes pour l'époque, voire de 20 et de 30 florins, à l'occasion de mariage, de promotion sociale, d'„exue" (pro exitu). Et, comme dans le droit de „beklemming" (emphythéose, louage), toute une jurisprudence se forma sur ces différents cas. Non seulement ces „cadeaux", mais également les amendes étaient un gros renfort pour la caisse. Et ces amendes étaient encaissées avec une sévérité inexorable: un membre à cause de maladie n'ayant pas prononcé son discours obligatoire sur un sujet quelconque de droit, dut payer en 1762 *f* 20 conformément au règlement. Ne l'oublions pas: la caisse ne servait pas seulement à combattre les frais des diners et des soupers, mais aussi et surtout à acheter des livres et des manuscrits.

(p. 23/24) En 1795 la Société fut sur le point d'être supprimée. Elle dut dans les 24 heures se transformer en société une et indivisible et prouver qu'elle avait en horreur le stadhouderat, le fédéralisme et l'anarchie. Mais, habilement, Pro Excolendo sut se dérober à toutes ces exigences.

(p. 25) Le professeur Van der Marck, vieillard presque octogénaire, fit sa rentrée dans la Société qu'il avait fondée avec ses collaborateurs d'autrefois. Grande joie! Et il reprit dans l'université sa chaire de droit international et du droit naturel.

(p. 25/27) Dès le début de son existence la société

s'appliqua à se procurer toutes sortes de livres rares et surtout de manuscrits de sources du droit.

(p. 28/30) Dans le premier tome des Oeuvres de P. E. I. P., paru en 1773, l'on trouve un discours d'un président de la Société (la présidence était et est encore occupée à tour de rôle; chaque année l'on nomme un nouveau président), où il est dit que Pro Excolendo était unique dans son genre. Il n'y avait pas d'autres sociétés s'occupant exclusivement de droit national et non pas de droit romain. Dans son genre c'était la première, la plus ancienne aux Pays-Bas. Mais le premier président de la Société, M. le professeur Engelhard dans son discours d'inauguration, le 28 février 1761, prit un plus grand essor. Il y avait bien — dit il — autrefois des juristes se réunissant régulièrement pour traiter du droit, comme ceux qui depuis 1610 venaient à l'hôtel de Mersenne à Paris, mais nous autres, membres de P. E. I. P., nous ne nous occupons que du droit national et du droit commun à tous (c'est à dire du droit naturel); en cela nous sommes les premiers dans le monde entier. „Quare vos, viri consultissimi, summam laudem meremini merito apud omnes quod, de excolendo iure patrio cogitantes, singulis mensibus una saltem vespera certo die et loco symbolas vestras conferre decreveritis."

(p. 30/39) Ce fut surtout l'initiateur de P. E. I. P. qui ne cessa de chanter les louanges du droit national et du droit naturel et de lancer des invectives contre le droit romain et contre les romanistes. Dès 1760, peu de temps après qu'il eût occupé la chaire du droit des gens et du droit naturel à l'Université de Groningue (en 1758), il traita ce thème dans ses cours et fit soutenir des thèses de cette tendance par ses disciples. Lui, le premier, donna depuis 1760 un cours du ius patriae, fréquenté non seulement par des étudiants, mais aussi par des avocats. Lui, le premier, a fait — pour ainsi dire — de la réclame afin que Pro Excolendo se procurât des livres rares et qu'elle sauvât les manuscrits des sources de droit de la ville et de la

province de Groningue (Stad en Lande) et des régions environnantes. Sa voix n'a pas été celle de celui qui crie dans le désert! La preuve en est la belle bibliothèque de livres et de manuscrits de la Société, se trouvant dans la Bibliothèque Universitaire de Groningue, tous marqués des initiales S. P. E. I. P., bien connues de ceux qui fréquentent cette institution pour y chercher des livres ou des manuscrits de droit, d'histoire ou d'histoire du droit.

Dans son zèle, Van der Marck ne voyait plus les limites de la réalité et s'abandonnait à ses paradoxes et à ses fantaisies, en proclamant que jamais le droit romain n'avait été en vigueur chez nous et que, comme droit subsidiaire, il n'y avait que le droit naturel, ensuite que nos codes régionaux et municipaux, quoique très brefs, étaient tout ce qu'il fallait, qu'il n'y avait en eux pas de lacunes, que le droit naturel ne présentait pas d'incertitudes, etc. (p. 40) Il va de soi que les romanistes étaient furieux contre un homme qui entraînait la jeunesse par de tels paradoxes.

(p. 41) Si l'on compare les écrits juridiques parus à Groningue ou publiés par des juristes de la ville ou de la province avant et après l'arrivée de Van der Marck l'on constate qu'à 2 ou 3 exceptions près, il n'y avait avant lui que des commentaires sur tel livre ou tel titre ou telle loi du Corpus Iuris Civilis. Parmi ces exceptions il faut nommer les livres de Jean Barbeyrac, le célèbre professeur français à Groningue, mais ses oeuvres n'ont aucun rapport avec le droit national des Pays-Bas. (p. 41/42). Après 1761, l'année où parurent les Institutions du droit national de Van der Marck, on remarque que les thèses soutenues à Groningue sont souvent orientées du côté du droit national. Avant 1761 c'était une exception qu'un jeune doctorandus s'occupât d'autre chose que de droit romain.

(p. 43/44) En 1773 Van der Marck fut déclaré déchu de son professorat après 14 ans de service. Les théologiens calvinistes et les juristes-romanistes ont collaboré pour

obtenir ce résultat d'obscurantisme. C'est un fait bien connu qu'au temps de Van der Marck, il y eut partout une inimitié prononcée contre le despotisme des romanistes. Mais personne aux Pays-Bas n'a mené le combat avec la véhémence, l'impétuosité, l'enthousiasme, avec l'imprudence aussi de Van der Marck. Personne comme lui n'a surchargé ses thèses jusqu'au paradoxisme.

Van der Marck — il faut le dire — n'était pas un juriste de tout premier ordre. Et pourtant c'était un homme d'influence et d'importance et de mérite. C'est lui qui le premier parmi les professeurs de Groningue s'est occupé des codifications de la ville et de celles des régions de la province de Groningue. Il a dirigé les esprits des étudiants et de beaucoup de juristes adultes aussi vers la valeur du droit national. Le feu, allumé par lui, ne s'est plus éteint dans cette province. Il a planté l'arbre Pro Excolendo Iure Patrio! (p. 46/47) Regardons en les fruits, pour connaître l'arbre, son oeuvre! On trouve sept volumes, parus sous l'égide de Pro Excolendo, dans les années 1773—1890. Ces volumes sont remplis et de traités sur le droit historique — et parmi ceux-ci il y en a de très remarquables — et d'analecta, c'est-à-dire de textes de sources de droit. (p. 51/56) Après 1890 commença une pause qui a duré trop longtemps et qui dure encore au moment où je prononce ce discours de jubilé. Et pourtant, il y a encore beaucoup à faire sur le terrain où Pro Excolendo a gagné ses lauriers! On peut comparer la position de la province de Groningue, au point de vue du droit historique, à celle qu'occupe en France la Normandie. Nulle part ailleurs l'on trouve des monuments de droit aussi remarquables et d'un tel intérêt. Après 1890, aussi bien qu'auparavant, beaucoup de ces sources de droit ont été mises en lumière ou bien ont été traitées dans des livres ou dans des articles de revue, mais après 1890 plus sous les ailes de Pro Excolendo. Que cette Société respectable reprenne donc sa tâche historique!

Ducat de pectore filum quod tegat ac foveat!

ZAAKREGISTER.

Adviesboeken, 81.
Adviezen van juristen, 81.
Alting (W. A. —), 12.
Bacot (G. J. G. —), 23, 24.
Barbeyrac (Jean —), 41.
Beker. De zilveren — van P.E.J.P., 17, 18, 19.
Bibliotheek van P. E. J. P., 25, 26.
Bode van P. E. J. P., 27.
Boeten. Hooge —, geheven van de leden van P. E. J. P., 22, 23.
Bondam (P. —), 34.
Bondam. P. — en het vaderlandsche recht, 76, 77, 78.
Breviarium, 77.
Brugmans (Prof. A. —), 7, 8, 28, 29, 30, 53.
Bijnkershoek. C. van — en het natuurrecht, 60, 74.
Bijnkershoek. C. van — en het romeinsche recht, 39, 59, 60, 75, 89.
Bijnkershoek. C. van — en het vaderlandsche recht, 63, 64.
Chevallier. De theologische hoogleeraar — bestrijdt van der Marck, 43, 44.
Cleveringa. R. P. — Pz., lid van P. E. J. P., en zijn verdiensten voor de rechtsgeschiedenis van Stad en Lande, 54, 55.
Cloux (A. P. A. du —), 26, 27.
Codificatie, 39, 63, 76, 79, 82.
Contributie. Jaarlijksche — van de leden van P. E. J. P., 21, 22.
Corpus Iuris van Iustinianius is volgens H. G. Tijdeman een geschenk Gods, 87, 88.
Costumen aan Alva opgezonden, 80.
Dissertaties te Groningen verdedigd vóór en na het optreden van van der Marck, 41, 42, 43, 97/103.
Driessen (R. K. —), 12.
Edictum perpetuum, 81.
Engelhard (Prof. N. —), 6, 7, 29, 30, 31.
Fagel (De familie —), 60.
Feith. H. O. — I, over het oudvaderlandsche recht toen het nog geldend recht was, 8.
Feith. H. O. — I, over de waarde van de rechtsgeschiedenis voor de kennis van het geldende recht, 53.
Feith, H. O. — I, over de taak, die in 1846 P. E. J. P. nog wachtte, 8, 52, 53.
Feith. H. O. — I, en zijn verdienste voor P. E. J. P. en voor de rechtsgeschiedenis, 12, 13.
Feith. H. O. — I, over de zinspreuk van P. E. J. P., 18.
Feith. H. O. — I, als bibliothecaris van P. E. J. P., 25.
Feith. H. O. — II, als bibliothecaris van P. E. J. P., 25.
Feith (J. A. —) als bibliothecaris van P. E. J. P., 25.
Geschenken, als in het beklemrecht, geheven van de leden van P. E. J. P., 20, 21, 22.
Gewoonterecht, 85.
Gratama. Seerp —, lid van P. E. J. P. en zijn verdiensten voor de rechtsgeschiedenis van Stad en Lande, 55.
Guyot (H. D. —), 12.
Haarlemsche Maatschappij der Wetenschappen, 27.
Halsema. D. F. J. van — en zijn verdiensten voor P. E. J. P. en de rechtsgeschiedenis, 10.
Halsema. D. F. J. van — en zijn schrijftrant, 10.
Handboeken. Juridische — een calamiteit geacht, 70.
Handboeken. Systematiek der juridische — ten onrechte aan het R. R. ontleend volgens v. d. Marck, 33, 35.
Handschriften. Verzameling van — van P. E. J. P., 25.
Houten (S. van —), feestredenaar

bij het 150 jarig bestaan van P. E. J. P., 17.
Idsinga (S. H. van —), 41.
Jonckbloet. Gedenkboek van — en de voortreffelijkheid er van, 44.
Jurisprudentia Frisica, 89.
Keessel. D. G. van der — en de codificatie, 76.
Keessel. D. G. van der — en P. E. J. P., 31.
Keessel. D. G. van der — en het romeinsche recht, 40, 69, 70, 85, 86, 87.
Keessel. D. G. van der — en zijn Theses Selectae over de kracht van het romeinsche recht, 85, 86, 87.
Laman (P. —), 41.
Leden. Ook waren niet-juristen — van P. E. J. P., 11.
Leden. Beroemde — van P.E.J.P., 9, 10.
Lessenaar van P. E. J. P., 19, 20.
Letteroefeningen. (Beteekenis van het woord —), 7, 28.
Luzac. Elie — bestrijdt van der Marck, 38, 68.
Maaltijden, 13, 14, 15, 16, 17.
Marck (Jaartallen betreffende het leven van F. A. van der —), 45.
Marck. F. A. van der — en zijn colleges over vaderlandsch recht, 31, 32.
Marck. F. A. van der — over de inheemsche wetten, 67, 68.
Marck. F. A. van der —, aanstichter tot de oprichting van P. E. J. P., 10, 30, 31, 32.
Marck. F. A. van der — en de bibliotheek van P. E. J. P., 35.
Marck, F. A. van der — en de handschriften van P. E. J. P., 35.
Marck. F. A. van der — over de systematiek onzer handboeken, z. i. ten onrechte aan het R. R. ontleend, 33, 35.
Marck. F. A. van der — en het natuurrecht, 33, 36, 37, 38, 44, 45, 65, 66, 67, 69.
Marck. F. A. van der — en het romeinsche recht, 34, 38, 39, 44, 65, 66, 67, 69.
Marck. F. A. van der — en het vaderlandsche recht, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45.
Marck. F. A. van der — en zijn invloed op de juristen in Stad en Lande, 41, 42, 43, 44, 45.
Marck. Het ontslag van F. A. van der — in 1773, 15, 43.
Marck. Vruchten van het werk van F. A. van der —), 46.
Marck. Terugkeer van F. A. van der — in 1795, 25, 45, 46.
Marck. F. A. van der — als feminist, 46.
Modderman. A. —, feestredenaar bij het eerste eeuwfeest van P. E. J. P., 17.
Natuurrecht in de vaderlandsche wetten en als subsidiair recht, 31, 32, 33, 38, 44, 60, 63, 65, 66, 67, 74, 78, 79, 80, 94, 95, 96. Zie verder: Marck. F. A. van der — en het natuurrecht.
Omwenteling. P. E. J. P. en de — in 1795, 23, 24.
Ottens (R. de Rhoer —), 17.
Peer. H. L. A. van — neemt het tegen F. A. van der Marck op voor het Romeinsche Recht, 38, 39.
Pro Excolendo Jure Patrio (Oprichting van —), 5, 6, 7.
P. E. J. P. (Doel van —), 7, 8, 9, 39.
P. E. J. P. en het vaderlandsche recht, het natuurrecht en het romeinsche recht. Zie: Recht.
P. E. J. P., het oudste gezelschap in zijn soort in Nederland, 28, 29.
P. E. J. P., het oudste gezelschap in zijn soort in de geheele wereld, 29, 30, 31.
P. E. J. P.. De glorievolle taak van — in verleden en toekomst, 8, 52, 53, 54, 55, 56.
P. E. J. P. (Feestelijke herdenking van het 50 jarig bestaan van —), 16, 17.
P. E. J. P. (Feestelijke herdenking van het 100 jarig bestaan van —), 17.
P. E. J. P. (Feestelijke herdenking van het 150 jarig bestaan van —), 17.
Procesrecht (Bourgondisch —), 88, 89.
Procesrecht. Het omslachtige fransche —, 81.
Procesrecht. Het romeinsche — namen wij niet als subsidiair recht over, 81.

Procureurs. Wat zijn — in Stad en Lande?, 27, 28, 33.
Recht (Kanoniek —), 33, 64, 84, 87.
Recht. Romeinsch — in het algemeen, 19, 29, 30, 31, 33, 39, 40, 43, 44, 59, 60, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 78, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 93, 94, 95.
Recht (Receptie van romeinsch —), 59, 62, 63, 91, 92, 93, 94.
Recht (In welken tijd valt de receptie van het romeinsche —?), 59, 63, 64, 75, 89, 90, 91.
Recht. Hoe ging de receptie van het romeinsche — in het werk?, 61, 64, 70, 71, 72, 74, 77, 89, 91.
Recht. In welken omvang is het romeinsche — gerecipieerd?, 62, 63, 66, 72, 74, 91.
Recht (Subsidiaire kracht van het romeinsche —), 30, 43, 63, 65, 73, 84, 87.
Recht. Is de invloed van het romeinsche — groot geweest of niet?, 94.
Recht (Drie perioden in de beoefening van het romeinsche —), 96.
Recht. Romeinsch- en natuurrecht, 37, 38, 44, 60, 63, 72, 78, 87, 95.
Recht (Vaderlandsch —), 7, 8, 9, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 45, 63, 64, 67, 68, 76, 77, 78, 83.
Recht. Het oud-vaderlandsche recht toen het nog geldend recht was tot 1809, 8.
Recht. Belangstelling voor het eigen, inheemsche, vaderlandsche — in de 18e eeuw, ook elders dan in Stad en Lande, 44.
Recht. (Onderlinge verhouding van vaderlandsch, romeinsch, kanoniek en natuur—), 34, 59/96.
Recht (Roomsch-Hollandsch—), 95.
Rechten (Gemeene —), 33, 38, 39, 59, 64, 66, 70, 72, 73, 74, 89.
Rechten (Geschreven —). Zie: Rechten (Gemeene —).
Rechten (Keizerlijke of Keizers—). Zie: Rechten (Gemeene —).
Rechtsbronnen. Het belang der — van Stad en Lande, 54, 55.
Rechtsbronnen. Inheemsche — uitgegeven door P. E. J. P., 46, 47, 48, 49.
Rechtsgeschiedenis. A. Brugmans, L. P. van de Spiegel en A. de Tocqueville over de continuatie in de rechtsgeschiedenis en in het recht, 53, 75.
Rechtsgeschiedenis (Volgens H. O. Feith I geen degelijke rechtskennis mogelijk zonder kennis van —), 53.
Rechtsgeschiedenis. De — en de praktijk, 8, 9.
Regalia, 82, 83.
Rhoer (J. de —), 11, 16, 17, 19, 55.
Schukking. Moeilijkheden door L. M. — promovendus van F. A. van der Marck, ondervonden bij zijn promotie, 43, 44.
Spiegel (L. P. van de —), 34, 75, 76, 79, 80.
Stratingh (G. Acker —), 13.
Systematiek der juridische handboeken. Zie: Handboeken.
Tafelkleed van P. E. J. P., 19.
Tocqueville (A. de —), 53.
Thorbecke. J. R.—, lid van P. E. J. P., 53.
Trip (Lucas —), 6, 18, 19, 49.
Twaalf Tafelen, 81.
Vergaderingen, 13, 14.
Vertoogen. Ongedrukt gebleven —, in P. E. J. P. gehouden, 50, 51.
Vonnissen. Ongemotiveerde —, 79.
Voorda. Bavius — en P. E. J. P., 31.
Voorda. Bavius — en het romeinsche recht, 19, 69.
Vrijmetselaars en P. E. J. P., 19.
Westendorp (N. —), 26.
Westerhoff. R. — en zijn schrijftrant, 10.
Wetten (Beknoptheid, onvolledigheid, soms ook onduidelijkheid der vaderlandsche —), 39, 60, 68, 70, 72, 76, 77, 79, 80, 95.
Wichers (H. L. —), 23, 24.
Zeeuwsch Genootschap, 27.
Zinspreuk van P. E. J. P., 18, 19.
Zutphen (Belang van het recht van —), 78.